

Sundeksemplar.

5. 39

FOCYOAN TOZUJIAN	
1941	
3512	

VIISNURK

VEEBRUAR

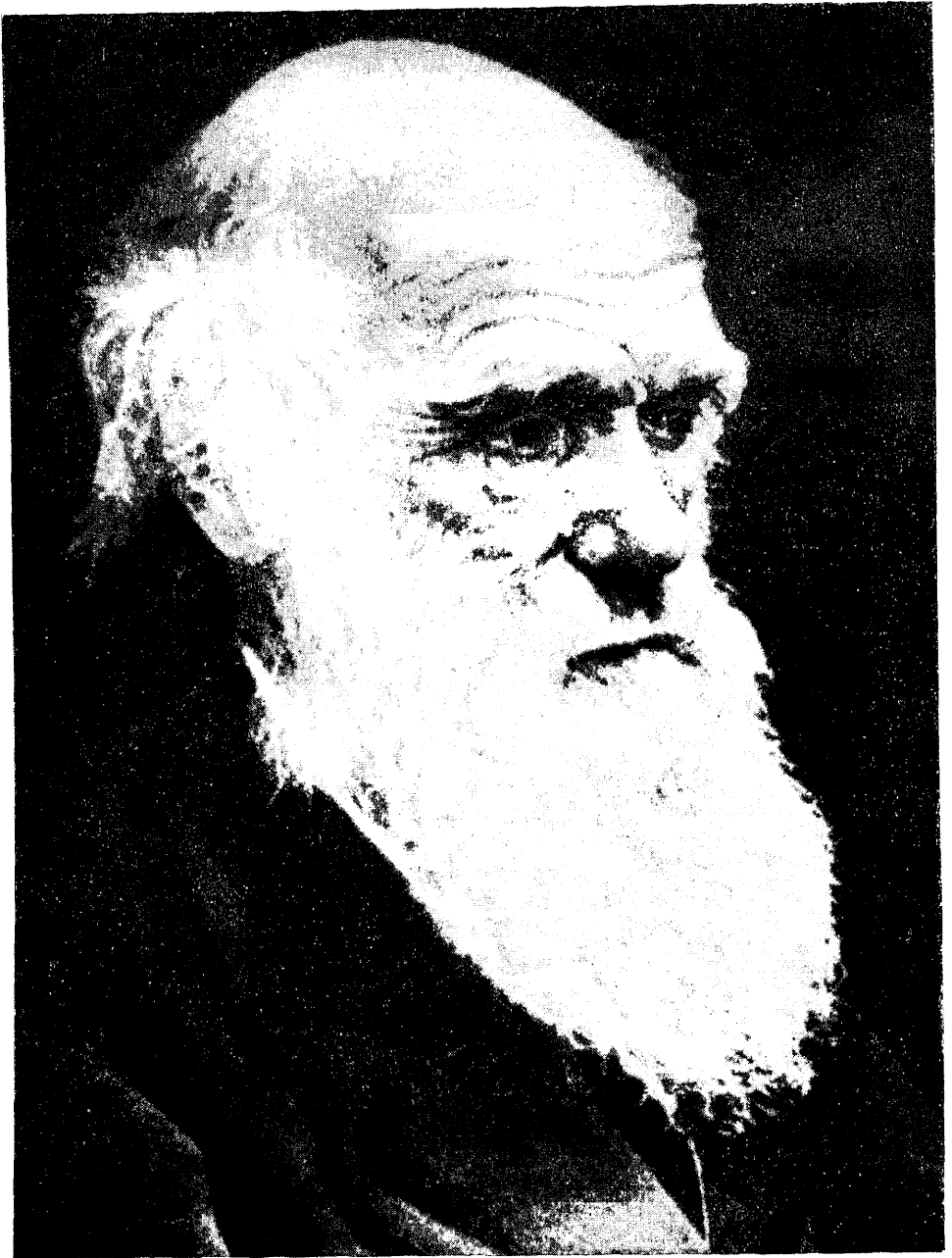
1941

S I S U K O R D

E. PÄLL:	Võitlusele kodanliku ideoloogiaga. Artikkel	99
F. KOTTA:	Eisivanemate haul. Lapse sündimine. Luuletused	102
H. HABERMAN:	„Iseseisvus“ — eesti kodanluse nurisünnitus. Artikkel	105
M. VEETAMM:	Kolm luuletust	113
J. AUL:	Darvinismi edutee. Artikkel	116
J. ŠUMAKOV:	Aleksander Serafimovitš. Art.	122
H. HABERMAN:	„Kui tele usute . . .“ Novell	127
A. NIINEMÄGI:	Tervitus rahule. Luuletus	132
A. LOOBING:	Näitus EK(b)P IV kongressi puhuks. Artikkel	133
G. BAIDUKOV, O. TABASSOV, B. TŠIRSKOV:	Valeri Tškalov. Katkend	140
K. ÜLGEKÜTT:	Mälestuskild Saaremaa ülestõusust	148
K. MAID:	Ahl. Luuletus	150
B. KELLER:	Mitšurin ja ta järglased. Artikkel	152
J. SAAT:	„Vangimaja Kiir“. Memuaar	153
B. ŠAREVSKAJA:	Perekond ja abielu minevikus ja tänapäeval	162
Punaarmee kujutavas kunstis	. . . . .	169
ILJA EHRENBURG:	Börsi melodraama. Katkend	171
LEO SOONPÄÄ:	Monumentaalsusest kunstis. Art.	176
M. ANDRESEN-NEXÖ	Tänavaulik. Novell	179
RINGVAADE:		
J. GENSS:	Leningradi kunstnike värvilised litograafiad. Artikkel	185
H. PARREST:	Erni Krusteni „Pime armastus“. Arvustus	187
H. PARREST:	Punalaevastiku teatrilt Tallinnas. Artikkel	189
Jaanuariusku „Looming“	. . . . .	192
Kaastöölistele	. . . . .	192

REPRODUKTSIOONE:

M. Aslamadžan'ilt, P. Balandin'ilt, P. Gauguin'ilt, A. M. Gerassimov'ilt, S. Koitsov'ilt, V. Kurdaja'lt, A. Lavinski'lt, Mangassarov'ilt, C. Meunier'lt, J. F. Millet'lt, V. Muhina'lt, G. Petin'ilt, K. Budakov'ilt, E. Tšarušin'ilt, Tõrsa'lt ja J. Vasnetsov'ilt. Fotod: Charles Darwin, V. Kingissepp „Kiire“ kaastöölsena, pörandaalused trükkikojad.

CHARLES DARWIN

35/2

VIISNURK

KIRJANDUSE · KUNSTI · KULTUURI AJAKIRI

NR. 2

VEEBRUAR

1941

AR Fr. R. Krauszfeld
nem. ENSV 1900
Raamatukogu

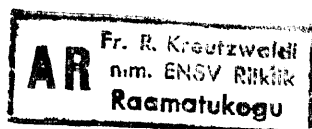
57714

ВИЙСНУРК

VIISNURK — ПЯТИУГОЛЬНИК

№ 2

RESÜMEE — PEZJOME

57714

СОДЕРЖАНИЕ: (SISUKORD)

Э. ПЯЛЛЬ:	К борьбе с буржуазной идеологией. Статья. 99
Ф. КОТТА:	На могиле предков. Рождение ребенка. Стих. 102
Г. ХАБЕРМАН:	«Независимость» — недоносок эстонской буржуазии. Статья 105
М ВЕЕТАММ:	Три ст. отворения 113
Ю. АУЛЬ:	Победный путь дарвинизма. Статья 116
Ю. ШУМАКОВ:	Александр Серафимович. Статья 122
Г. ХАБЕРМАН:	«Если вы веруете . . .» Новелла 127
А. НИЙНЕМЯГИ:	Привет миру. Стих. 132
А. ЛООРИНГ:	По поводу выставки посвященной IV съезду КП(б)Э. Статья 133
Г. БАЙДУКОВ, Д. ТАРАСОВ, Б. ЧИРСКОВ:	Валерий Чкалов. Отрывок. 140
К. ЮЛЬГЕКЮТТ:	Мемуарный набросок Сааремааского восстания 148
К. МАЙД:	Печь. Стих. 150
Б. КЕЛЛЕР:	Мячурин и его последователи. Статья 152
И. СААТ:	«Луч темницы». Воспоминания 158
Б. ШАРЕВСКАЯ:	Семья и брак в прошлом и настоящем. Статья. 162
КРАСНАЯ АРМИЯ В ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМ ИСКУССТВЕ:	Статья. 169
И. ЭРЕНБУРГ:	Биржевая мелодрама. Отрывок. 171
Л. СООНПЕА:	О монументальности в искусстве. Статья . 176
М. АНДЕРСЕН-НЕКСЕ:	Уличный певец. Рассказ 179
ОБОЗРЕНИЕ:	
Ю. ГЕНС:	Цветные литографии Ленинградских художников. Статья 185
Г. ПАРРЕСТ:	Эрни Крустен «Слепая любовь». Критика. 187
Т. ПАРРЕСТ:	О театре КБФ в Таллине 189

ФЕВРАЛЬСКИЙ „ВИЙСНУРК“

На этот раз февральская книга „Вийснурка“ не посвящена, подобно предыдущим, какой-нибудь из братских республик. Основным содержанием номера являются статьи преимущественно научного характера.

В начале номера помещена статья Эдуарда Пялля „К борьбе с буржуазной идеологией“. В своей статье Пяльль в связи с четвертым съездом КИ(б)Э особенно подробно касается положения эстонской интеллигенции. Победа над капитализмом достигнута, но еще впереди упорная борьба за искоренение из народного сознания пережитков капитализма. Одним из наиболее действенных факторов в этой области является советская литература и искусство. Хотя эстонские писатели и вообще люди искусства тесно связаны с народом и большинство их твердо стоит на социалистической платформе, однако многие из них все еще не смогли отрешиться от идеалистической закваски. Весьма существенно также и то обстоятельство, что эстонские писатели до сих пор не сумели создать свою организацию и являются все еще бесформенной массой. В конце своей статьи Пяльль выражает уверенность в том, что „в ближайшем будущем эстонские писатели и вообще люди искусства, подобно освобожденному эстонскому народу, отдадут все свои силы делу служения нашей великой социалистической Родине“.

В следующем затем статье „Независимость“ — недоносек эстонской буржуазии — Гаральд Хаберман приводит ряд данных, бывших до сих пор „за семью замками“. Автор вскрывает изнанку „стараний“ эстонской буржуазии создать „самостоятельную, независимую и демократическую республику“. Как известно, после освобождения Красной гвардией от белого террора города Тарту, на Таллинском Вынгороде — центре управления, царил страшнейшая растерянность. Настроения эстонской буржуазии того времени ярко обрисовываются нижеприведенными примерами, наглядно говорящими о подоплеке „демократической Эстонии“:

„Правительству Его Великобританского Величества.

Эстонский Земский Совет на своем заседании от 25 декабря с. г., обсуждая вопрос о военном и международном положении страны постановил:

... просить Правительство Вашего Величества принять под свой протекторат территорию Эстонской Республики, передав в подведомственность Верховного командования все имеющиеся в наличии специальные воинские части, а также все имеющие быть сформированными в дальнейшем воинские силы, максимально используя их для успешной борьбы за окончательное уничтожение большевизма.

28 дек. 1918“.

Но, мало того, главарь эстонской плутократической шайки отправил аналогичное вышеприведенному обращение ко второму высту „демократии“:

„Эстонский народ уверен, что могущественная Япония в настоящий критический момент не покинет его на произвол судьбы, и окажет ему мощную

поддержку в борьбе эстонского народа за демократическую свободу и независимость” . . . .

12 февраля с. г. исполнилось 130 лет со дня рождения Чарльза Дарвина. Великому английскому биологу посвящена статья магистра Ю х а н а А у л я „Победный путь дарвинизма“. С последней статьей перекликается очерк академика К е л л е р а „Последователи Мичурина“, в котором автор говорит о Мичурине как о продолжателе дела Дарвина. Келлер приходит к выводу, что „Дарвин об'яснил эволюцию, Мичурин же с исключительным успехом творил эволюцию растений, преобразовывая их природу в сторону нужную человеку.“

В статье-очерке о ветеране советской литературы А л е к с а н д р е С е р а ф и м о в и ч е С е р а ф и м о в и ч е Ю р и й Ш у м а к о в детально разбирает творчество маститого писателя, знакомя эстонских читателей с его произведениями.

В обзорной статье „По поводу выставки посвященной IV съезду КН(б)Э“ Александр Лооринг подробно останавливается на отдельных экспонатах выставки.

В разделе поэзии февральского номера помещены стихотворения Ф с л и к с а К о т т а „На могиле предков“ и „Рождение ребенка“. За ними следует три стихотворения поэтессы М у н В е т а м м, среди которых особого внимания заслуживает приводимое ниже стихотворение:

НА БЕРЕГУ

Зеленоватое море и камни,
Подле рябины — сосна,
Нет, не забыть никогда мне
Чаяк и волн полусна!

Берег, залив и утесы,
В дали простершийся мыс.
Стедется море белесо,
Тучи взвиваются ввысь.

Врезаны в круче под'ятой
Сердце, год и стрела.
Кажется, нету ни пяди,
Где бы любовь не цвела!

К северу Найссаар сипеет,
Виден здесь издалека
Полднем погожим, правее,
Остров Аэгна сметка.

Сумерки. Вечер субботний.
Знойная летняя тишь.
Дышется легче, свободней,
Шепчет о чем-то камыш...

Сохнут сени на взбреквы,
В дрему поник сеновал.
Сели двое на лесенку нежно,
Плещет в безмолвии вал.

Перевод Юрия Шумакова.

В стихотворении „Печь“ Карла Майд говорит об организации труда, о радости труда. „Привет миру“ молодого поэта Аарне Нийнемяги — бодрый и простой, полон пламенной преданности социалистической Родине.

В новелле „Если вы веруете...“ Гаральд Хаберман рисует переживания маленького мальчика, нечаянно разбившего оковное стекло.

Подлинную суть капиталистического общества вскрывает напечатанной в номере отрывок из „Хроники наших дней“, Илли Эренбурга „Биржевая мелодрама“.

Отмечая XXIII годовщину доблестной Красной Армии „Вийснурк“ приводит ряд произведений советских художников, изображающих жизнь Красной Армии. К репродукциям дана соответствующая пояснительная статья „Красная Армия в изобразительном искусстве“.

Иосиф Саат в своем очередном мемуарном очерке рассказывает о том как политические заключенные издавали в тюрьме свою газету „Луч темницы“; „Это были тяжкие михолетия“ пишет Саат, „буржуазия подавила декабрьское восстание рабочих. Эстонские рабочие не имели ни своего органа печати, ни своей организации. В эту мрачную эпоху „Луч темницы“ делал большое дело. Он влиял в рабочих смелость и уверенность, давал верную оценку окружающей обстановки, ставил задачи на будущее, открывал новые перспективы, подводил итоги больших побед рабочих и крестьян в Советском Союзе“.

В „Мемуарном наброске Сааремааского восстания“ К. Юльтектт делится с читателями своими воспоминаниями о героическом эпизоде восстания на острова Сааремаа.

Очерк Лео Соонпеа „Монументальность в искусстве“ — детально продуман и снабжен богатым иллюстративным материалом.

В обзоре в февральского номера напечатана статья Юлия Генса „Цветные литографии Ленинградских художников“. Гаральд Паррест дает анализ недавно вышедшего в свет сборника новелл писателя Эрнни Крустена „Слепая любовь“. В конце обзора помещена статья того же автора, посвященная 10-летию завоевавшего большие симпатии эстонского зрителя театра КБФ в Таллине.

VÕITLUSELE KODANLIKU IDEOLOOGIAGA

EDUARD PÄLL

Eestima Kommunistlik (bolševikkude) Partei on läbi käinud kuulsusrikka ja raske võitlustee — läbi aastakümneid kestnud surve ja inimõiguste mahasurumise on ta eesti töötava rahva toonud sotsialistlikule tänapäevale ja viib julgelt edasi kommunistlikule homsele. Selle hindamatu võidu tulemusena on meie rahvas pääsnud nii füüsilisest kui ka vaimsest ekspluateerimisest. Rahva loovad jõud võivad alles nüüd võtta sellise hoo, mida ei suuda kujutellagi ükski kapitalistlik ühiskond.

Eesti töötav rahvas on saavutanud hiilgava võidu oma ajaloolise vaenlase — kapitalismi üle. Kuid sellest on vähe. Nagu Lenin ja Stalin tähendasid, on võidu saavutamine ainult üks etapp töötava rahva revolutsioonilisel võitlusteel — ces on veel raskem ja ulatuslikum teekond — selle võidu kindlustamine ja rahva ümberkasvatamine kommunistlikus vaimus. Peab tunnistama, et see on raskeim ülesanne, mis nõuab meilt, bolševikkude parteilt kõigi jõudude mobiliseerimist ja püsivat pingelist tööd. Rahva teadvus, mida aastakümneid on mürgitatud šovinismi ja orjalikkuse mürgiga, on vaja sellest vabastada. Selleks on meil tõhus vahend — Marxi-Engelsi-Lenini-Stalini kõikevõitev õpetus uuest, vabast inimühiskonnast ja selle õpetuse kehaustus — suur sotsialismimaa — Nõukogude Liit, kuhu ka eesti rahvas kuulub.

Meie ees seisab suur töö — vabastada eesti rahva teadvus kapitalismi jäänustest ja eelarvamusist. Neid jäänuseid ja eelarvamusi on tohutult palju ja nad on sügavale juurdunud inimese psüühikasse. Usk, šovinism, orjalikkus, individualism on need suuremad vaenlased, mida meile pärandas kapitalism, kuna nende väiksemateks vendadeks osutuvad karjerism, ahnitsemine, ebaausus, vargus, lohakus, distsiplineerimatus jne. Kõigi nende rohkearvuliste vaenlastega oleme me sõjajalal, välja rookides ja hävitades neid halastamatult meie rahva elust. Kuid, nagu juba märkisime, on see töö raske ja pikaldane, püsivust ja väsimatut pingutust nõudev.

Üheks tõhusamaks relvaks meie partei käes nende vaenlaste vastu on nõukogude kirjandus ja kunst. Nõukogude kirjanikud ja kunstnikud, need inimhinge insenerid sms Stalini tabava ütluse järgi, on kutsutud etendama tähtsat osa meie töörahva sotsialistliku teadvuse vormimisel. Me teame, millist tähelepanu on osutanud kirjanduse ja kunsti arendamisele Lenin ja Stalin. Me teame ka, et nõukogude ühiskonnas kirjandus ja kunst, olles sotsialistlik oma sisult ja rahvuslik vormilt, teenivad töötavat rahvast, mitte kurnajaid. Parimaid kirjanikke ja kunstnikke on partei ja valitsus austanud ordenitega. Kogu rahva hoole ja lugupidamisega on ümbritsetud Nõukogude Liidu kirjanike ja kunstnike pere.

Suur töötava rahva kirjanik Maksim Gorki ütles esimesel nõukogude kirjanike kongressil 1934. aastal: „Proletaarlaste riik peab kasvatama tuhandeid oivalisi „kultuurimeist-reid“, „inimhingede insenere“. See on tarvilik selleks, et kogu töötava rahva massile

tagasi anda temalt kogu maailmas ära võetud õigus oma mõistuse, talentide ja suudete arendamiseks.“

Ka eesti rahvalt oli võetud õigus oma mõistuse, talentide ja suudete arendamiseks. Nüüd on see õigus jälle kätte võidetud ja meie peame seda pühimat õigust hoidma kui oma silmatera. Meie kirjandus ja kunst peavad asuma otsustavalt ja energiliselt rahva vaimsete külgede arendamisele. Sms Säre oma aruandes EK(b)P IV kongressil nimetas rea meie silmapaistvamaid kirjanikke, kunsti- ja teatritegelasi, kes vääriavad oma tegevusega meie austust ja lugupidamist. Nende eesrindlike tegelaste ümber koondub kahtlemata meie kirjanike ja kunstnike pere, et kogu oma jõud ja oskused rakendada sotsialistliku ühiskonna teenistusse.

Kui sms Säre oma aruandes mainis, et meie kirjanikud ja kunstnikud on asunud sotsialistliku realismi teele, siis tuleb seda teesi võtta teatud äärmärkustega. Asi seisneb selles, et seni on meie kirjanikud ja kunstnikud deklaratiivses vormis asunud sotsialistliku realismi positsioonele, kuna loominguiliselt käiakse ikkagi veel ainult sotsialistliku realismi ümber. Usume kindlasti, et nende ringlemistele diameetrid vähenevad aja jooksul ja meie kirjanikud ja kunstnikud asuvad täielikult sotsialistliku realismi avarale teele.

Sotsialistlik realism on nõukogude kirjanduse ja kunsti metodoloogia, mis põhjeneb täielikult marksistlik-leninistlikul maailmavaatel. See ei ole mitte deklaratiivne platvorm, vaid loominguiline põhimeetod, mis on andnud juba praktiliselt nõukogude kirjanduses surematuid teoseid. Meenutagem selliseid sotsialistliku realismi hiilgeteoseid nagu M. Gorki „Ema“, „Klim Samgin“, Šolohhovi „Vaikne Don“ ja „Ülesküntud uudismaa“, A. Tolstoi „Leib“, N. Ostrovski „Kuidas karastus teras“ jt., samuti ka rea silmapaistvaid teoseid maali, skulptuuri ja helikunsti alal.

Sotsialistlik realism on uue sotsialistliku ühiskonna kirjanduse ja kunsti loominguiline maailmavaade, kirjanduse ja kunsti ennenägematu tõusutee. Kodanlik kirjandus on ammu juba hakanud veerema allamäge, seal pole mingit vaimustust, paatost.

Sms Ždanov ütles eespool mainitud nõukogude kirjanike kongressil: „Millest kirjutada, missugusest paatosest võib juttu olla kodanlikul kirjanikul, kui maailm täna-homme võib langeda uue imperialistliku sõja kuristikku.“

See oli öeldud 1934. aastal ja täna me näeme, et see ennustus on täitunud. Uue sõja tuldsülgav kuristik on avanenud ja on loomulik, et aus kirjanik või kunstnik asub nende poolele, kes võitlevad selle mõttetü korra vastu, s. o. eemaldub kodanlikust kunstist ja asub otsustavalt revolutsiooniliste kirjanike ja kunstnike perre.

Eesti kirjanike ja kunstnike auks peab ütleva, et nende rõhuv enamik on asunud otsustavalt sotsialismi poole. See näitab, et nad on säilitanud sidemed oma rahvaga, et nad on vastupanu avaldanud aastakümneid valitsenud laostavale kodanlikule ideoloogiale. Ent see ideoloogia pole siiski jätnud neile mõju avaldamata. Oma maailmavaate edasiseks arendamiseks tuleb neil veel palju õppida ja oma seniseid vaateid ümber hinnata.

Loodame, et see keerukas protsess lõpeb siiski õnnelikult ja meie kirjanike ja kunstnike pere asub lühema ajaga täisvereliselt teenima eesti vabaneud rahvast, meie suurt sotsialistlikku isamaad.

Meil on ilmunud viimasel ajal üsna arvukalt mitmesugust ilukirjandust. Ent raske on leida selle hulgast häid teoseid, mis vastaksid uuele olukorrale. Peamiselt on need varem

kirjutatud romaanid ja novellid, mis tänapäeva nõudeile nii ainestikult kui ka metodoloogiliselt ei vasta. Et nad kuidagi siiski kajastavad meie rahva elu, olgugi kodanliku korra ajal, sellepärast on nende ilmumine siiski positiivne nähtus. Nüüdsest peale peame rohkem tähelepanu pöörama meie rahva uue elu tormilise arengu kajastamisele ilukirjanduses ja kunstis. Seni ilmunud katsed sel alal seisavad veel lapsekingades. Aug. Jakobsoni „Oskar Tiitus astus üle läve“, M. Raua ja M. Metsanurga ühenimelised novellid „Vennad“ on veel pealiskaudseiks ja hõredaiks katsetusiks sel alal. Ka „Sirbis ja Vasaras“ ilmunud jutustused ei suuda pakkuda põhjalikke ja veendunud tüübistusi. Parem pole lugu ka luuletustega. Lugejaskond ootab meie kirjanikelt põhjanevamaid ja laiaulatuslikumaid suurteoseid nii proosas kui ka luules ja lavateostes, mis väärikalt kajastaksid meie rahva minevikku, olevikku ja tulevikku.

Suureks puuduseks on asjaolu, et meie kirjanike ja kunstnike pere on kuidagi organisatsiooniliselt laialivalgav ja ehamäärane. Meist pole veel keegi kuulnud, et Eesti kirjanike liit või kunstnike organisatsioonid oleksid toime tulnud mõne suurema konverentsi või koosviibimisega, kus oleks arutatud kirjanduse ja kunsti põhiküsimusi, sotsialistliku realismi küsimusi. Sellised üritused oleksid aga rõõmustavaks nähtuseks meie ühiskondlikus elus, need on otse hädavajalikud meie kirjanduse ja kunsti edasises arengus. Siin tuleb teatud määral ette heita meie kirjanikele-parteiilikele, kes selles asjas on vähe ära teinud.

Meie kunstnike ja kirjanike mentaliteet vajab tõsist kasvatust ja hoolitsust, ta vajab vabanemist vana korra poolt külgepoogitud idealistlikust kõntsast ja ümberkasvatamist marksismi-leninismi vaimus.

Kui palju vana idealistlikku mürki on veel meie kunstnikkonna parimategi inimeste teadvuses, selle kohta toome väikese näite. Ühe meie muusikategelase käsikirjas võis näha selliseid kummalisi ridu: „Heli muljend on piiritlematu, defineerimatu ja peaaegu täiesti subjektiivne. Heli kombinatsioonid ainult sugereerivad meis mingisuguse, kuidagi iseloomulikuna, tähendusrikkana esile tõusva hingelise olukorra, seesmise tõstetuse. Muusika on kaugemal mõistelisest antust ja tõelisuses nähtu analoogiast, on kõige enam subjektiivne kunst, artistlikum, kunstilisem kui teised... muusika leiab elavnenud vastukaja sügaval inimhinges peituvais alakihitides, paneb liikvele jõud meie olemuse varjatud allikais, meie olemuse müstilises sügavuses, äratav meis aimuse sellest, mis muidu on sealpool avaldusvõimaliku piire...“

Toodud väljavõttes võime leida kõike seda, mis on iseloomulik idealistlik-metafüüsilisele metodoloogiale: usulist müstikat, piiritlematut subjektivismi, defineerimatuid muljendeid ja uduseid vihjeid väljaspool inimhõimust asuvale maailmale. See on peenikese ja rafineeritud idealismimürgi veenvaks näiteks.

Seda mürki leidub veel küllaldaselt määral meie intelligentsi ajudes. Meie ülesandeks on visalt ja ennastalgavalt, päevast päeva võidelda selle mürgi vastu. Sest üksnes siis, kui me oleme oma kirjanikud ja kunstnikud relvastanud marksismi-leninismi teooriaga, kaob jäljetult kodanliku ideoloogia mürk nende teadvusest ja nad suudavad, siis juba mitte deklaratiivselt, vaid loominguliselt asuda sotsialistliku realismi rööbastele ja anda meie rahvale surematuid kunstiteoseid, mis on sotsialistlikud sisult ja rahvuslikud vormilt.

Esivanemate haual

Siin lauldi nukralt: mullast oled võetud
ja mullas leiad viimse puhkuse.
Siin igal mõõdul inimpiina mõõtnud
puust ristid tõusid väetis uhkuses.

Siin mitme kalmukünka sammeldanud savi
on joonud minu ema pisaraid;
siin minu isa haa järsul kraavil
on jätnud jumalaga oma isaga.

Siin mäel on kadund kannatuste tarve
neil, kelle elu olnud hädaorg.
Kaks lihtsat lauda — elu lõpuarve,
ja külmüskõikne saukjas mullakord.

Kuid kõike kattev surnuaia vaikus
ei suuda varjata, et iga risti all
siin elab neetus, tuhatkeelselt kaikuv
ja suurte lahingute tormiline alg.

Ma kuulen maetud, kähisevaid hüüde:
— Poeg, ela teisiti, poeg, tasu meie eest!...
ja minu vanaisa, tuttav lapit rüüni,
mu silmis tõuseb koopast suitsusest.

Kuum kustund Mahtra tulekahju kuma
ta silmis puhkeb, võitmatu ja suur,
ning kaebed, milledele kurt on olnud jumal,
tal värisevad palavlikul suul.

Ta kaebab pisaratest, ülekohtust, piinast —
hall halli aja elav tunnistus —
ja oma elu hingetõmmet viimast
kui vaenlast tallab mullahunnikul.

Kõik penirüütlid, nuhtlussalgad, preestrid
ei mata viha, mida kogub maa!
Ma kuulen sind, mu hääbumatu Eesti,
mu hauda piitsutatud võitlev kodumaa.

Ja seistes siin, ma pisaraid ei pilla,
vaid koostet kulmudesse peidan valuhoo.
Siit üle haudade mind viivad sillad
kõik arved õiendava inimajaloo.

Nad viivad ellu mind, et tasuda ja võita,
et olla õnnelikum tuhandetest neist,
kes esimesed võitlushüüded tormesse on hõisand
ja uhkelt timukate kirve alla heit.

Ma seisan siin, ent öödest lõõmab silma
suur võitlustuli, süütav murenõe, —
uus Mahtra haarab kiskjate maailma
ja orjahigist paisund Emajõe.

Mu rinnus noorus, tormilik ja hele,
on selle pandiks, tunnistuseks on,
et siia pisaratest niiskund haudadele
kui pärja surematud võidulaulud toon.

Leningrad. 1936. a.

Lapse sündimine

Külm valuhigi katab nõrkend ihu
ja huulil mängib palaviku leil,
ning valgel padjal rasked juuksevihud
kui põua kõrvetises närbuvi kastehein.

Ent tuhmes silmis, julgelt avatutes,
lõõb õnnepäike esimesi kiiri...
Arst, puusas käed kui võitja lavastuses,
ja seintel viirastuste imelikke viire...

Ja siis — see rõõm, see tillukene, väike,
see vere soojusega toidetud „üa“,
see hinge sügavuses ihaldatud päike,
see ärgand elu esimene hääl.

Ja tunneb ema, kuidas sureb süda,
kui väikse tombukese ulatavad käed
ja talle hommik aknast tahab hüüda
suurt õnnesoovi aland päeva käest.

Siin mähistes on kõik ta ihaldused,
siin väikses tombukeses puhkend rõõmukoidud,
mis valmind valudega inimlihastes
ja ihu kuumusega hellitades hoitud.

FELIX KOTTA

„ISESEISVUS“ — EESTI KODANLUSE NURISÜNNITUS

H. HABERMAN

1

Eesti kodanliku „iseseisvuse“ alatu sisu selgub juba tema saamisloo esimesest peatükist. Maailmasõja ja interventsiooni keerises rabelevale kodanlusele kukkus iseseisvus pessa nagu kanale kivimuna. Alles siis järgnes täiest rinnast kaagutamine — minu munetud!

Vene 1917. a. veebruarirevolutsioon, vapustades tsaaririigi rahvaste vanglat, lõi objektiivsed eeldused rahvusküsimuse püstitamiseks kõigi temasse suletud vangide poolt. Kui selle küsimuse leninistlik lahendus oli orjastatud rahvaste vabastamine imperialismi ikkest rahvusvahelises ulatuses, siis püüdis iga üksiku maa kodanlus kasutada avanenud võimalust enese huvides. Kodanlik rahvusküsimuse lahendus pidi tagama antud maa kodanlusele kas „oma rahva“ kurnamise monopoli, või vähemalt ulatuslikuma osa saamise rahva poolt loodavatest varadest, koondades tootmisvahendid „oma“ rahvusest kurnajate kätte. Selles üllas lootuses muutus 1917. a. Eestigi kodanlus mitte ainult demokraatlikuks, vaid isegi „revolutsiooniliseks“, lausudes J. Poska suu kaudu 1917. a. juulis Maanõukogus:

„Revolutsioon on meile vabaduse toonud, tema on meile neid kodaniku õigusi andnud, mis meil puudusid ja millede kättesaamise peale meie võisime ainult kaugemas tulevikus mõtelda... ..ärgem unustagem... seda määratu suurt heategu, mis meie ka revolutsioonist saanud oleme.“

Lõpuks hüüdis kogu Maanõukogu isegi „hurraa Vene revolutsiooni tegelastele“. (Neile, kes mitte ei unistanud vabadustest kaugemas tulevikus, vaid nad olevikus välja võitlesid?)

Kuid Veebruarirevolutsioonile järgnes suur Oktoobrirevolutsioon. Kodanluselt võeti kurnamisvabadus ja pandi maksma proletariaadi diktatuur. Sellele juba kodanlus hurraa ei karjunud. Vastupidi, igalt poolt surutuna, rakendas ta kogu energia oma „madalate rahvuskaaslaste“ petmisele, karjudes neile „isamaast“, nõudes neilt abi tema „päästmiseks“ — „esitades oma isikliku asja üldrahvusliku asjana“ (Stalin).

Kuid Tallinna eesrindlik proletariaat ei lasknud end petta. 15. novembril 1917 kihutas ta bolševikkude partei juhtimisel isehakanud „Eesti kõrgema võimu“, kodanliku Maanõukogu Toompealt laiali. Tegelik võim läks Eestimaa Tööliste, Sõdurite ja Talupoegade Nõukogude kätte, kes hakkas teostama nõukogude korda. Suured teened on siin sms V. Kingissepal, kes, juhtides siseasju, rahandust ja punakaardi organiseerimist, arendas tulist energiat organisaatorina ja juhina. Töötava rahva aktiivne enamik järgneb oma sütitavale juhile.

Üksijäänud kodanlus aga kerjab samal ajal võidu Balti parunitega välismaa imperialistide kõõgiuste taga abi kohaliku töötava rahva vastu. Eesti kodanluse, kes mangub maale okupante Inglismaalt, Prantsusmaalt, Skandinaaviast ja Peterburis asetsevaist liit-

riikide saatkondadest, trumpavad üle parunid, kes 28. I 1918. a. teatavad Vene esindajale Stokholmis, et nemad maa volinikena on otsustanud lüüa Eestimaa Venest lahku ja paluda Saksa vägesid Eestit okupeerida.

1918. a. veebruaris algabki Saksa okupatsioonivägede pealetung Saaremaalt ja Riist.

2

24. veebruaril seletas Tartu raekojaväljakul Saksa väeülem, et Saksa väeosad keiserliku majesteedi nimel on vabastanud Baltimaa, mis nüüd ühineb Saksa isamaaga, minnes vastu paremale tulevikule.

Seda „paremat tulevikku“ toetas eesti kodanlus süle ja seljaga. Haapsalus viibiv 1. eesti polk andis end sakslaste käsutusse, samal ajal kui käputäis surmapõlgavaid punakaartlasi Keilas pidas lootusetut võitlust okupatsioonivägedega. Peagi sagis eesti valgekaart linnades koos saksa patrullidega, püüdes punaseid ja vene revolutsioonilisi madruseid. Esimesed paarsada mahalastud ja poodud revolutsionääri olid armupandiks, mis kinnitasid eesti kodanluse ja Saksa okupatsioonivägede liitu eesti rahva vastu.

Rahvaga sidemed katkestanud eesti kodanluse mannetus selgus okupatsioonivõimudele peagi. Nad leidsid, et võivad niisama hästi valitseda, tuginedes kohalikele parunitele. Okupatsioonivägede juhataja kindral Seckendorf keelas oma esimese päevakäsuga ära eestikeelsete lehtede ilmumise, koosolekute pidamise ja igasugused muud ühiskondliku elu avaldused. Eesti ischakanud ajutine valitsus keelati peagi ja märtsi lõpus likvideeriti viimasena ka kodanluse ainus reaalne jõud, kodanlikud väeosad. Maa jagati kindralkomandodeks, korpusingkondadeks, kreisideks, ametkondadeks ja jaoskondadeks, seades iga asutuse etteotsa saksa ohvitserid ja mõisnikud. Linnade omavalitsustesse pandi kohalikest sakslastest „bürjermeistrid“. Kogu asjaajamine toimus saksa keeles.

Eesti oli rahvusliku kodanluse vaikelval nõusolekul muudetud saksa imperialismi asumaaks. Puhkes maa kõige intensiivsem kurnamine, mis kajastus eriti töötaval rahval. Oberosti kõrge sundkurs, pidevad toiduainete sundrekvisitsioonid üle maa, kõikvõimalike seadiste, jõumasinade ja toorainete rüüstav väljavedu Saksamaale, vabrikute seismajäämine ja ülbe rahvuslik surve olid need mürgihambad, millega okupatsioonivõimud hammustasid rahvusliku marutõve mürgi eesti rahva ihhu, soodustades seega pinda eesti kodanlusele vale ja pettusega võimu juurde tulekuks.

Okupatsioon tähendas Eesti rahvamajanduse tagasiminekut naturaalmajapidamise suunas. Tähendas nälga ja kannatusi kõige laiematele rahvahulkadele. Tallinna proletariaadi eesrindlik aktiiv oli juba veebruaris lahkunud Nõukogude Venemaale, kes koos Punalaevastikuga, kes maad mööda. Töö- ja toidupuuduse survel hajus tööväe ülejäänud osa linnadest maale, parunite ja hallparunite teenistusse, kes end kindlal pinnal tundes neid kõige ülbemalt ekspluateerisid. Tallinna 13 tähtsamas vabrikus säilis ümmarguselt ainult 19 prots. töötajast. On teada, millist rasket võitlust pidid needki oma näljapalkade juures pidama iga kartulimugula, silgu ja leivatüki pärast. Lõpmatud sabad tavaliselt suletud toiduainete kaupluste taga, riidlevad hulgad kalasadamas ja kaubajaamas olid tol ajal tavalised nähtused. Täielik proletariaadi organisatsioonide likvideerimine, äärmine majanduslik, poliitiline ja rahvuslik surve aitasid tugevasti kaasa proletariaadi ühtluse lõhkumisele, soodustades samal ajal kodanluse positsioone.

Tuhat korda õigus oli sms V. Kingissepal, kui ta seda „ideoloogiat“ 1920. a. iseloomustas:

„Kodanluse kõne- ja kirjamehed on väsimatu jultumusega tõendanud, iseseisvuse aade olla Eesti „demokraatliku rahvalitsuse“ loonud. „Meie rahva iseseisvuse tung“... nii armastavad nad ütelda. Et siin patuses maailmas, kus igal ajal materiaalne alus on, see ka iseseisvusel ei puudu, ja et niisuguseks aineliseks aluseks oli parunite ihukaitsevägi, see on ümberlökkamatu tõsiasi, aga ühekülgne ja seepärast oleks ebaõige kinnitada, et iseseisvuse teostamisel „aateline“ moment üldse puudus! Inglise okupatsiooni aade — see oli „aateliseks“ aluseks „iseseisva“ valitsuse jaluletõusmisele“.

(„Iseseisvuse ikke all“, 1920, lk. 13.)

3

Eesti kodanlus ei olnud huvitatud maa edaspidisest arenemisest, ei olnud huvitatud sellest, kes välisimperialistidest kasutaks Eestit kolooniana. Eesti kodanlus muretses oma maade ja majade pärast ja igatses kuidagi pääseda ka vabrikute, kaubanduse ja transpordi juurde osasaajana. Oma rahvale oli tal pakkuda kodanliku iseseisvuse „demokraatia“ tegeliku sisuna verist valget terrorit. Siin trumpasid Seckendorfi õpilased meistri mitmekordselt üle. Meistrist mahajäetud orvukesed ruttavad „Riigi Teatajas“ nr. 6 1918. a. 11. det. asendama Saksa keisririigi seadusi vene tsaaririigi omasemate ja armsamate seadustega.

„Sõjaseaduse väljakuulutamise puhul Ajutise Valitsuse sõjaministri ettepanekul, Vene sõjaväe seadustekogu XXIV raamatu lisa VIII põhjal.

§ 1. Iga jalaväepolgu juures väljakohus asutada.

§ 3. Võim isikuid väljakohtu kätte anda on kohalikul polguülemaal...

§ 5. Väljakohtu alla langevad:

a) Kõik, kes kuidagi viisi (m. s.) Eesti Vabariigi vastu või riigivaenlaste kasuks töötavad, ehk kes nendega läbikäimises ja ühenduses seistes mõnesugusel kombel (m. s.) abiks on...

d) Kõik Eesti Vabariigile kahjulikkude kuulujuttude laialilaotajad...

§ 6. Väljakohtud määravad süüdlastele kuritegude eest ...vangiroodu, sunnitöö ehk surmanuhtluse.

Sellele „ülidemokraatlikule dokumendile“ kirjutasid alla pea- ja sõjaminister K. Päts ja Th. Käärrik. Tegelikult tähistas see sõjaväelaste diktatuuri kõige jõhkramal kujul. Illustreerigu seda ainult mõned näited lõpmatust hulgast.

Päevakäsk nr. 5.

Kõik kodanikud on kohustatud kohaliku kaitseliidu juhatuse kutsel kaitseliidu liikmeks astuma ja liidu käskusi ja korraldusi täitma.

Kes selle määruse vastu eksivad, karistan rahatrahviga kuni 10 000 margani ehk vangistusega kuni 3 kuuni ehk mõlema karistusega korraga.

Tallinnas, 17. detsembril 1918.

Kindral Pödder.

Jällegi oli saksa proletariaadi ülestõus see, mis muutis ka eesti rahva saatust. 11. novembril 1918. a., samal päeval, kui Saksamaa sõlmis liitlastega vaherahu, sõlmisid Saksa okupandid lepingu eesti kodanlusega, kes neilt pidi maa valitsemise üle võtma. Mitte kodanluse kasvav võim, vaid hirm Tallinna proletariaadi ees sundis neid selleks. Tallinna töövägi kostis teadetele revolutsioonist Saksamaal streigiga vabrikutes ja tänavale tulekuga, nõudes okupantide lahkumist. Eesti kodanlus püüdis aga igati takistada nende lahkumist, kartes oma rahvast veelgi enam kui saksa ohvitserid, mangudes neilt sardarmeid oma rahva kätkestamiseks, oma „võimu“ säilitamiseks, mille neile Saksa peavalinik A. Winnig oli 19. novembril ulatanud Preisi sõduri täägiga.

Nii mõndagi selgub Maanõukogu kinnisel koosolekul 23. nov. 1918. a. peetud kahekõnedest:

K. A s t (sotsiaaljuudas — m. m.): Kas on Ajutine Valitsus läbirääkimistesse astunud kaitse asjades Saksa võimudega, et Saksa vägesid ära kasutada?

S õ j a m i n i s t e r A. L a r k a (hiljem vapside presidendikandidaat — m. m.): Kindral Tõnissonil on käsk läbirääkimistesse astuda... Kuidas kindral T. selle ülesandega valmis saab, kas suudab ta neid (Saksa vägesid! m. m.) tagasi hoida... ülemuse käsul ehk palgamaksmise abil, jäeti kindral T. enese otsustada.

A. O i n a s (sots.) soovitab, et saaks liitriikidega kokku kõneldud kaitse asjas. Ka Saksa praeguse sõjaväe pakkumist ei tohiks ülbelt tagasi lükata... ka Rootsi valitsuselt oleks abi soovitav...

J. T õ n i s s o n („tõsirahvuslane“): Pean õigust andma maanõunik M. Bockile (balti saklane), et tänada võiks Saksa sõjaväelasi, kes oma kohust on täitnud.

See „kohusetäitmine“ seisib tulihingelise bolševiku sms J. Sihveri ja teiste seltsimeeste tapmises 22. nov. Narva all, kes truuks jäädes oma kohusele rahva vastu ruttasid vabastama maad okupatsiooni ja ähvardavast kodanluse ikkest. Nii püüdsid kodanlus ja sotsiaaljuudased üksteise võidu sahkerdada oma rahvast suurtükilihaks igale, kes seda aga vajaks. Põhjuseks lootus — saada oma rahva ainukurnajaks, motiiviks sõjakäigu organiseerimine bolševismi mahasurumiseks, ehtis end Jaan Tõnisson rahvuslase loorberitega oma rahva veristamise töös juba siis, kui oli ette näha, et selle rahvusluse tugi, okupatsiooniväed, igavesti oma ülesannet ei täida, palu ja täna neid palju tahad.

See rahvuspeletis seletas samal koosolekul järgmist:

„Kui näha oli, et Saksa väed alla jäävad, siis oli arvata, et tuleb silmapilk, kus Saksa väed ära lähevad... Pöörasime rootslaste ja liitriikide poole. Rootslesed saatku 1—2 polku ja lubagu, et Inglismaa sõjariistu laseks Rootsimaalt läbi saata. Vastati, et siis Rootsimaal ettepanekuga nõus oleks, kui liitriigid ja Saksamaa selleks oma nõusolekut avaldavad... Inglise valitsuse poolt vastati, et meie mitte ainult Rootsi, vaid ka Taani ja Norra valitsuste poole pöörama peaksime. Ka lubavad nad meil Saksa valitsusega selles asjas läbi rääkida. Ühtlasi teatas Inglise valitsus, et ta nõus on sõjalaevu siia saatma, kui sihtjooned sõjakäiguks enamlaste vastu valmis on seatud“ (minu sõrendus).

Üks röövljõuk ei olnud veel Eestist lahkumagi hakanud, tema poolt tekitatud rahva kannatused on veel kõigil silmade ees, ja juba hangeldab „rahvuslik“ kodanlus oma rahvale kaela uusi röövleid igast ilmakaarest. Vaat säärane oli Eesti kodanliku iseseisvuse õige nägu.

Päevakäsk nr. 7.

... Igasugu lubamata rahvakogumised matuste või muude kirikliste talituste näol käsen kõige valjemate abinõudega laiali ajada ja osavõtjaid sõjaväljakohtu kätte anda, kes otsused samal päeval peab tegema...

Tallinnas, 20. dets. 1918.

Sõjaväe ülemjuhataja kindral Pödder.

Kodanikul olid demokraatlikud õigused saada tapetud, kuid matmine oli juba riigivastane kuritegu, mis ähvardas mahalaskmisega koha peal. Nii tõlgitses demokraatiat see Pödder, kes Pihkvas laskis mängida orkestril „jumal keisrit kaitse sa“ ja ise sinna juurde lallas, et Eesti võib olla ainult suure Venemaa kubermang ja — elagu matuška Rasseja.

Too isamaapäätja muidugi paragrahvidele ei allunud.

Noist „demokraatidest“ oli aga kõige ausam Viljandi linna komandant staabikapten Riigov, kes oma avalikult väljakleebitud teadaandes seletas lihtsalt ja julgelt:

„... Paljud kohalikud meie riigi vastastest on kinni võetud ja kui peaks linnas mingisugust (m.s.) korrariikkumist ette tulema, siis saavad kõik kinni võetud isikud ilma kohtuta viibimata maha lastud“ (m.s.).

Mis tingis siis need ülidemokraatlikud noodid, mille kõrval kahvatavad isegi Seckendorfi ja Nikolai verised päevakäsud?!

Seda selgitab armas kodune vestlus Maanõukogu kinnisel koosolekul 22. XII 1918.

J. Laidoner (vägede ülemjuhataja): Vabatahtlik mobilisatsioon ei läinud korda... Narva frondile on saadetud 2500 meest, ära jooksnud on poolteist tuhat... Kui kodanised huvid on hädaohus, siis peaksid kodanised ollused vabatahtlikult väerinda astuma, neist võiks meeled kindlaid vägesid formeerida... Kas meie jõuame oma sõda ilma välise jõu abita läbi viia? Mina ütlen, et ei jõua... Kooliõpilaste saatmine väerinnale on meie seltskonna häbi (m.s.). Aga keda meie saadame? Põhja armee on praegu lahinguvõimetu... Sakslaste salkasid ei ole meil kuigi palju... Meie peame taganemisele otsa peale tegema, selleks on Soome abi jätkuv.

K. Päts: Kuulutati vabatahtlikkude mobilisatsioon välja ja kui see ei aidanud — sunduslik. Kuid ka see ei ole lootusi täitnud. Oleks pidanud arvama, et just jõukamate ringkondadest, kellel põhjust on oma vara kaitsta, peaausjalikult meile abi juurde tuleb, kuid just need on põikleval seisukohal... Mehed lasksid ennast riigi poolt varustada ja jooksid ära... väeliinilt on vähemalt paar tuhat meest ära jooksnud. Pidime surmanuhtluse välja kuulutama, kuid ka see ei aidanud täiesti... Katsusime kõige pealt abi nõutada Saksa sõjavägede pool. Muu välise abi asjus oleme kõik teinud mis võimalik. Iga päev saadetakse telegrammid liitriikidele... Liitriigid tegid korra Rootsimaale ettepaneku, okupeerigu nemad meie maa. Rootsimaa aga vastas selle ettepaneku peale eitavalt (mitte aga meie kodanul — m.m.). Inglismaa on meile mereväelist abi andnud... Prantsusmaa on põhimõtteliselt nõus meile maaväge saatma... Soomest oleme juba saanud sõjariistu, iseäranis suurtükke... oleme Soome valitsuselt laenu saanud, niisama läheb seal vabatahtlike organiseerimine jõudsalt, nii et abi pea tulemas on. Rootsist on ettepanek tehtud, et seal võiks umbes tuhande vabatahtliku ümber kokku saada... Ajutine Valitsus võtab selle abi vastu.

Kodanluse ninamehed on koos omavahel. Nad kinnitavad üksmeelselt, et rahvas ei ole nendega, et vaatamata surmanuhtlusele ei õnnestu väcosade formeerimine, et ainult noorukesed koolipoisid on langenud nende tühisõnaliste pettuste ohvriks, et isegi kodanluse laiemad ringid, kellel „varade kaitsmise huvid“, ei usu oma juhtidesse. Nad tunnistavad oma poliitika hiilgavat pankrotti. Ühtlasi aga on nad tegemas kõikvõimalikku, et mobiliseerida kogu maailma reaktsiooni oma rahva vastu. Ainult rahvusvaheline imperialism ja selle võitlus noore sotsialistliku Nõukogude riigi vastu on see, mis need alatud klikimehed püsti hoiab. Kandmikul pakuvad nad oma kurnatud maad igale poole. Seda ohvrit vastu võtmast takistab interverte ainult revolutsiooniline punavägi, kes 9. XII vabastab Võru, 17. Rakvere, 18. Valga, 22. Tartu, 24. Tapa, 3. I Aegviidu. 6.—7. on Tallinna punane kütipolk juba Jõelähtmel, Tallinna külje all. Tallinna I kütipolk oli formeeritud juba suvel tuhandetest v a b a t a h t l i k u l t punaväkke astunud Eestist lahkunud seltsimeestest, samuti nagu II Viljandi kütipolki, kes põlesid soovist vabastada oma rahvas kodanluse ikke alt. Kodanlusel oli neile vastu panna ainult pettuse ja surmanuhtluse ähvardusega kokkuactud väesalku, kelle võimetust ta isegi tundis. Surmahirmus oma saatuse eest kisendavad klikimehed ikka valjemini inglise imperialistide poole, unustades häbi ja lastes langeda viimasedki pettuse hilibud oma äraandja näolt.

Tartu vabastamise päeval valitseb Toompeal täielik paanika. Seda jäädvustati maa-päeva protokollides nii:

J. Teemant: Kas meie ei peaks valitsust paluma selleks sammusi astuda, et meid Inglise poolt okupeeritaks.

K. Päts: See on niisugune soov, mida meil Ajutises Valitsuses v ä h e m a l t 20 korda avaldatud on (m. s.). Võin ainult ütelda, et meie selles mõttes olemes teinud, mis võimalik... Minu ettepanek oleks: Maa esindus saadab delegatsiooni admiral (Inglise adm. Sinclair) juurde, kes seda paluks, et Inglismaa meid okupeeriks.

H. Luht (Ajut. Valits. peavolinik Tartus): Tartu oli arvamine, et inglased sakslaste aset täitma saavad... Peame tungivalt paluma meid okupeerida.

Ja lõpuks otsustatakse peam. Pätsi ettepanek vastu võtta ja iga erakonna poolt üks isik saatkonda valida, kelleks olid sotside poolt A. Oinas, Töerakonna poolt J. Seljamaa, Rahvaerakonna poolt A. Birk ja Maaliidu poolt J. Teemant.

Sama admiral, kes provotseeris Ametiühingute kongressi avalikule valitsuse kukutamisele ja neilt vastuseks sai — inglased välja! — andis lahke lubaduse edasikerjamiseks oma maad müütavaile kodanluse tallalakkujatele. Sellest võrsus järgmine e e s t i r a h v a m a h a s a h k e r d a m i s e d o k u m e n t :

Tema Briti Majesteedi Valitsusele.

Eesti Maanõukogu oma koosolekul 27. dets., arutades läbi maa sõjalise ja rahvusvahelise olukorra otsustas:

.....

Paluda Tema Majesteedi Valitsust okupeerida ja võtta nende sõjalise protektsiooni alla Eesti Vabariigi territoorium, allutades nende kõrgema sõjaväelise komando alla kõik

erisugused seni kogutud sõjalised jõud, samuti ka kõik edaspidi Eesti Vabariigi poolt kogutavad, kasutades neid maksimaalselt edukaks võitluse lõpetamiseks bolševismi mahasurumiseks.

28. det. 1918.

Maanõukogu president A. Birk
sekretär K. Ast

Maanõukogu fraktsioonide esitajad:
Sotsiaaldemokraatide poolt K. Grau
Tööerakonna poolt Jul. Seljamaa
Rahvuserakonna poolt A. Birk
Maaliidu poolt J. Teemant

Siin on juba selgesti öeldud, et oleme valmis oma rahva kõigi kapjade ja sõrgadega ohverdama inglise imperialismile suurtükilihaks ilma igasuguste tingimusteta. Kaugemale minna pole enam võimalik. Kuid katsuti siiski. Põhimõttel, et topetl ei kärise, meenutati veel üht „demokraatia kantsi“ ja saadeti Jaapanisse alandlik palve:

„Eesti rahvas on kindel, et vägev Jaapani riik teda ka praegusel hädaohtlikul silmapilgul saatuse hoolde ei jäta, vaid teda ka edasi tema võitluses oma demokraatlise vabaduse ja riiklise ärarippumatuse eest võimsalt toetab.“

Kuidas need demokraatlikud vabadused ja riiklik ärarippumatus välja nägid, mille eest „vägev Jaapani riiki“ peaks hea seisma, on kõigile selge.

4

Nõnda oli siis kodanlus kõik teinud, mis ta vähegi oskas, „rippumatu, iseseisva ja demokraatliku“ riigi loomiseks. Jäi ainult veel ära oodata lihunikke Soomest ja Rootsist, veriseid sineleid ja relvi Ameerika ladudest Prantsusmaal, inglise imperialistide okupatsiooni ja käske. See kõik saabus. Usinalt viidi siin kokkuklopsitud rahvusvaheline interventide vägi¹ Petrogradi ja Pihkvat vallutama, punast Lätimaad võitma, puhastama Landeswehrile sõjatandrit Eestisse tulekuks. Usinalt tapeti frondi taga klassiteadlikke töölisi, külvates jäljetuid haudu üle maa. Ametiühingute kongressi vangistamine ja Irboska veretöö, Saaremaa ülestõusule järgnev metsik roimade rida. Loomalikud tapmised igas uuesti vallutatud linnas ja keskuses, naiste vägistamine Narvas, tööliste peksmised Saaremaal, Muuga mõisas, Paasveres, sadistlik sõjavangide tapmine Naissaares jnc. jnc. Need olid teened oma rahva arvel, millega kodanlus püüdis õigustada enda olemasolu imperialistide silmis bolševismi mahasurujana.

Ja sellest rahva paremate poegade verrega ülevalatud teenetekirjast hoolimata ei vajanud inglise imperialism Eesti kodanlust siiski mitte muuks kui ainult sõjatandri organiseerimiseks Nõukogude riigi vastu. Kui kõik sõjakäigud Petrogradi vallutamiseks olid lõppenud järjekordse lüüasaamisega, lahkusid intervendid viisaka kummardusega, jättes paran-duseks astronoomilised sõjavõlad, mis kodanlus loomulikult jällegi rahva kaela veeretab. Ainult bolševikkude järjekindel rahvuspoliitika võimaldas Tartu rahulepinguga iseseisva

¹ Kodanlikes ajalugudes nimetatakse Landeswehri järjekindlalt parunite väeks. Paruneid oli temas poolteist protsenti. Sama loogika järgi oli Eesti territooriumile kokku aetud vägi mitmekordselt rahvusvahelise interventsiooni vägi, sest vene valgekaartlased, soomlased, taanlased ja rootslased moodustasid temast arvuliselt ligemale poole.

Eesti riigi tekkimise, millist sündinud fakti pidid ka liitriigid hiljem aktsepteerima ja pead murdma, kuidas seda nurisünnitust uuesti oma huvides ära kasutada.

Niisiis juhtus, et 2. veebruaril 1920. a. oli eesti kodanlus imperialistide kaasabil jõudnud muuta laipadeks üle viie tuhande töötava eestlase, neist enam kui poole sisemaal, frondi taga. Selle laipade virna otsas istusid „võidukad“ klikimehed, ise äärmiselt üllatatud neile rüppe sadanud „iseseisvusest“, mida kroonis üheksamiljardiline välisvõlg tänuks interventidele osutatud teenete eest¹.

Lisaks kõigele elas ja töötas eesti rahvas. Olid säilinud veel mõnedki suuremad käitised, mida võis rüüstata, oli Nõukogude Venemaalt saadud 15 miljonit kuldrubla iseseisvuse hambarahana pillamiseks, olid intervendid, kes kunagi toapoisi teeneid ei põlanud. Olid aga ka head kogemused ja karastatud ülbuse oma rahva nülkimiseks ja petmiseks. Oli selleks isegi terve sotsiaaljuudaste ihukaitsevägi — Eesti Sotsiaaldemokraatlik Partei. Nende perspektiividega tasus katsetada edasi valitseda. Kõik see võeti kokku valemis: „Eesti iseseisev demokraatlik vabariik“. Sms V. Kingissepp iseloomustab seda nii:

Eesti iseseisev demokraatlik vabariik on härrasriik. Temas valitseb suurrakodanluse ülemjuhatus all kodanline diktatuur. Kodanlise diktatuuri poliitiliseks sisuks on ühelt poolt — vägivald ja terror töörahva vastu ja kõikide poliitiliste vabaduste ärakaotamine töölisklassi jaoks, teiselt poolt aga — piiramata poliitilised vabadused kodanlusel sellesama vägivalda ja terrori teostamiseks. Kodanlise diktatuuri majanduslikuks sisuks on: 1) kapitalistliku eramanduse — kurnamisvahendite puutumatus üldse; 2) kurnamisvahendite kiskumine võõrast rahvusest kurnajate käest Eesti soost kurnajate kätte; 3) piiramata kurnamisvabadus. Niihästi poliitiliselt kui majanduslikult on kodanline klassidiktatuur Eesti töörahvale lindpriius.

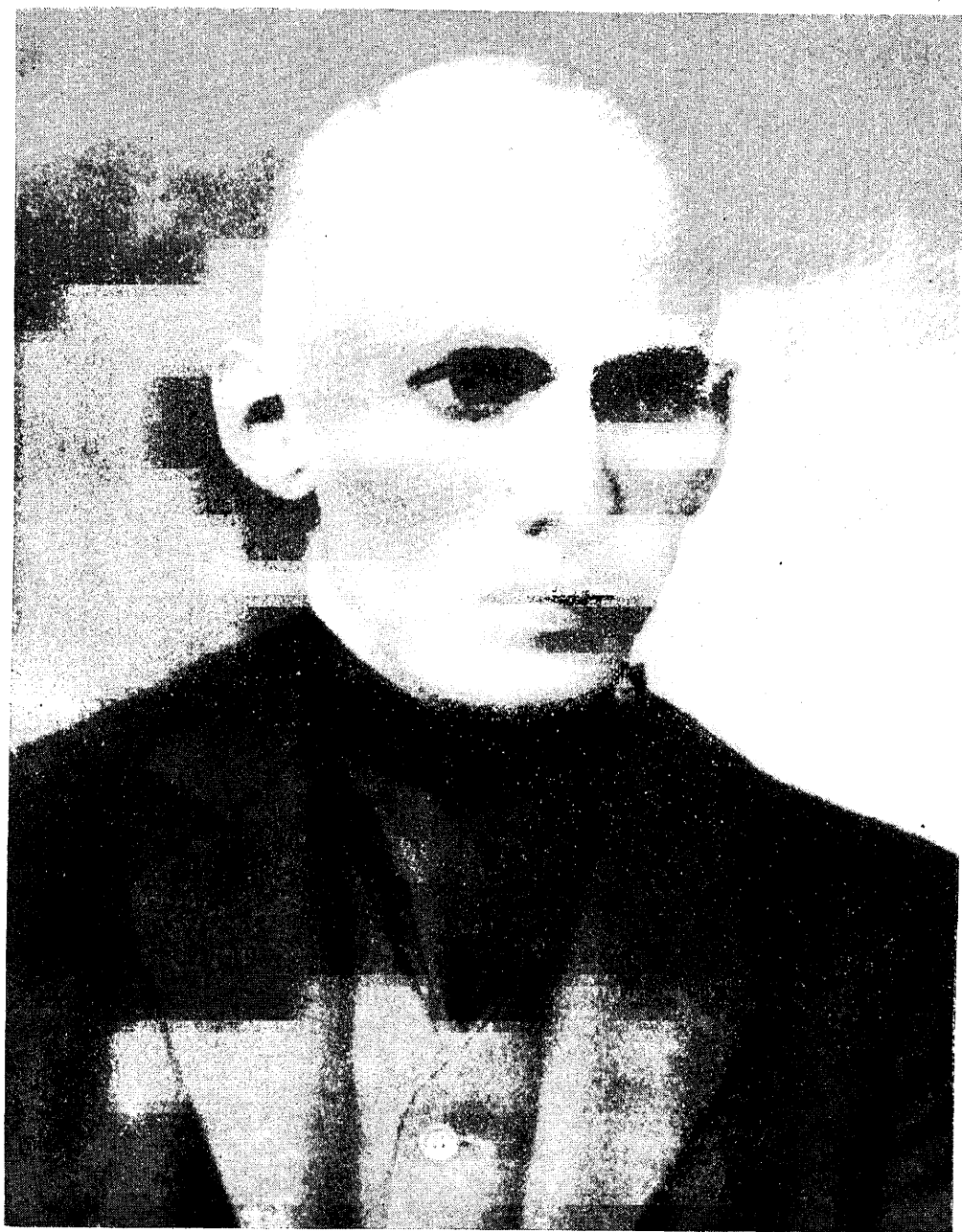
(„Iseseisvuse ikke all“, lk. 211.)

Härras-Eesti ajalugu on mõistetav ainult killuna imperialismi ajaloost üldse, eriti interventsioonist Nõukogude Liidu vastu. Ainult võitlus kommunismi vastu oli toeks, mille najale püsti aeti Eesti kodanluse vedel selgroog. Ainult sõja- ja spionaazibaasina oli „iseseisev Eesti“ imperialistide poolt ülal peetav.

Niipea kui uue imperialistliku kriisi puhkemisel tark stalinlik välispoliitika kõrvaldas võimalused Eesti rahva rakendamiseks imperialistide õuopenina, kadus ka Eesti kodanlust püsti hoidev tugi. Proletariaadi esimene löök purustas kodanluse riigi, selle omavaheliste sahkerduste organisatsioonibüroo.

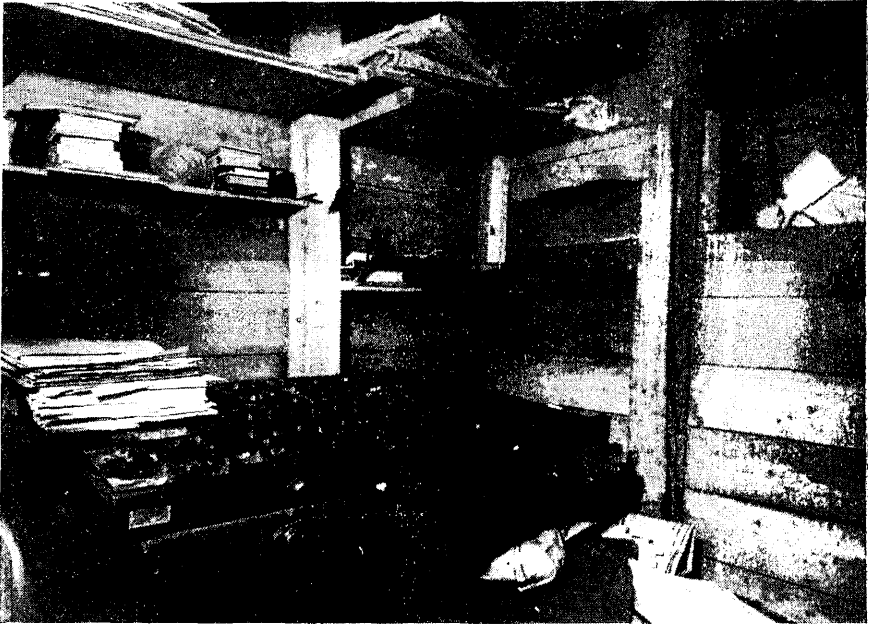
Selle härrasriigi nüüd oma loomulikule lõpule jõudnud areng peegeldab kiirendatult rida neidsamu vastuolusid, millede ületamise vaevades vähkreb praegu suurte imperialistlike riikide ühiskond. Analüüsides neid andmete põhjal, mida varem peeti rahva eest seitsme luku ja riivi taga, õpime me mitte ainult kiskuma linikuid kõigilt pettuse puuslikelt, mille taha kodanlus peitis oma piiramatu kurnamisvabaduse, vaid ka — v a a t a m a t e a d l i k u l t t u l e v i k k u .

¹ Peale Eestis mobiliseeritud vägede varustuse, milleks osteti kokku hingehinna eest Maailmasõjast järelejäänud varustust „sõbralikudelt liitriikidelt“, varustati Judenitši Põhja-Lääne armee ja Bulak-Balakhovitši jõuk eesti rahva arvel. Vastavad kulud kanti Eesti riigivõla üldsummasse.

U. Kingissepp ajal, mil ta oli „Kiire“ kaastöölise

Ülal: Hoone, milles asetses põrandaalune trükikoda
All: Põrandaalune trükikoda

★ ★ ★

Vaheseinata tuba:
elamis-magamisruum,
köök ja saunakski mugav —
keeduaurudest kuum.

Seintel lutikalaibad —
tärpentiinitud papp.
Põrandal vettinud vaibal
ukerdab rinnalaps.

Lutsib roosakat varvast —
pudel on tühi, ja lutt
kadunud. Naeratus varmas
tulema, samuti nutt.

Kätega vehib kärkseid —
kuivanud püüiniste liim —
ilalapil ja mähkmeis
aga lehkamas piim.

Lähedal aurab pajas
jahtuma pandud kissell.
Upib ja edasi ajab
end pooleaastane sell.

Paja alt paistvat paela
sikutab pisike mees.
Sikutab, kurjustab... kaela
voolab tuline leem.

★ ★ ★

Oled olnud vanakraamiturul?
Oled müütand näpat vaseplaate,
rõivatükke, auguliseks kulund,
niite, nõelu, nõöpe, pigitraate?

Oled olnud vanakraamiturul,
kui sul aastaid hädavaevalt kümme,
ja sa tead, et sinu piskul tulul
kodus auke igapäev, ja homme.

Ja sa tead, et sinu joodik isa
samal turul mängib töötut — pätti,
tuleb, nõuab viinaraha lisaks
selle, mis sa peitsid ninarätti.

Emaga — vaevaks kurjad paised —
kolmat nädalat on tõvesängis —
hurjutatud hukkaläinud naiseks;
teised lapsed sinuga ei mängi.

Kui su taskust leiti võmmi vile,
muudki kribu-krabu kätte saadi...
Ütelge, mispärast see on ime,
et sind paigutati Harku internaati?

Muraste rannal

Rohekas meri ja kivid,
pihelgad, jässakas mänd,
kajakad, kajakad... igi-
põline lainete ränd.

Lahesopid, tahk, karid,
kaugele ulatuv neem,
tulikud. Pilve vari
hõbepeeglisel veel.

Kaldajärsangus tähed,
aastaarv, süda ja nool.
Imelik — kus sa ka lähed:
armunuid igal pool.

Põhja poolt sinetab Naissaar,
Aegnagi kitsuke triip
ilusa ilmaga paistab
päris selgesti siit.

Hämardub. Laupäeva õhtu —
südasuvine, soe,
sume, vaikne ja lõhnust
küllastet — rannale poeb.

Vabumaal kuivavad võrgud,
tukastab tilluke ait —
trepil istuvad kõrvu
kaks, kes on mõlemad vait.

MUIA VEETAMM

DARVINISMI EDUTEE

JUHAN AUL

Üle aasta tagasi, 24. novembril 1939 möödus 80 aastat inglise suure looduseuuriija Charles Darwini (1809—1882) põhjaneva töö „Liikide tekkimisest“ ilmumisest, mis tekitas loodusteaduste arenemises ja ka kogu inimkonna maailmavaadetes revolutsioonilise materialismi pöörde. Õpetust, mida Darwin nimetatud teoses arendas ja mida ta oma hilisemates rohketes töödes üksikasjalisemalt põhjendas ja süvendas, on hakatud nimetama autori nime järgi darvinismiks.

Mida siis Darwin õpetas? Milles on darvinismi sisu? Lühidates sõnades järgmine: kõik elusolendid — taimed, loomad, inimene — ei ole algusest peale niisugustena olemas olnud nagu tänapäeval, vaid need on tekkinud arenemise teel, kõrgemad vormid on tekkinud madalamatest, algelisematest vormidest määratu pikkade geoloogiliste ajastikkude vältel loomulikel põhjustel, eeskätt nõndanimetatud loomuliku valiku teel.

Esimesel pilgul näib see õpetus olevat kaunis „lühike“ ja väikese tähtsusega, võiks näida, et tal ei ole aktuaalsete küsimustega ja „suurte“ probleemidega, isegi mitte igapäevaste küsimustega kuigi palju ühist. Selline arusaamine on põhjalikult vildak! Darwinism on kujunenud kogu progressiivse inimkonna mõttemaailma ja tegevuse kandvaimaks alussambaks ja jääb selleks ka tulevikus.

Seda tahaksingi siin mõne reaga põhjendada.

Alustaksime maailmavaateline küljega. Inimkonna maailmavaateline pilt oli neil aegadel, mil Darwin alustas oma teaduslikku tegevust, s. o. umbes 100 aastat tagasi, hoopis teissugune kui praegu. Loodusteaduses valitses üldiselt vaade, et liigid (erinevad looma- ja taimevormid) on muutumatud. See oli teatavasti suure rootsi loodusteadlase Linné vaatekoht, mille järgi liike on nii palju „kui palju looja neid lõi maailma alguses“. Tõsi küll, oli rida nimekaid teadlasi juba enne Darwinit, kes avaldasid mõtet, et orgaaniline maailm on tekkinud lihtsamate vormide pikaldase arenemise teel, ja niisuguseist teadlasist oleks muuseas mainitav Charles Darwini vanaisa Erasmus Darwin ning prantsuse suur loodusteadlane Lamarck. 1830. aastal toimus Pariisi Teaduste Akadeemias sel teemal isegi äge sõnalahing Lamarcki vaadete pooldaja Saint-Hilaire'i ja kuulsa teadlase Cuvier' vahel. Et Saint-Hilaire lähtus väitest, nagu oleksid kõik loomad chitatud ühise põhiplaani järgi, ei olnud Cuvier' raske tema vaateid kummutada ja nii lõppeski too vaidlus Cuvier' võiduga, mis tähendas ühtlasi seda, et liikide muutumatus jäi kõikumatulult valitsevaks vaateks veel veerandsajandiks.

See vaade sobis väga hästi või õigemini toitis üldiselt maksvat usulist maailmavaadet ja samuti maailmavaadet, mida võiksime nimetada „füüsiko-teoloogiliseks“ maailmavaateks. Füüsiko-teoloogia all tuleb mõista seda määratu suurt kirjandust, mis püüdis looduse ja tema objektide kirjeldusele anda maailma „looja“ kiidulaulu ilme. Kirjutati näit. teoseid putukate üle, milles kuni üksikasjadeni arendatakse mõtet, et putukate

organite ja nende talitluste kõigis üksikasjades paistab meile vastu „looja ülim tarkus ja neidus“. Kirbud näit. pidid mustad ja täid hallid olema sellepärast, et siis on inimesel neid kerge näha ja kinni püüda... Samalaadseid teoseid kirjutati ka kalade, lindude ja teiste loomade kohta. Oli olemas isegi maavärinate, vulkaanilise tegevuse jne. teoloogia. Suured õpetlased pidasid suureks teeneks üksteise võidu näidata, et „looduse teoloogia“ ei ole sugugi vastuolus „ilmutuse teoloogiaga“, s. o. avaliku kiriku teoloogiaga. Iga looduse ese ja iga looduse eseme osa pidi looja poolt loodud olema mingi kindla targa eesmärgiga, ja nii püüti neid „eesmäärke“ kõikjal ka leitud.

Aga veel enam: ei olnud kõrvale heidetud ka veel Cuvier' katastroofide teooria, mille järgi iga üleminek ühest geoloogilisest ajastikust teise pidi toimuma mingi katastroofi teel, mil maakera pale sai uue ilme ja mil senised looma- ning taimevormid hukkusid, nii et „loojal“ tuli uuesti asuda loomisele. Endistel geoloogilistel ajastikel elanud loomade kivistusi vaadeldi kui katastroofide puhul toimunud veeuputuste õnnetuid ohvreid, kelle aadressil luuletati õpetlikke salmikuid...

Selles ängistavas ja tardunud maailmavaatelises õhkkonnas liikus noor Darwin, selles ta kasvas. Ja mis kõige üllatavam — Darwin õppis ülikoolis usuteadust, et hiljem hakata traditsioonilise „usuteaduse“ kuulutajaks! Tõsi küll, ülikooliaastail ta oli tihedais sidemais loodusteaduse professoritega — botaanik Henslow' ja geoloog Sedgwick'iga. Käis nendega koos ekskursioonidel, võttis osa nende poolt noortele loodusteadlastele korraldatud koosviibimistest jne. Kuid loodusteadust Darwin ülikoolis ei õppinud. Ta luges küll isegi oma vanaisa tööd, milles käsitletakse arenemist, ja tutvus Lamarcki õpetusega arenemise üle, kuid need ei mõjutanud teda sugugi.

Pidi olema järelikult mingi tõsine põhjus, mis viis Darwini sellest mõttemaailmast välja, hoopis vastupidisele maailma-käsitusele. Niisuguseks põhjuseks oli Darwini reis ümber maailma, mida ta alustas kohe pärast ülikooli lõpetamist abiristleja „Beagle'i“ pardal „noore inimesena, kes on suuteline vaatlema, kirjeldama ja koguma kõike, mis väärib kirjeldamist ja kogumist“, ja mis vältas peaaegu viis aastat (1831. a. detsembrist kuni 1836. a. oktoobrini). Too ümber-maailma-reis tegi Darwinist looduseuurija, sellele ta on tänu võlgu oma vaimse kasvamise eest, see reis sundis teda pühendama kogu oma tähelepanu mõnele vähestele loodusteaduse aladele — nii sai temast eesrindlik teadlane, kelle taolisil on ainult üksikuid. Omal reisul — peamiselt Lõuna-Ameerikas — Darwin toimetas rohkesti geoloogilisi, zooloogilisi ja botaanilisi vaatlusi, sooritas rohkesti väljakaevamisi, avastas rohkesti senitundmatuid ja täiesti omapäraseid väljasurnud loomi ning tõi kaasa hiiglasuured kollektsioonid. Selle töö kestel Darwin muutus pikkamisi kollektsionäärilist vaatlajakil ja vaatlajakil mõtlejaks. Selles töös loodus ise hakkas kõnelema Darwinile, siin faktid ise viisid Darwini paratamatult evolutsiooni ideele; „Beagle'i“ pardale asudes oli Darwin veel liikide ja elusa looduse muutumata idee veendunud pooldaja, „Beagle'it“ lahkudes kandis ta evolutsiooni-teooria küpsi idusid. Kuidas säärane muutus just üksikasjalilise toimus, kuidas evolutsiooni-õpetust põhjendada, selle küsimuse jätame siin kõrvale¹.

Ometi ei asunud Darwin oma reisult tagasi jõudes kohe oma vaadete publitseerimisele, vaid tegi seda alles 23 aastat hiljem! Mitte sellepärast, et ta oma vaadetes kahtles.

¹ Selle üle võib lugeja leida vastuse Helveetsia loodusteadlase prof. S. Tschuloki raamatust „Evolutsiooniteooria“, mis peatselt ilmub ka eesti keeles.

Vaid sellepärast, et Darwin oli kõige paremini tuttav oma aja primitiivsete veendumustega ja teadis väga hästi, et siin ei saa lihtsalt ütelda (nagu see näit. on tänapäeval võimalik): nendest ja nendest faktidest järgneb paratamatult, et taime- ja loomavormid on pikkamisi arenenud ja samm-sammult omandanud sellise olukorra, milles me leiame nad praegu. Ta teadis, et talle oleks paratamatult esitatud küsimus — ja see esitatakse meile nüüdki, kuigi teistel kaalutlustel — küsimus, et kui see kõik on nii olnud, kuidas see siis kõik sai toimuda, kuidas ilma „looja“ osavõtuta said säärased otstarbekohased seadised tekkida, nagu me neid elusolendite juures leiame?

Et sellele küsimusele vastust leida, hakkas Darwin usinasti materjali koguma. Ta tutvus kõigepealt suure erialase kirjandusega, mis puudutas koduloomi, sest ta lähtus täiesti õigest vaatekohast, et nimelt koduloomade tõud on tekkinud võrdlemisi hilisel ajal, niüütda inimese silmade all ja tema mõjutusel vähestest metsikutest vormidest, ja et tollest nähtuste vallast võiks leida mõningaid vihjeid sellele, kuidas koduloomade tõud ja liigid üldse tekkisid. Darwin tegi loomadega rohkesti ristamis-katseid — ta elas siis juba maal — luges massiliselt põllumajanduslikke ajakirju ja oli selle ala autoriteetidega kirjavahetuses. Töö oli väga ränk, ja vaevalt oleks Darwinil kannatust jätkunud tegelda säärase tüütava askeldusega materjalikogumise alal, kui tal ei oleks õnnestunud seatud küsimusele vastust leida. Too Darwini vastus loomade ja taimede organite otstarbekohaste vormide tekkimise küsimustele on tuntud „loomuliku valiku teooria“ nime all.

Selle teooria leiutas ta juba 1839. aastal, millal ta tuli mõttele, et „võitlusest olemisest“ tulevad võitjatena välja ehk „valitakse välja“ need vormid, mis on teistest tublimad ja sobivamad vastavasse miljöösse, ja et niiviisi tekivadki otstarbekohased seadised ilma „looja ülima tarkuse ja osavõtuta“. Kõike seda tuli aga lähemalt ja üksikasjalisemalt põhjendada ja seda Darwin tegigi. 1842. aastal kirjutas ta oma teooriaist lühikese kokkuvõtte, sest ta oli haiglane ja arvas, et võib surra. Kogu oma materjali kokkuvõtmisele asus ta aga alles 1856. aastal. Kui kaua ta kirjutab ja mitmeköiteline ta töö saab, seda ei teadnud Darwin siis isegi. Nüüd juhtus aga midagi, mis Darwini suure raamatu valmimise katkestas ja mis teisest küljest Darwini õpetuse ilmutist kiirendas. Nimelt saatis noor inglise loodusteadlane Alfred Wallace, kes teaduslikul otstarbel reisis parajasti Indias, Darwinile oma töö käsikirja, milles ta tuleb umbes samadele mõtetele, mille kallal Darwin oli töötanud juba paarkümmend aastat, ja palus, et Darwin toimetaks selle töö trükki. Darwini sõbrad otsustasidki, et Darwin peab oma kavatsatud tööst tegema väikese kokkuvõtte ja selle avaldama koos Wallace'i tööga. Nii see sündiski. Kohe aga asub Darwin oma „kokkuvõtte“ laiendamisele ja niiviisi tekkiski ta kuulus töö „Liikide tekkimisest“, mis ilmus 1859. aastal.

Kui ma siin seda kõike jutustasin, siis mitte ainult selleks, et näidata, kuidas Darwini põhimine töö valmis, vaid selleks, et näidata, millise üksikasjalikkuse, põhjalikkuse, hoole ja tõearmastusega Darwin oma töö sooritas. Darwini esinemine oli aastakümneid kavakindlalt, püsivalt ja kõigis peenustes ette valmistatud, ja siit me taipamegi, miks Darwini töö oli mõju! „Mitte mõistuse ettevalmistatud olek, vaid raamatu sisu oli selle pöörde põhjuseks, mis ta esile kutsus“ (Timirjazev). Siitpeale algab siis vana maailmavaate laostumine, ja see on kestnud ja kestab pidevalt. Darwinism on maailmavaatelise töö kehastuseks, ja sellepärast on ta kogu aeg sammunud võidu-teed ja ükski jõud ei ole teda suutnud tagasi hoida.

Ei ole siis ime, et esimesed, kes darvinismi ilmumise puhul ärevusse sattusid, olid vana, müstilise, mitte millegagi põhjendatud maailmavaate kandvamad toed — pastorid ja teised kiriku võimukandjad. Siin kurjustati ja vehiti kõige ägedamalt, valimata vahendeid ja kohti. Tooksin siin kas või niisuguse näite. Vaevalt aasta pärast „Liikide tekkimisest“ ilmumist esineb piiskop Wilberforce ühel suuremal teaduslikul koosolekul Oxfordis sõnavõtuga, milles ta arvas võivat Darwini teooriad maatasata teha. Kuid milliste argumentidele ta oma vastuväited rajas? Ta ütles lihtsalt, et Darwini õpetusel ei ole mingit väärtust, see ei ole tema veendumusi kuidagi mitte kõigutanud; ta esitas „näitena“, et kartulimugulatel pole mingit kalduvust inimesteks areneda, ta rääkis kivi-sõe-ajastu taimede õitest ja viljadest (millal õistaimed muidugi alles puudusid!), ta „näitas“, et ei ole mingit soodsat olukorda, mis paneks vereliblesid, milleks veri mõnikord võivat kuivada (!), muutuma, ja pöördub lõpuks häbematu naeratusega kuulsa teadlase, Darwini pooldaja Huxley poole küsimusega, kas see põlvneb ahvist oma isa või oma ema kaudu!

Huxley ei pidanud muidugi sündsaks niisuguste väidete vastu vaidlema hakata ja vastas lühidalt: „Ma kinnitan — ja ma kordan seda — et inimesel pole mingit põhjust häbeneda a h v i oma vanaisaks pidada. Kui mul mingi esivanema üle tuleks häbi tunda, siis tuleks mul seda tunda ühe mehe üle, ühe püsimatu ja painduva intellektiga mehe üle, kes ei rahuldu eduga oma alal ja kes tormab teaduslikesse küsimustesse, mille alalt tal pole mingisuguseid teadmisi, sulle lihtsa eesmärgiga, et oma tarbetu lobisemisega neid küsimusi segi paisata ja oma kuulajate tähelepanu igasuguse venva kõrvaljutuga ja usuliste eelarvamuste kavala esiletõstmise teel asjast eemale juhtida.“

Miks see nii oli ja miks Darwini nimi mõjub kõnesolevatesse ringkondadesse praegugi veel punase rätikuna? Samuti kapitalistlike maade valitsevaise ringkonnisse. Väga lihtne: sellepärast, et endine maailmavaate jutlustas stagnatsiooni, seisakut, et ta sellega õigustas eksploatatsiooni kui „kord juba loodud“ ja paratamatult igavesele kestmisele määratud olukorda. Darwinism seevastu jutlustab evolutsiooni, muutumist, alalist kohanemist uutele tingimustele ja veel enam — liikumist edasi, arengut, mis ei saa kunagi seisma jääda, millel ei ole näha lõppu. Sellepärast oleme õigustatud väitma, et darvinismi maailmavaateline tähtsus ei ole väike, nagu see võiks paista, vaid just vastuoksa, ja et see tähtsus ei ole kaugeltki mitte ainult teoreetiline, vaid väga eluline! Siit me mõistamegi, miks K. M a r x võis kirjutada: „Väga suurt tähtsust omab Darwini töö, ta on mulle ajaloolise klassivõitluse tõestamise loodusteaduslikuks aluseks.“

Darvinismi tähtsus ja edu ei piirdu aga mitte ainult maailmavaateline progressi õige suunamisega. Mitte väiksem ei ole ta mõjuväli teaduste, eeskätt loodusteaduste arenemise kiirustamises ja viljelemises. Enne Darwinit loodusteadused kandsid kirjeldavat pitserit, uppusid piasjajade kogumisse, nähtuste vahel ei osatud näha kokkukuuluvust ja seost ja need jäid mõistmatuks. Darwinism andis bioloogilistele teadustele ühendava niidi, tänu temale bioloogilised nähtused omandasid vastastikuse sideme ja selguse. Tänapäeval me näit. ei lepi enam sellega, kui võtame lihtsalt teatavaks, et hobusel on ainult üksainus varvas (kabi), vaid me nõuame selgust, millisele teiste imetajate varbale see vastab; tänapäeval ei ole küllalt, kui ütelda, et veise kootluu on nii- ja niisugune, vaid on vaja kindlaks teha, millistest teiste imetajate jalaosadest see on tekkinud; ei ole küllalt, kui ütelda, et elevandil on kummaski lõualuus kummalgi pool üksainus hiiglasuur

purihammast, vaid on vaja selgusele jõuda, kuidas niisugused hambad on tekkinud ja missugustele teiste loomade hammastele nad vastavad jne. Kõik säärased küsimused on aga lahendatavad evolutsiooni-teooria alusel! Evolutsiooni-teooria annab võimaluse teaduslikuks ennustamiseks. Kuni näit. füsioloogilisi protsesse vaadeldi staatiliste nähtustena, seisti siin sageli suurte takistuste ja mõistatuste ees, niipea aga kui tuldi Darwini abiga arusaamisele, et ka füsioloogilised protsessid moodustavad pideva arengu-rea, võidi juba ette näha, mis meile uurimine annab ja kuidas uurimisi suunata. Ei ole siis midagi imestada, kui teadlaste maailm, kes Darwini töö ilmumise ajal oli sellele veel üldiselt kaunis vaenuline, orienteerus kiiresti ümber, edumeelsete ja nooremate teadlastega eesotsas, ja astus peagi darvinismi eest võitlemise rinde etteotsa. Kõikjal hakati koguma uusi fakte Darwini õpetuse tõestamiseks ja kõikjal hakati seda suure eduga rakendama. Vähe on selliseid juhtumeid teaduse ajaloos, mil säärase revolutsioonilise õpetuse rajaja ise oma elu ajal oleks võinud näha oma mõtete võitu, nagu see oli Darwini juures. Valiti ju Darwin oma vanas eas paljude teaduslike seltside ja ülikoolide auliikmeks ja audoktoriks! Ta maeti isegi Westminsterisse, tollesse Inglismaa Pantheoni, suure Newtoni lähedusse. Niisiis darvinismi edutee teaduse alal on olnud täielik.

Sellega ei ole muidugi tahetud ütelda, nagu oleks darvinismil ka hilisemal ajal ja praegugi oma „teaduslikud vaenlased“ puudunud. Korduvalt on esile tõstetud uusi „õpetusi“ ja korduvalt on tahetud näidata, et need on „kangemad“ kui darvinism. Ometi saab näidata, et need õpetused on kas ekslikud või mahuvad täielikult darvinismi raamidesse. Kuid asjaomaste küsimuste käsitlemine viiks meid siin liiga pikale.

Selleks teooriaks, mille kaudu Darwin seletas kogu looduse mitmekesiste vormide tekkimist, on, nagu teame, tema loomuliku valiku teooria. Valik (põimendus) — see on Darwini õpetuse tuumaks. Valik ehk selektsioon kultuurinimeste kätes on aga võimsaks koduloomade ja kultuurtaimede aretamise vahendiks ja seega ühtlasi inimsoo heaolu ja majandusliku tõusu pandiks. Oma teooriaga on Darwin meile järelikult kätte andnud vahendi arenemisprotsessi teadlikuks valitsemiseks ja juhtimiseks. Tõsi küll, valikut toimetati juba enne Darwinit ja toimetatakse ka ilma Darwini õpetuse abita. Kuid ilma Darwini õpetuse tundmiseta on siin siiski eksimused võimalikud ja mitmetes küsimustes valitseb selgusetus. Uimastatud moodsa geneetika edusammudest, paljud teadlased tulid isegi arvamisele, et valiku puhul on tähtis ainult organismi pärilik alus ja et nõndanimetatud ilmetüüp on kõrvalise tähtsusega või koguni, et pärilikult ühesuguse materjali juures valik ei anna enam mingisugust tulemust. Uurides organismide muutuvuse nähtusi, Darwin tuli otsusele, et ümbruskonna mõju organismidesse on siiski niivõrd suur, mis geneetikul ei lubaks nii kaugeleulatuvaid ja isegi kahjulikke järeldusi teha. Kadunud Mitšurinil õnnestus ainult seetõttu saavutada aianduse alal selliseid imesutusväärseid edusamme, aretada nii rohkesti uusi sorte ja neid sõna tõsiselt „ümber teha“, et ta lähtus Darwini seisukohtadest. Akadecmik Lõssenko, samuti tuginedes Darwini õpetusele organismide muutuvusest ja olenevusest ümbruskonna tegureist, leiutas taliviljade suvistamise võimaluse. Katselistes tingimustes (triiphoonetes) võidakse nüüd talivilju sundida 4—5 korda aastas teri andma, mis varem oli absoluutselt võimatu. Lähtudes omakorda taliviljade suvistamise analüüsi andmetest, Lõssenko tuli uuele paaride valiku teooriale uute tõugude loomise alal ja on sel teel tunduvalt kiirendanud uute paremate viljasortide loomist jne. Edasi me teame, et Darwin, seoses oma valiku-

teooria arendamisega, pühendas rohkesti tähelepanu ka ristpaarituse ja vanemate erisugustes tingimustes kasvatamise probleemile. Ka need ideed on nüüd leidnud rohket rakendamist tegelikus elus ja taime- ning loomakasvatajaid viinud rea uute menetluste kasutamisele oma hoolealuste parema arenemise kindlustamise alal.

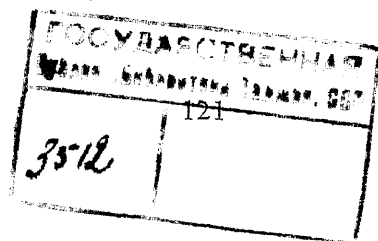
Need muidugi on üksikud näited. Aga juba sellest näeme, et kui kusagil „teoreetiliste“ teaduste alal teooria praktikaga on õige tihedasti seotud, siis on see eeskätt selle teadusharu alal, mis kannab nüüd darvinismi nime. Sellest siis tulebki, et darvinism samub ka praktilisel alal eduteed. Sellest siis tulebki, et taime- ja loomakasvatajad uurivad Darwini rohkete tööde üksikasju, et siit nõuannet ja abi leida oma eesmärkide avardamiseks.

Lõpuks ei tule unustada, et darvinismi tähtsust tuleb näha ka selles, et ta on põhimõtteks allikaks olnud dialektilise materialistliku meetodi kujundamisel. Ega F. Engels ei kirjutanud põhjusest, et „dialektika katsekiviks“ on loodus. Ja eks olnud just Darwin see, kes esmakordselt näitas, et looduses toimub kõik dialektiliselt ja mitte metafüüsiliselt — et me ei suuda mõista ühtki organismi ega nähtust, selgitamata tema seost ümbruskonnaga, et iga organism on iseenese ja oma ümbruskonna keerukate vastastikkuste vahelkordade ajalooline produkt; et looduses toimub alaline arenemine, et nähtusi tuleb tõlgitseda ajalooliselt; et arenemine ei ole kihutamine nõiarings, vaid on suunaline liikumine, ja et arenemine looduses toimub sisemiste vastuolude sunnil, antud korral eeskätt pärivuse ja muutuse alalise võitluse tulemusel!

Kõigest sellest peaks olema selge, et darvinism ei ole moe asi ega saa olla mingi ajajärgu „lemmikharrastuseks“, vaid on inimkonna kultuuri raudvaraks ja progressiivse inimkonna-osa kätes võimsaks tööriistaks, et oma liikmeid vastu viia teadlikule ja õnnelikumale tulevikule.

Darvinismi edutee tähendab alalist andmist töötavale ja võitlevale inimkonnale!

Ja mida rohkem me tungime selle suure õpetuse sisse ja varakambritesse, seda enam võime temalt loota tulevikuski.

ALEKSANDER SERAFIMOVITŠ

JÜRI ŠUMAKOV

Maksim Gorki ja Mihhail Šolohhovi kõrval silmapaistvamaid Nõukogude Liidu proosakirjanikke, sotsialistliku realismi loojaid, kelle teosed aga pole veel märkimisväärselt jõudnud eesti lugejani, on Aleksander Serafimovitš. Aleksander Serafimovitš, kodanikunimega Aleksander Serafimovitš Popov, sünd. 1863, põlvneb nagu Šolohhovgi Doni äärest, kus ta isa oli väikesepalgaline, tähtsusetu sõjaväeametnik. Õppides Peterburi ülikoolis sai Aleksander Serafimovitš varakult kapitalistliku korra surve kõrval kogeda isiklikult tsaaririigi võimude terrorist. Marxi uurimiseks ellu kutsutud konspiratiivse üliõpilasingi liikmena kirjutab ta Lenini venna Aleksander Uljanovi nurjunud atentaadi puhul Aleksander III vastu proklamatsiooni, mille tõttu ta areteeritakse ja saadetakse Kaug-Põhja, kus ta elutseb kolm aastat. 1890. aastal mõistetakse ta asumisele oma kodupaika Doni äärde. Tehes innukalt kaastööd Doni ajalehtedele ja jätkates kirjanduslikku loovtegevust, mille algustähisena 1890. aastal oli ilmunud jutustus „Jääl“, elab Serafimovitš siin 1902. aastani, kuni tal avaneb võimalus siirduda Moskvasse. Tutvumine tolleaegse progressiivse vene kirjanikkonnaga viib Serafimovitši kirjanduslikku ringi „Kolmapäev“ („Sreda“). Samuti saab tast agar kaastööline Gorki-kirjastusele „Znanije“.

Kui Maksim Gorki esiksammud vene kirjandusse sündisid revolutsioonilise romantika tähe all, siis Serafimovitš alustas kriitilise realistina, tugevasti mõjutatuna seitsmekümnendate aastate kirjanikest.

Oma varasemais teoseis esineb Serafimovitš tööelu mitmekülgse vaatlejana ning andeka kirjeldajana. Tema jutustuste teemastik pärineb kõigilt tööaladelt ja -kohtadelt. Neis leiab käsitamist töö maapinnal ja maa all kaevandustes, vetel, metsades ja põllul, tehastes, töökodades ja maa-asulais. Mõjuvõimsa pildi autori kodukoha Doni kaevurite õudsest eluolustikust annab näiteks jutustus „Maa all“. Kaevandustöölise vaevarikas ning ohtlik töö, otsatu tööpäev, tervislikult talumatud tööttingimused, mis röövivad terveilt inimesilt varakult töövõime, halastamatu eksploatatsioon ja kurnamine — kõik see on käsiteldud elavais, realistlikes värves. Kalurite tööst annavad kujuka pildi jutustused „Tormi ajal“, „Vesi“, „Kättemaks“, „Merel“, „Pilliroos“, teosed, mille tegevustik sünnib peamiselt Aasovi mere taustal. Arvukas kogu Serafimovitši novelle käsitleb raudteelaste elu. Olgu mainitud näiteks „Signaaliseadja“, „Vedur nr. 3145“, „Lumes“. Autor kirjeldab raudteetöölise öö- ja päevatööd, alatist õnnetuste ohtu, ohturivalmisust ja valveärksust, mida nõuab teenistus raudteel. Ka nn. „alama intelligentsi“, apteekrite, velskrite, külakoolmeistrite ja ajalehekaastöölise elukujutus ei ole jäänud Serafimovitši toodangus kaugeltki tagaplaanile. Selt alalt on enam tuntud ta jutustused „Imelik öö“, „Valvel“, „Savi“ ja „Tööpäev“.

Oma kirjanduslikus loomingus kuni 1905. aastani ei näita Serafimovitš mingit väljapääsu süngest, rusuvast tõelisusest. Serafimovitši kangelaste, töörahva klassiteadvus on

alles ebamääraselt laialivalgub, nende ikkamisel parema elu järele alles ebaseelge iseloom. Serafimovitši kanglane ei küüni protestini. Ent kirjanikule on võõras ka naturalistlik-sentimentaaltsev kujutamisviis. Tema ülesandeks on paljastada valitsevat korda. Keskmise inimese najal ta tõestab sellise elu võimatust ja jõuab revolutsioonilise deduktsioonini, kuid ei näita veel pääsu ega selle teed. Erandina Serafimovitši hilisemaist teoseist kuulub siia hulka ka 1908. aastal ilmunud „Liiv“, milles autor, kujutades meisterlikult asjade ja raha kõikvõimsust ja inimese moonutamist ning orjastamist kapitalistliku korra juures, laseb omandil hukutada kahe endale rikkuse sihiks seadnud inimese saatuse.

Käsitades tsaristliku Venemaa väikerahvaste elu-olu, väljub Serafimovitš siingi klassivastuolude seisukohast, erinedes seega tunduvalt oma kaasaegsete kirjanike seas valitsevast etnograafilis-eksootilist elementi esiplaanile tõstvast kujutamisviisist. Serafimovitši teoseis rahvaste erielu ja kombed ega eksootiline koloriit ei nihuta tagaplaanile tsaarivenemaa „rahvaste vangla“ varju. Juba oma esikteose „Jälil“ ainekstikuks Serafimovitš on valinud küttide-samojeedide elu, kelle vene kaupmehed-ülesostjad harjutavad jooma ja orjastavad järk-järgult lõplikult. Novelli „Lumekõrb“ tegevustik viib lugeja samuti kaugesse, mahajäetud ja saatusest unustatud maanurka. Kalmõkkide elu kujutavaid jutustusi on Serafimovitš kirjutanud mitu. Neist väljapaistvaim ning iseloomulikem on „Stepiinimesed“, milles kalmõkid vägivaldselt välja aetakse oma kodupaigast Põhja-Kaukaasiast.

1905. aasta revolutsioon saab uueks tõukejõuks Serafimovitši loomingule. Serafimovitšist saab lõõgivõimas revolutsioonikirjanik, aktiivne proletariaadi vabastamise eest võitleja. Tema loomingus teravnevad poliitilised motiivid, rahvamassi protest hakkab kajama üha võimsamini, esiplaanile tõuseb võitleva töörahva kuju. Siitpeale pole Serafimovitši teoseis töölistel enam passiivselt, saatuslikult kannatav mass, vaid revolutsioonipuhanguist haaratud vabaduse eest võitleja. Küünivad selgesti esile sotsialistliku realismi tendentsid.

Revolutsioonile järgnebki Serafimovitšilt terve rida 1905. aasta sündmuste ja õhustiku kujutusi. Neist jutustus „Majad“ käsitleb sotsialistlikku agitatsioonitööd, „Ta tuli“, „Elus vangla“ ja „Jälil“ revolutsionääride kannatusi vanglasis ja asumisel ning jälitamist ja tagakiusamist „vabaduses“. Rida novelle, nende seas tuntuim „Surnud tänavail“, kujutavad revolutsiooni julma mahasurumist. Ei puudu ka tol ajal tihti esinenud juudidipogrammide käsitlemine, silmapaistvamana eriti jutustustes „Purustatud maja“ ja „Perekonnas“. Autorile on iseloomustav, et ta politseiterrori suhtes ei piirdu ainult humanisti protestiga. Jutustuses „Palang“ tõukab rauk, ülevedaja jõel, äkki uuestisündi tunnetades ümber paadi politseinikega, kes parajasti jälitavad põgenenud mässajaid-talupoegi.

1905. aastale järgnenud Serafimovitši teoseid kannab proletariaadi võitu tunnetav vaim, kuigi revolutsiooni on ajutiselt tabanud ebaõnn. Selles mõttes iseloomustavam on „Leinamarss“. Kirjanik kujutab tööliste demonstratsiooni, kõnelejate võimsat üleskutset, noorte tööliste vaimustust, raukade umbusaldust protesti tagajärgede suhtes. Toimub tööliste massiline mahalaskmine. Ent see ei mõjusta autorit rusuvalt; ta tunneb leinamarsi helidest väljakasvavat uut, võimsat elu.

Serafimovitš annab ka rea võitleva küla kujutusi. Siin ta miljööks on peamiselt kasakate staniitsa. Serafimovitši talupoegade elu kujutavais teoseis on sageli kokku põimitud

miljöölisel ja psühholoogilisel motiivil, kangelaste ühiskondlik ja intiimelu. Maad on tihti vaadeldud kui vaenulist tegurit talupojale, eriti novellides „Vaenuline maa“ ja „Staniitsa“, lohkava ekspluatatsiooni ja küla sotsiaalsete vastuolude kujutustes. Ent samas ei puudu Serafimovitšil ka tööd poetiseerivad teosed. Viimastest esilekõundivamaina võiks nimetada jutustusi „Kaks ööd“ ja „Galina“. Käsitelles maaproletariaadi seisukorda, pöörab Serafimovitš erilist tähelepanu külanaise viletsale saatusele. Nii jutustused „Kuiv meri“, „Tšibis“, eriti aga „Kosimine“, annavad masendava pildi tapva tööga mahasurutud ning orjastatud naisest, kes on muutunud pealegi ostu-müügi objektiks. Vaimuliku seisuse ja kirikuteenrite halastamatut rahva ekspluateerimist ja talupoegade mässu munkade vastu kujutab novell „Pilliroos“. Jutustuses „Täheteadlased“ näeme, kuidas rätsep, lugedes teaduslikke töid, vabaneb aegamööda religiooni mõjust.

Tähtsa koha Serafimovitši loomingus kahe revolutsiooni ajavahemikul moodustavad tööd, mille satiiriline teravik on sihitud kodanliku kihi vastu, kelle hingetühjust, kitsast elutunnetust ja oleskelu mõttetust kirjanik paljastab. Selle liigi lühemaist teoseist olgu mainitud jutustused „Kaldal“, „Lõunasööök“, „Õhtune vihm“ ja „Hiirriik“. Jutustuses „Kaldal“ kodanlik daam kaotab sadama oma väikese tütrekesse, kelle leiavad sadamatöölised ja viivad enda poole ulualla. Lapsest saab tööliste lemmik. Lõpuks leiab ema tütre, ta rõõm on piiritu, ent kuuldes äkki lapse suust sõimusõna, sülgab daam tänu asemel oma lapse päästjale raevunult näkku. „Lõunasööök“ kujutab kodanlike ajakirjanike alatut roomamist rahamehest kirjastaja ees. „Õhtuses vihmas“ kirjeldatakse härrasõitja kaas-tundmust kutsari vastu, kes istub pukis ränga vihmavalangu all. Härra võtab kutsari sõiduki katuse alla. Nii nad sõidavad tüki aega koos. Ent isand ei suuda lõpuks maha suruda vastikustunnet „röpase talumatsi“ vastu ja tõukab kutsari uuesti saju kätte. Eriti huvitav on jutustus „Hiirriik“, võimas protest väikekodanluse vastu. Meie ees on väikekodanlik suure maja elanikkond, peamiselt käsitöölised ja teenijad. On tunda otse õhupuudust. Midagi ei teata siin revolutsiooni võitlusist.

Nende kodanlust käsitlevate teoste kõrval väärivad Serafimovitši loomingus eritähelpanu veel jutustus „Ema“ ja sellele teemalt lähedane „Armastus“, käsitelles pimedate instinktide võidulepääsu. Jutus „Ema“ revolutsioonimeelne naine kasvatab vabaduspüüdliku poja. Ent kui on saabunud võitluspäev ja poeg on barrikaadidel, raugab emas ühiskondlik kohusetunne. Ta neab revolutsionääre, kes on röövinud talt lapse. Üldsuse õnn ja vabadus kustuvad egoistliku emaarmastuse mõjul ta teadvuses. Serafimovitši „Ema“ on täielik vastand Gorki samanimelisele teosele. Novellis „Armastus“ mees ja naine, varem tegevteolised revolutsionäärid, pöörduvad eraellu ja muutuvad asjade ahnitsejaks.

Erilist tähelepanu Serafimovitši loomingus nõuab aga romaan „Linn stepis“, sotsialistliku realismi kandvamaid teoseid enne Oktoobrirevolutsiooni. „Linn stepis“ on laiaulatuslik epopöa, mis kujutab ameerikalikus tempos toimuvat uue linna sündi keset lagedat steppi. Teose laial taustal arenevad suurejoonelised massistseenid, kirjanik näitab hulkade kokkuvoolu igast suunast uude asulasse. Teose peategelaseks on ettevõtja Zahharka, arukas ja tahtejõuline kiskjakuju. Oma tegevust alustab ta suurettevõtjate eeskujul väikeste pettusoperatsioonidega, millest kasvab tumedate varguste ja altvedamiste lülistik. Aja jooksul saab Zahharkast trahteri- ja lõbumajapidaja, ta ei kohku tagasi ka mõrvast ega pelga varastatud esemete ostu. Väikesed mahhinatsioonid ja sahkerdused väärivad aga ainult väikest ettevõtjat. Rikkuse kasvades taipab ta, et sellest on vähe kasu, et kapitalistide

tõeline tugipind on riigivõim. Asutades vabrikuid ja tööstusi, ta hakkab kasutama juba „euroopalikke“ võistlus- ja kurnamisviise ja asub „ebaseaduslikelt“ rikastumisvõtetele riigiaparaadi, politsei ja kiriku kasutamisele. Aegamööda muutub tunduvalt Zakharka välinegi kuju. Endisest hiirvalvsate silmadega kärsitust, rikaste ees alandlikust roomajast saab otse patriiarhaalse kujuga rauk, kelle näos on midagi ikooni pühadusest. Ta hoiak on muutunud vagatsevaks, otse arhailiseks. Habe pikk, näol paastuõli leebus, kõneleb ta rahvale usust, kristlikust moraalist, püstitab koolimaju, ehitab kirikuid, ja paneb seal-samas ette kõvendada politseid ning annetab raha vanglate ehitamiseks.

Huvitav on jälgida, kuidas kogu väliselu murdub Zakharkaaju spektris. Talle näib, et kogu ta sünnilinn on tema, et kõik majad oleksid nagu pöördunud tema maja poole. „Inimesed rajasid teid, valmistasid saapaid, ehitasid kaevikuid, äritsesid, töötasid, laamendasid, sündisid ja suridki ainult Zakharka pärast, et kasvaks ning tugevneks tema maja, tema ettevõtted. Inimesed isegi varastasid tema heaolu pärast, sest nad jõid kõik viimseni maha tema trahteris.“

Teiseks tähtsamaks romaani tegelaseks on insener Polõnov, kodanlik intelligent-liberaal. Polõnov pooldab osavõtlikku suhtumist töölisesse, nõuab koolide ehitamist ja lükkab põlgusega tagasi Zakharka pakutud altkäemaksu. Südamel vihkab ta Zakharkat, peab tema talitusviise alatuks, kuid olles „leplikuse apostel“, kasutab ta sandarmite asemel streigimurdjaid ja kaitseb seega, ehkki pehmendatud kujul, ettevõtja huvisid. Polõnovi osa määratleb erapooletu vaatlejana raudteetalituse esindaja, kelle arvates Polõnov mõistab asju ja olukordi automaatsetena: tema peab seks ja seks tähtpäevaks valmistama sellise ja sellise arvu vaguneid ja vedureid, et raudteeliikluses ei tekiks seisakut, saavutatagu see kas või massiliste mahalaskmiste abil, tähtis on ainult lõpptulemus, muu teda ei huvita. Liberaal Polõnovi mässuline iseloom taltub varsti, vastumeelsus alatu šefi vastu nürineb, ta alistub varsti Zakharka nõudmistele ning muutub tema orjaks.

Tärgkava linna najal on õnnestunud autoril näidata erakordse reljeefsusega nii varade kokkuvoolu protsessi kui ka kodanluse ja samaaegselt tööliisklassi kasvu ja stiihilist tööliiskliimise algust. Me tutvume uue linna eluavaldustega kõigil kohtadel ja aladel, raudteetöölise, ettevõtjate ja inseneride elu-oluga. Meie ees avaneb hoogne üleschitustöö, kaubanduslikud tehingud, perekonnaelu, suured afäärid, erootilised ööd. Autori tähelepanu on koondatud tegelaste majanduslikule ning sotsiaalsele elule. Ta näitab meile kapitalistliku ühiskonna kaootilist ilmet. „Linn stepis“ on Serafimovitši enerevolutsiooniaegse loomingu süntees.

Ka esimese imperialistliku sõja ajal ei jäänud Serafimovitš passiivseks kõrvaltvaatajaks. Võttes lahinguist osa rindemehena, kirjutab ta rea jutustusi, milles kujutab sõja argielu, inimhävitamise õudseid vaatepilte ja tapatalgute mõttetust. Tähelepanuväärseim neist on „Galiitsia“. Kirjanik paljastab siin Venemaa võimude toorust laostatud Galiitsias, soldatite omavoli, kes, tundes end maa peremeestena, teostavad jämedalt oma ülevõimu, ja käsitleb ka ses maanurgas asuvate ukrainlaste vihavaenu poola panide ja ungari magnaatide vastu. Novell „Must läkiläki“ kujutab, kuidas frondil surmasaanud sõduri laps muutub kodutuks. Eriti rusuv on jutustus „Ülalt“, milles kirjeldatakse sõja koledat vaatepilti lenduri silmadega nähtuna.

Oktoobrirevolutsiooni päevil leiame Serafimovitši aktiivse liikmena Kommunistliku (bolševikkude) Partei ridades. Kodusõja ja neile järgnenud ning hilisemal aastail ilmub talt

terve rida agitatsiooni- ja propagandailmelisi nii publitsistlikke kui ilukirjanduslikke lühiteoseid, milles autor võitleb väsimatult nõukogude võimu ja tema suurte reformide heaks. Aastal 1924 ilmub Serafimovitšilt silmapaistev kodusõjaraoman „Raudne vool“, mis püsib autori toodangus peale Oktoobrirevolutsiooni seni suurima saavutusena, sotsialistliku realismi meistriteosena.

„Raudses voolus“ kirjeldatakse Tamani poolsaarelt lahkunud distsipliinitu töölis-talu-poegade sõjaväe hulkade kujunemist revolutsiooniliseks armeeks, raudseks vooluks, mis lugematute ebainimlike vintsutuste ja võitluste kaudu jõuab oma eesmärgile ja ühineb revolutsioonilise sõjaväe peajõududega. Viiesajaverstalise teekonna vintsutused, päikese kõrve-tav kuumus, tolmupilved, inimeste- ja loomatoidu puudus, nälg, põgenike- ja moonavoovid, sõjaväekolonnid, madruste laostunud väeosad, laste ja täiskasvanute surm kuristikes ja vaenlase kuulide all, nõrkemine tee raskustest, tapatööde jälkus, võitlus vähemlastest grusiinlastega ja kindral Pokrovski valgete kasakatega — kõik see on antud teoses mõjuvate, meeldesõõbivate piltidena. Suure psühholoogilise sisseelamisega autor on kujutanud neid inimhulki, kes tõusnud spontaanselt nõukogude võimu eest, „siis, kui nad mõõtmataste steppide, lähipääsmataste mägede ja põliste metsadega olid ära lõigatud, tegid — olgugi mitmekordsest väiksemal määral — sedasama, mis Venemaal ülemaailmalises mõõtes tehakse, tegid siin näljas ja alasti, palja jalu ja ilma poliitilise juhtivuseta ning valgustuseta, ilma aineliste vahenditeta, ilma igasuguse abita. Tegid ise.“ Romaani pea-üksikkuju on rahva hulgast võrsunud ning rahva poolt valitud juht Kožuhh, kelle huvid ühtuvad täielikult rahva omadega ja kes raudse järjekindluse, tahtejõu ja sihiteadvusega kujundabki uue sotsialistliku riigi väe.

Serafimovitši kunstilist vormi iseloomustab kainus ja kargus. Kirjanik püüab alati koondamise ja lakoonilisuse poole, selgusele ja lihtsusele. Tema kompositsioonis pole midagi juhuslikku, kontuurikindlad, tervikust lahutamatud, napid pildid järgnevad üksteisele otse loogilise paratamatusega ning moodustavad kooskõlastatud lülistiku. Serafimovitši püüdeks on olla arusaadav laiale lugejaskonnale ja anda kunsti kaudu elust teatmelisi ning suunavaid väärtusi. Ta teosed pole kunagi paljad kirjeldavad maalingud, vaid alati probleemirikkad, ideedega laetud ning annavad tabavaid ning tulemusrikkaid sotsiaalseid iseloomustusi. Need on mõtteka analüüsi ja peenusteni tungiva materjaliiuurimise viljad. Serafimovitši tähtsust uuele sotsialistlikule ühiskonnale on mitmel puhul rõhutanud ka Lenin.

„KUI TEIE USUTE...“

H. HABERMAN

Toone haigutas, vidutas silmi, sulges nad siis õige kitsaks piluks ja tundis, kuidas soe, kõditav pisar laugude vahel veeredes silmanurgast välja tikkus. Kallutades veidi pead säilitas ta ripsmetes pisara sillerdava kile, päästmata pilku hämaral seinal rippuvalt tahvlikeselt. Sellel viibutas hõbedane ingel tohutut palmioksa üle salmikese:

*KÕIK, MIS TEIE IJAL PALVES PALUTE,
KUI TEIE USUTE,
PEATE TEIE SAAMA.*

Oli nii hubane istuda kaksiraksi toolil, toetada lõuga kandilisele korjule ja jälgida, kuidas hõbedased tähed mustal läikival papil veidralt vingerdades kokku vajusid ja läbi pisarkile koguni pikki kiirtekimpe silma sirutasid, särades hulgas tillukestes heledates täpikeses.

Ent äkki ei sobinud miski. Kas oli see ingli parema jala väänatud suurvarvas, mis pildist välja tikkudes viitas otse Toone nina suunas, või õnnetu jott, mille sabast pilk asjatult üle libiseda püüdis, või ebamugav tunne lõuas, tekkinud kauase asendi järsust muutmisest. Toone tõusis, sügas käeseljaga jahedaks lõõnud lõuaalust, nihutas tooli jäälilledes kiiskava akna poole ja astus otse tahvlikese juurde. Väikeselt järilt ulatus ta parajasti näpuga joti kõvera sabani, kattis selle ja raputas laitvalt pead. Sama täht hoidiski tahvlikest muutumast igapäevaseks mööbliks. Kui Toone hiljuti koolis rakendas tuttava sõna „iial“ õigekirjutust, kärkis õpetaja nii kurjasti, et Toone kuidagi ei mallanud kõnelda kodus seinal ilutsevast trükisõnast. Taamalt vaevas see Toonet. Teda tunnistades avastati vastlõppenud piilumäng, ja sagedast põrnitsemisest oli tahvlike nii mällu sööbinud, et ta jäi nähtavaks ka suletud silmale. Ainult jott näis hüplevat ja saba liputavat, kuna ingel pööritas silmi ja torkis varbaga. Suur sarviline algus-K aga rõhus rinnutsi teiste tähtede reale, nagu oleks ta sellesse takerdunud kiirelt sööstult, sibades veelgi tardunud rutus.

Oli igav. Angiinist tardunud kael ei lubanud juba mitut päeva kooli, õue mineku keelas ema kõvasti. Lugedagi ei viitsinud millegipärast, poolikud nikerdised ja joonised ei veedelnud, aknast välja vahtimist takistas aga tihe jääkirme, mille tagant ainult ühe ruudukese ülemisest servast oli näha õunapuu härmas oksa.

Siuts — istus äkki sellel askeldav varblane, seletades midagi paremale ja vasakule, kust vastu kädistas teisigi. Toone naeratas — ennäe, kuidas tapleb — avas hiljakesi õhuakna, ronis toolile ja hakkas poetama varutud leivaraasukesti oma igalõunastele külalistele. Akna all puhkes tavaline kära-rikas kekslemine ja riid, mida jälgimast Toone kunagi ei väsinud.

Tänagi, haaratuna väikeste tiivuliste lennuguritest, upitas ta end läbi õhuakna võimalikult kaugele, kui küünarnuki alt kostis terav praks, saadetuna klaasikõlinast ja paarist tugevamast kolksatusest. Üllatunud pilk tabas purunenud välisruudu, mille kilde oli kukkunud akende vahele. Esialgu segunes hämmastusse veidi viha — kuidas ta ometi nii hõlpsasti katki läks, nagu kiuste. Siis aga, õngitsedes ärevate näppudega kilde akna vahelt ja püüdes neid tagasi kohale seada, hakkas heietama kujutlusi koju tulevast pahandavast emast, tõrelusist, kalkidest sõnadest ja võimatusest seletada asja nii, nagu ta oli. Sekka nõrgus nukrust häiritud olemise pärast.

Aegamisi selgus õnnetuse suurus. „Ja isa, mis ütleb isa! Ega ma olnudki ju paha ja teinud koerust. Klaas oli vana, juba suvel kattis seda mitmevärviline kile,“ arutas Toone, toppides ikka jälle kohalt libisevaid kilde säilinute vahele. Kuid see trööst ei mõjunud. Ruudus irvitas võikalt suur tühi mulk teravatest kildudest kihvadega. Õnnetus kasvas järjest, näis parandamatuna. Juba surusid silmi ahastuse karedad pisarad, võbistasid lõuga nututõmbed, ja kuum haledushoog paiskus üle üksiku poisi aknale nõjatava keha. Toone laskus kobamisi toolilt, sulges nuuksudes akna ja andus pisaratele, mille nõrgalt soolane ja soe maik hädaldavas suus manas silmist ikka uusi esile.

„Armas jumal, mis ma teen ometi,“ oigas poiss, värisedes hüljatus- ja abitustundes. „Näed ju, kui hirmus kahju mul on, et ma akna ära lõhkusin. Ja just talvel pidi see olema.“ Ning uus pisarate purse varjutas abi otsides ringiekslevat pilku, milles tahvlike kõrvalseinal löi särava kõigis vikerkaarevärvides. See tulikiri sähvis ilmutusena —

PALUTE... PEATE SAAMA...

lubadus ja lahendus koos.

Lõdva haletsemise asendas lootusrikas teohimu. Paar käeviibet hajutas pisarad näolt, kõris pakitsevad neelati alla, nina tühjendati otsustavalt, ja põimides käed palveks, lausus Toone:

„Pai Jeesuke, lase see aknaklaas jälle terveks saada. Sa tead, et ma ikka tahan olla hea poiss ja et see kogemata läks. Ja ma usun kan-gesti, et sa ta ära parandad, ja tee seda enne, kui mamma koju tuleb. Aamen.“

Korranud oma improviseeritud palvet paar korda, tõstis Toone lange-tatud pea, kindlas usus näha jälle tervet ruutu ja vaikses uudishimus, kuidas säärane taevaklaas küll välja näeb. Ent aknas irvitas endine jälle lõust.

„Ta vist ei taha minu nähes parandada,“ arutas Toone, „arvab, et ma salajas piilun,“ ja siirdus kapi taha nurka, korrates palvekest ja kinnitades oma usku Jeesuse klaasisepavõimetusse, mille suhtes kuskil mõtete taga hõljus siiski juba nõrk kahtlus. „Usun ma, et ta parandab? Muidugi usun, ta ju lubab. Ja kui papa lubab, siis saab alati. Papa aga ei luba hõlpsasti. Noh, aga Jeesus lubab, ja ingel on ka seal. Muidugi usun ma.“

Katsunud läbi oma usutunnistuse ja leidnud kõik korras olevat, maldab Toone uuesti piiluda akent, kuid see on ikka puru. Nüüd katsetab ta uuesti kõigi tuntud palveviisidega. Põlvili, nuttes, valju ja tasase häälega, kinniste ja lahtiste silmadega. Ronib korraks isegi sängi põlvitama, nagu õpetanud ema õhtupalveks, k u i d r u u t j ä ä b k a t k i s e k s.

Tegevusõhinas on nukrameelsus haihtunud lõplikult. Nutt lihtsalt ei tule enam, seevastu paisub aga rinnus midagi pettumuse ja pahameele taolist. Kohkudes tabab Toone end mõttelt, et mis see sul siis ikka oleks uus klaas ette panna, kas ma sind vähe olen palunud. Pealegi lubad sa ise kindla sõnaga, aga näe, ei tee. „See on vist küll patt,“ vilksatab korra peas, kuid siiski sadestub hinge meelehärmi ja kahtlust Jeesuse paljukuuldud lahkusesse. Pealegi tahab asi korraldada. Ema peab varsti tulema. Ja kindla käega nopib Toone kõik klaasikillud aknast, pildudes nad serviti hange, kuhu nad jäljetult kaovad. Suleb siis akna, vaatleb teda tükk aega uurivalt ja leiab lõpuks, et ruut näiks päris tervena, kui tal vaid veidi jäällilli peal oleks. Sinna pole aga midagi parata. Tuleb oodata ema ja tulevikku.

Enesetunne on siiski nigel. Nägu ja suu hõõguvad, nagu oleks neid loputatud sooja soolveega, peas hüpleb sidumatuid mõtteid, endisest hubasest rahust pole jälgegi. Silmis aga kummitab pilt purunenud ruudust ja Toonele tundub, et ema leiab selle sealt esimese pilguga. Kärsitult astub ta peegli ette. Väikese nikerdatud ja kullatud nurkadega raami härmas ja tähnilisest klaasist vaatab talle vastu kümneaastase kleenukese poisi kahvatu kiiljas nägu punetavate rõngastega silme all. Ahtakest suud piirab veelgi nõrk nutuvõru, sagis juuksed langevad laubale ja kuklas kerkib kangekaelselt turris karvatutt.

Toone pühib käega üle punetavate laugude, kuid puna kaob ainult hetkeks, et ilmuda taas seda tumedamana. Silmad aga helgivad puhtas sinas sirgete kulmude alt, ega ole neis jälgegi tehtud kuriteost. See rahustab poissi. Haaranud harja, hakkab ta siluma korratuid juukseid, kui kuuleb kojast ema tuttavaid samme. Heitnud veel kiire pilgu katkisele aknale, märkab Toone rõõmuga, et ka siseruutudele on tekkimas varjav jääkirme, istub siis kiirelt laua taha ja püüab teha võimalikult ükskõikset nägu.

Ema saabub asjalikuna ja kärmena, tuues hõlmas kaasa veidike karget ja rõõmsat talveõhku. Ta väike kabe kuju täidab toa talituste hubase

kodususega. Potid ja pannid kolisevad mõnusasti, vesi soliseb, nuga eraldab kartuli heleda ihu korpas koorest. On tore vaadata ema väledaid näppe töös, vees valendavate kartulilõikude tahket ihu ja tunda, et kodus nagu polekski midagi korrast ära. Ent siiski. Ainsa pilguga näpsab ema lähenenud Toone palgelt nutujäljed. „Poiss, kas sul ikka veel kõvasti valutab?“

Lahke veepisarais käsi eksib korraks triibulise põlle voltidesse, väljub sealt puhtana ja silib hellalt pange kohale kummardunud pead. Toonel on halb. Libeda liimukana kõditab ebasiirus rinna all. Tahaks kaevata oma õnnetust, ent ema on palju armsam asjaliku toimetajana kui sõna-ohtra tõrelejana. Lõpuks lahendab õnnetuse ju ikkagi isa, sosistab kusagil väike trots, ning ahtrasõnalisena siirdub Toone laua manu, kuhu jääb hiirvaikselt konutama avatud raamatu taha.

Õhtu toob koju isa, sedakorda heas tujus. Juba palitut seljast heites kutsub tugev konksus sõrm poissi, kes viiakse kaenlas tooli juurde ja võetakse seal tugevasti põlvede vahele. On hirmus ja hea, sest tuttavast vabriku- ja leivalõhna segusest töökotist otsitakse midagi. Sealt tuleb aga ainult huvitavat. Ja lõpuks särabki isa laial peol uhiuus väike hõövel, poisi ammune unistus. Toonel hakkab kuum. Tulist tänutunnet läbivad kõledad valuvii-
rud, rind õõtsub, ja järsku ei saa lihtsalt enam, olgugi et seljataha tekib tuttav kõhe tunne nuhtluse eelaimusena. Välja purskab kogu süütunnistus ühes selle hüvitamise katsega, segatult häbi, hirmu ja pisaratega.

Ent isa kuri „poiss!“ jääb tulemata, käte surve õlgadel tugevneb küll veidi, kuid ei muutu karmiks haardeks. Seevastu kostab aga pea kohalt imelikku häält, mis paneb nutva Toone ülespoole vaatama. Isa muidu ikka tõsises, laiakulmulises ja tugevanialises näos kilavad silmad täna nii tugevasti, et algul näeb ainult neid. Aga eks vilksa habemegi serva alt tugevasti kurdunud naerujoon koos summutatud muginaga. Toone ei taipa küll põrmugi, mida nii raske kaotuse puhul on naerda. Ta mäletab selgesti viimast nahatäit katkilingutatud akna eest. Kuid tundes end kindlamana, kuivatab silmad ja maldab küsida: „Eks ole, papa, kui sa mulle midagi lubad, siis saan ma selle — nagu hõövli?“

„Nojah,“ põristab isa, ikka veel muigega võideldes, koputab siis poisile õlale ja sõnab: „Teeme proovi! Oma jutu järgi palusid sa Jeesust mitu tundi. Palu mind ka natuke.“ Ja Toone lausubki õige häbelikult atkulmu isa tunnistades:

„Pai papa, palun paranda aknaruut ära.“

Haarab siis uue toreda hõövli ja asub väga asjalikult tegema köögilaul hõöveldusliigutusi, jälgides hoolega, et tera lauda ei kriimustaks. On tore, tahaks laulda, tahaks panna näpu sinna kohale, kus sisimas veel nagu kergelt kõrvetaks, kuid uue laheda, kummaliselt kena avaruse ümber.

Tore isa on mul, mõtleb poiss ja silmitseb mõnuga oma isa kummargil kaju lambi leiges valgussõõris, aidates vaimus isa töökohmakatel sõrmedel pöörata loetava raamatu tõrksaid lehekülgi. Saabub õhturahu.

Järgmisel päeval aga ongi uus ruut ees, ja Toone hindab seda vanast hoopis paremaks. Siitpeale silmitseb ta tihti isa ja võrdleb teda salajas Jeesusega, ega saa kuidagi üle tundest, et isa on hoopis mehisema tegumoega.

Hõbekirjane tahvlike kaotab aga oma prohvetliku tähtsuse, omandades mälestuses võltsmaiguse ja häbiseguse järelmaitse.

Tervitus rahule

Lööb hele valgus üle karge talve —
taas hõbelehti tikib koidutuul...
Urb puhkeb lumes — päike jälle valvel,
et naerleks elurõõmust helav huul.

Siin töömees rahus astub oma rada:
kõik kohustused hoolsalt täide viib.
Suur töölisriik — meid miljoneis kakssada —
see tulevikku tõusev sõprusliit!

Rõõm linnas, maal, all sinetava võlvi,
et venna hüveks antud meie käed.
Siin sõprus täna uusi mõtteid sõlmib
ja loovaks tööks taas tõuseb homne päev!

AARNE NIINEMÄGI

NÄITUS EK(b)P IV KONGRESSI PUHUKS

NÄITUSE AJALOOLINE OSA

ALEKSANDER LOORING

EK(b)P IV kongressi puhul oli 5.—15. veebr. korraldatud Tallinnas kunstihoones ülevaatenäitus partei senistest töösaavutustest ja tööst. Näitus jagunes kahte suurde ossa, esiteks partei tegevus algusest kuni 21. juunini 1940. a., ja teiseks peale 21. juunit Nõukogude Eesti ülesehitustöö. Vaatleme lühidalt näitusel esitatud ajaloolist osa.

EK(b)P ajalugu, Eesti revolutsioonilise tööliikumise materjalid on seni veel kogumata ja läbi uurimata. Kodanlikus Eestis ei olnudki nende materjalide kogumine ja teaduslik läbitöötamine üldse võimalik. Mõõdunud sügisel asutati Riiklik Ajaloo- ja Revolutsioonimuuseum ning viimane koos EK(b)P KK on asunud vastavate ajalooliste materjalide kogumisele.

Näitusel esitatud materjalid on suures enamikus üldsusele seni tundmatud ja sellepärast peaks nende vaatlus olema laiadele töötava rahva hulkadele huvipakkuv.

Väljapanekud on esitatud teatavate võitlusperioodide kaupa. Nii on esitatud materjale 1905.—1907. a., suure Oktoobrirevolutsiooni, kodusõja, ühise väerinna võitluste ning aja kohta pärast 1924. a.

Näituse väljapanekud algavad tähelepanu juhtimisega Kalinini ringide tööle Tallinnas 1901.—1904. a. Nimelt töötas sms M. I. Kalinin Tallinnas „Volta“ ja hiljem raudteede tehastes (praegu Kalinini-nimelised tehased). Sms Kalinin oli esimeste teadlike revolutsiooniliste marksistlike sotsiaaldemokraatlike töölisringide rajaja. Kalinini poolt rajatud ringid said Tallinnas 1905.—1907. a. revolutsioonile teerajajaks. Näitusel on välja pandud sms Kalinini töömatrikel raudteetehastes, millest nähtub, et sms Kalinin on seal töötanud 28. nov. 1901. a. kuni 28. jaan. 1903. a.

1905.—1907. a. kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ajast on esitatud rida Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei lendlehti, mis näitavad partei juhtivat ja selgitavat osa revolutsioonilises võitluses. Esitatud originaal-lendlehed ei anna kaugeltki ülevaadet tolleaegsest partei tegevusest Eestis, kuid nad esitavad ajalooliselt küllaltki huvitavaid fakte.

Väljapanekute seas on esitatud paar huvitavat lendlehte 1904. a. detsembrist, mis näitab, et 1905. a. revolutsioonielseid lainetusi on juba tunda õhus.

„Üheteistkümnes kuu õõtsub juba kauges idas sõja tuli. Üheteistkümnes kuu valatakse juba meie vendade ja poegade verd kaugel Mandshuria väljadel — väljadel mis meile seni tundmata olivad, mida meil iialgi tarvis ei olnud, kolmas kord juba korjatakse meie kitsalt kodumaalt sõjamehi... Aga mispärast siis sõditakse? Kes on selles hirmsas verevalamises süüdi? Praegune hirmuvalitsus on selles sõjas süüdi. Kõik need paksude kõhtu-

dega isandad... Nemad kuulutasivad Peterburis sinise laua taha istudes, selle sõja välja... Nemad oma isiklikkude kasude pärast panivad suurtükid hüidma ja pilluvad rahva verega teenitud kopikuid armutult välja... Ärge uskuge, kui valitsuse ametnikud teile ütlevad, et need vabaduse sõdijad, kellest praegu kõik vangikojad kubisevad, rahva vaenlased ja rumalad mässajad on. Ei! Nemad on rahva tõelised sõbrad, nemad kannatavad rahva vabaduse eest võideldes. Rahva tõsine vaenlane on rusuv tsaarivalitsus, rahva vaenlane on keiser ja tema kõiksugused käskjalad...“ Ning lõpuks hüütakse: „Meie võime ise oma asju ajada — kadugu mädanenud isevalitsus.“

Lendleht on paljundatud šapirograafil ja alla on märgitud „Tartu, Detsembril 1904.“

1905. a. esimeseks kurvaks sündmuseks oli 9./22. jaan. „verine pühapäev“ Peterburis. Me näeme, et Eesti proletariaat on olnud solidaarne Peterburi võitleva tööliskonnaga.

Esitatud lendlehed näitavad, et Peterburi „verine pühapäev“ on leidnud otsekohe kajastust. Juba Tartus 10. jaan. 1905 väljaantud lendlehes märgitakse:

„Kõlasivad esimesed mürinad kättejõudvast revolutsioonist (riigimässust). Peterburis tõusis eile töörahas üles, et ärakaotada maa pealt terve maailma häbiplekki, rusuvat vereimejat keisri ainuvalitsust. Kui mitte täna siis homme, tõuseb niisamuti terves riigis jääkülmast Valgest merest kuni Ararati tipuni üles kõik, mis Venemaal ausat on, kes kodumaale paremat tulevikku tahavad luua... Võitlus on alanud, tõuske ülesse kõik, võtke kätte sõjariistad ja minge välja võitlema!...“

Ihüge teravaks kirved ja laadige täis püssid, sest varsti on neid tarvis! Teil pole midagi kaotada võitluses keisri isevalitsuse vastu, pääle oma kettide, milles teid hoiti kuid teie võidate vabaduse!

KADUGU ISEVALITSUS!! KADUGU SÕDA!!

ELAGU RAHVA VABARIIK!!

Peterburis kuulutas töörahas isevalitsusele avalikult sõda. Niisama Moskvas, Riias, Tallinnas ja muudes linnades. Tuleb varsti tund ka meie Tartu töömehed astume võitlejate ridadesse. Valmistage nüüd ennast ette...“

Vene Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei Tartu grupi poolt 21. aprillil 1905. a. paljundatud lendlehes selgitatakse, milliseid nõudmisi tuleb esitada 1. mai töölistepühal.

Et tööliste nõudmised sel päeval oleksid ühised, „tehti aastal 1889 Pariisis kõigi maade tööliste parteide saadikute koosolekul (otsuseks), et neid nõudmisi — 8-tunnil. tööpäev ja alaliste sõjavägede ärakaotamine igal maal töölised ühel ja sel samal ajal peavad välja panema. Päevaks, mil kõigi maade töölised seda peavad tegema, määrati esimene mai... Esimesel mail peavad kõik vabrikud ja töökojad seisma... kaheksatunniline tööpäev on igal maal tööliste lähemaks võitlussihiks...“

Teistest allikatest on teateid, et lendlehti on levitatud ka VSDTP Tallinna komitee poolt. Nähtavasti oli partei 1905. a. organiseerinud 1. mai pühitsemist ülemaailiselt.

Olgu siinkohal ühtlasi märgitud, et ka järgneval aastal 1. mai puhuks on VSDTP Tartu osakond välja andnud selgitava lendlehe. Raske reaktsioon ja karistussalkade terror ei olnud suutnud heidutada teadlikke töölisi. Lendlehes selgitatakse, et töölistel tuleb luua oma iseseisev revolutsiooniline töölistepartei, töölised ei tohi minna kodanlaste ridadesse.

Eelseisva 1906. a. 1. mai puhuks antakse juhiseid:

„Töölised! Meie ei tule 1. mail mitte püsside ja revolvritega välja — sest meil ei olegi neid. Meie liigume salkade kaupa vabasse loodusesse, meie tuleme jõe peale lootsikutes kokku, meie pühitseme mai-tule juures oma langenud vendade mälestust... Meie loome tööliste vahel uue ühenduse uue vennastuse, kes tööliste vabaduse lipu uhkesti kõrgele tõstab ja seda kodanlaste lipu ees häbistavalt longu ei lase.“

1905. a. detsembris alanud karistussalkade tegevusest on esitatud huvitav dokument, nimelt Eestimaa rüütelkonna peamehe parun Dellingshauseni ringkiri (dets. 1905. a.), millega ta määrab karistussalkade juurde „teejuhtideks“ eesti keelt mõistvad mõisnikud. See ajalooline dokument teeb vastuvaidlematult kindlaks aadlike, mõisnike osa karistussalkade tegevuse juhtimisel, mida balti-saksa autorid seni on püüdnud eitada.

Huvitav on eestikeelne VSDTP KK lendleht II duuma valimiste puhuks. I duuma valimisi bolševikud boikoteerisid.

II duuma valimiste puhuks on trükitud VSDTP Tallinna komitee põrandaaluses trükikojas VSDTP Keskkomitee lendleht, milles öeldakse:

„Riigivolikogu aeti laiali, nüüd kutsutakse Riigivolikogu uuesti kokku. Valitsus oli sunnitud Riigivolikogu kokku kutsuma, ja seda kindlamini võtab ta kõik oma jõu kokku, et sõjaväljakohtute ja miljonite hõbeseeklite abil uut seltskondlist arvamist luua ja rahva tahtmistest... vale pilti anda...“

Revolutsiooniline volikogu, volikogu, mis rahvaga alalises läbikäimises oleks, mis järjest selle kallal töötaks, et ülestõusnud rahva täisvõimuliseks asutuseks saada.

Kodanikud! Püüdke selle poole, et niisugune volikogu kokku tuleks, valmistage endid selle vastu...“

Suure Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva puhul oli korraldatud Tallinnas juba erinäitus 1917. a. revolutsioonilise tegevuse kohta, sellepärast ei ole käesoleval näitusel enam korratud varem oktoobrinäitusel esitatud materjale, vaid on esitatud üksikuid fotostaate suure ajaloolise tähtsusega faktidest, bolševikkude partei ajaloo.

Bolševikkude partei, mis võis pärast veebruarirevolutsiooni 1917. a. esmakordselt asuda legaalselt teotsema, on võitnud kiiresti laialdaste Eesti töörahva hulka poolehoidu. Seda näitavad pildikult esitatud materjalid Tallinna linnavalikogu valimiste tulemustest.

On välja pandud 1917. a. augustis toimunud Tallinna linnavalimiste puhul trükitud bolševikkude valimisplatvorm. Bolševikkude mõju oli kasvanud niivõrd, et valimistel 6. augustil (nagu selgub väljapandud eritelegrammist) on saanud enamlased võrreldes teiste parteidega kõige enam häält, kokku 21.662 häält, ja sellega vastavalt saadi volikogus ka kõige enam kohti; esialgsete kokkuvõtete järgi arvestatakse 31 kohta.

Oktoobrirevolutsiooni sündmustest Eestis annavad esitatud materjalid ülevaate kõigist tähtsamatest revolutsiooni sündmustest.

Peterburis 10./23. ja 16./29. okt. koosolekuil bolševikkude partei Lenini ja Stalini juhtimisel otsustas organiseerida relvastatud ülestõusu ja selle juhtimiseks moodustati Peterburi Nõukogude juurde Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee ja saadeti vastavad juhid ja juhised kohtadele. 22. okt./4. nov. moodustati ka Tallinnas Sõjalis-Revolutsiooniline Komitee ja partei oli valmis relvastatud ülestõusuks.

24. okt./6. nov. algas Peterburis relvastatud ülestõus, mis kukutas Ajutise Valitsuse. Väljapandud „Töölise“ eratelegrammid näitavadki meile, kuidas toimus oktoobrirevolutsioon Peterburis.

27. okt./9. nov. ilmus Toompeale Sõjalis-Revolutsioonilise Komitee volinik Viktor Kingissepp ja nõudis kubermangukomissar Poskalt toimunud revolutsiooni puhul ameti üleandmist. Koostati vastav akt ja Kingissepp võttis keskvõimu esindaja ülesanded Poskalt üle. Vastava üleandmisakti originaali fotostaat on näitusel esitatud.

Kuigi Kingissepp oli saanud uueks komissariks, ei tahtnud kodanlus muidugi võimu käest ära anda. 13./26. nov. teatas Nõukogu Täidesaatev Komitee Maapäeva esimehele, nagu selgub näitusel väljapandud originaalärakirja fotostaadist, et Ajutine Maapäev on laiali saadetud ja Eesti Asutav Kogu kutsutakse kokku 15./28. veebruaril 1918. a.

Maapäeva esimehele saadetud Maapäeva hajutamise aktist hoolimata tuli Maapäev 15./28. nov. Toompeale kokku ja võttis paarikümneminutilise koosolekul vastu otsuse end kõrgemaks võimuks tunnistamise kohta. Samaks ajaks oli kogunenud V. Kingissepa juhtimisel lossi õuele võimas tööliste demonstratsioon ja kodanlik Maapäev oli laiali aetud. Vastav vitriinis olev maali kujutab seda sündmust.

13./26. nov. Nõukogude poolt antud Maapäeva hajutamise aktiga olid Maavalitsuse liikmed ajutiselt oma kohtadele jäetud. Selgus aga, et Maavalitsus saboteerib Maanõukogu võimu. 20. nov./13. dets. andiski Nõukogude täitevkomitee ka Maavalitsuse hajutamiseakti, mille originaalärakirja fotostaat on näitusel esitatud.

Olles kodanlastelt üle võtnud Eestimaa valitsemise, asus Nõukogude võim enamliku partei juhtimisel üles ehitama Nõukogude korda. Eestimaa elus pandi kehtima murrangulise tähtsusega korraldusi. Maa kuulutati rahva omaks, kaotati seisused jne. Vastavad ürikud on näitusel välja pandud.

Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täidesaatva Komitee eesti- ja venekeelses teadaandes „kõigile“ nov. 1917. a. kuulutatakse:

„Mõisad ühes nende osadega ja eluta ning elusa varaga (metsade, hoonete, põllutööriistadega ja karjaga jne.) on Ajutise Töö- ja Talurahva Valitsuse dekreedil põhjal kõik rahva omanduseks saanud ja lähevad Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täidesaatva Komitee otsuse põhjal valla Tööraha Nõukogude järelevalve alla, niipea kui need on asutatud.“

Teiseks on välja pandud kirja originaalärakiri, milles Eesti Soveti täitevkomitee teatab 28. nov. 1917. a. (kiri nr. 379) Eestimaa mõisnike peamehele järgmist:

„Ajutise töö- ja talup. valitsuse dekreedil põhjal on kõik seisused ja seisuslised asutused ära kaotatud ja kästud kõik seisuslised varandused kohalise rahvavalitsuse kätte üle võtta.

Sellest Teile teatades kirjutab Täidesaatev Komitee Teile ette ajaviitmata kõik rüütelkonna asjaajamine, liikuv ja liikumata varandus Täidesaatva Komitee volinikkudele üle anda aktide ja nimekirjade järele.“

Esimene Nõukogude võimu valitsemise aeg Eestis oli aga lühike — oktoobrist veebruarini. Nimelt Hiin- ja Saaremaal olevad Saksa keisririigi okupatsiooniväed marssisid mandrile ja esimeste lahingute järel oli sunnitud Eesti Nõukogude võim 24. veebr. 1918. a. hommikul Tallinnast ajutiselt lahkuma, et võimaluste avanemisel uut võitlust alustada.

Pärast bolševikkudele eriti rasket Saksa okupatsiooniga algas kodusõda, mille ajal näeme EK(b)P elavat tegevust. Kodusõja ajast on välja pandud partei lendlehti.

Nii näeme Eesti Tööraha Kommuna üleskutset Rakvere vallutamise puhul 17. dets. 1918. a., edasi EKP Valga osakonna lendleht 1918. a. lõpust Eesti töörahvale, milles kut-

G. Petin

J. V. Stalin ja K. J. Uorošilov

S. Koltsov

Kompositsioon

P. Balandin

Punaarmeelane-piirivaldur

A. M. Gerassimov

Şellsimehed J. U. Stalin ja K. J. Uurošilov

sutakse „üles kõik töörahvas, appi kommunistlikele vägedele! Sõjariistad kätte kõik, kes te tõelist vabadust igatsete“ jt. lendlehti parteilt ja töörahva kommunaalt. Kodusõja ajajärgust säilinud lendlehtede suurest hulgast on esitatud tüübilisemaid.

Kodanliku Eesti ajastust 1920.—1924. a. ei ole näitusel esitatud üksikasjalisemat materjali, sest hiljuti lõppes alles R. A. ja Revolutsioonimuuseumi korraldatud 1. detsembri töörahva ülestõusu näitus, kus oli esitatud ka rohkesti materjale töörahva ühise väerinna (1922.—1924. a.) ajastust ja 1. detsembri ülestõusust. Küll aga on esitatud pilte sel ajastul valge terrori ohvriks langenud bolševistlikest tööliste juhtidest.

Ajajärk pärast 1924. a. oli bolševistlikult mõtlevale töörahvale väga raske, kodanluse surveabinõud ja terror olid tõusnud äärmise kõrguseni. Sajad seltsimehed pidid istuma vanglais, väga paljud praegu juhtivad tegelased mõisteti sunniti ole 149 protsessis 1924. a. Millistes rasketes oludes Patareis ja mujal tuli kommunistidel võidelda ja enda täiendamiseks töötada, sellest saame kujutluse näitusel esitatud materjalidest. Vanglas tarvitada olnud märkmikud on välja pandud ühes vitriinis.

Huvitava ajaloolise sisuga on ilusa käekirjaga kirjutatud paksud kaustikud-almanahhid, nn. „Vangimaja Punased Viisnurgad“. Neis leidub rohkesti artikleid poliitiliste ja majanduslike küsimuste kohta. Eriti suure väärtusega on neis aga artiklid revolutsioonilise tööliikumise ajaloo ja üksikute revolutsioonitegelaste kohta. Nendes on jäädvustatud rohkesti isiklike mälestusi.

Väljapanekute seas leiame keskvanglas tarvitatud viis konfiskeeritud märkmikku. Nii on avatud praeguse põllutöö rahvakomissari sms Georg Abelsi märkmik 1929. a., kust on teinud märkmeid revolutsioonilise liikumise ajaloo ja kommunismi kohta, sms Herman Arboni kaustikust leiame märkmeid marksismi-leninismi kohta, Riikliku plaanikomisjoni esimehe sms O. Sepre märkustest on avatud lehekülj peenkirjaga F. Engelsi tähtsama töö „Perekonna, eraomanduse ja riigi tekkimine“ kohta. Sms V. Telingu märkmed kompartei ajaloo kohta on niivõrd peene kirjaga, et raske on seda lugeda ilma luubita.

Traditsiooniliselt laulsid bolševikud vanglas 1. mail internatsionaali. Vitriinis näeme keskvanglas tarvitatud vangide „Igapäevase käitumise kirjelduse raamatut“, kus lk. 28 on märgitud, kes 1. mail 1934. a. on „laulmisega korda rikkunud“. Neil internatsionaali lauljatel on „võetud ära üheks kuuks õigused“ (s. t. vangidel keelati igasugune kirjan-duse, ka ajakirjanduse lugemine, kirjavahetus, külaliste vastuvõtt jne.). Nende internatsionaali lauljate seas leiamegi Rahvakomissaride Nõukogu esimehe seltsimees J. Lauristini, praeguste rahvakomissaride Hendrik Alliku, Arnold Veimeri, Georg Abelsi, Oskar Sepre, Ametiühingute Liidu esimehe Herman Arboni jt. nimesid.

Vangla karmist režiimist hoolimata andsid poliitilised vangid „Patareis“ välja oma häälekandjat. Näitusel on välja pandud „Vangimaja Kiir“ nr. 6(28) 1929. a. Selles näeme esikohal kirjutust „Veel armupalumisest“, edasi „Nõuame toiduainete kontrolli!“ Viimasel leheküljel leiame nurga „Elu kongides“, kus kirjeldatakse kongide nr. 33, 34, 36, 37, 38, 39 ja 41 elu ja sünnimusi. „Vangimaja Kiir“ on kirjutatud väga õhukesele paberile foolio-kaustas.

1937. a. on rahvale selgituseks välja antud 12-leheküljeline hektografeeritud brošüür, milles selgitatakse bolševikkude sangarlikku käitumist vanglas ja vangla võimumeeste

ebainimlikult metsikut ja toorest käitumist bolševikkudega, mis aga ei murdnud nende vastupanu.

Millised olid vangla toitlusolud, selle kohta kirjutatakse:

„Praeguse kohtumistri Mülleri sõnade, aruande, järgi oli 1934—1935 majandusaastal kulutatud vangi päevaseks toiduks 14½ senti ja politseikoera peale 80 (!) senti . . .

Jälestuse ja põlastusega loeme ajaloost, kuidas parunid eestlasi-orje vahel koera vastu vahetasid. Nüüd „kultuuri“ arenedes on aga piinamine niivõrd peenenenud, et ühe koera toitmise peale kulutakse päevas niisama palju kui kuue poliitvangi-kommunisti „toitmise“ peale . . .“

Edasi märgitakse, et „vangla piinade-pigistus on juba põrmu varisenud järgmised paremad proletaarlased: Vilhelmine Klementi, A. Kriisemann, A. Zilmer, M. Nurk, A. Vanja, Nadal(?), Läänesaar, V. Trummel ja veel teisigi“.

Legaalse bolševikkude partei häälekandja ilmumine kodanlikus Eestis ei oleud võimalik, sest isegi enne 1924. a. ilmunud töörahva ühise väerinna häälekandjaid suleti alati juba mõne numbrilise ilmumise järel.

Kuid EK(b)P ei jäänud ootama siseministrilt ajalehtede ja ajakirjade ilmumisluba, vaid neid trükiti põrandaalustes trükikodades. Nii näiteks ilmus Partei häälekandja „Kommunist“ 1918. a. alates pidevalt, ühel aastal vähem, teisel aastal rohkem numbreid. Näitusel ongi välja pandud üksikuid illegaalseid „Kommunisti“ numbreid, nii näit. 1918. a. nr. 8, 1922. a. nr. 2, 1930. a. nr. 4 ja 1932. a. nr. 2.

Peale partei häälekandja näeme ka teisi väljaandeid hilisemast ajast. Nii näit. „Noor Proletaarlane“ nr. 2 1930, mis on trükitud EKP KK trükikojas valgele riidele. Väga algeliste vahenditega on paljundatud „Saare Töölise“ proovinumber 15. detsembrist 1928. a. Saaremaa töörahva (EKNÜ SO ja EKP SO) häälekandjana. See on ilmunud kvartformaadis 4 leheküljel ja paljundatud tavalistest üksikutest kummitähtedest kokkupandud ridadest. Siiski on nii kokku ära trükitud kaks artiklit: „Saare töörahvale“ ja „Imperialistid himustavad verd“. Selle viimasel leheküljel on toodud teateid kohtadelt. Bolševikud oma väljaannetes kirjutasid kõigest julgelt ja vastavalt töörahva huvidele. Nii näit. väljapandud „Noorest Proletaarlasest“ nr. 2 1930, loeme: „Seltsimehed, töölised, sõdurid ja madrused. Saatke kaastööd „Kommunistile“ ja „Noorele Proletaarlasele“ oma hädadest ja muredest. „Kommunist“ (ja) „Noor Proletaarlane“ võivad seda vabalt avaldada, sest (nad) ei käi sõja- ega siseministri tsensuuri alla!“

1930. a. ümber on hakanud partei väljaanded ilmuma trükituna valgele riidele. Nii on näitusel välja pandud riidele trükituna brošüür „Võitlus parempoolse hädaohu vastu EKP-s“. (Trükitud 1930, lk. 38) ja „Eestimaa kommunistilise Partei põhikiri“, EKP KK Trükikoda. Väljaanne nr. 325, lk. 16. Edasi on riidele trükitud lendlehed. EKNÜ KK lendleht nov. 1930, EKP KK lendleht 1. maiks 1930, samuti „Kommunist“ nr. 4 1930 ja „Noor Proletaarlane“ nr. 2 1930.

EKP KK Tallinnas 17. aprillil 1930. a. fooliokaustalisele riidele trükitud lendlehel selgitatakse tollaegset olukorda:

„Kasvava kodanlise majanduskriisi ja hulgalise tööpuuduse tagapinnal astub töölisklassi revolutsioneerimine ja Nõukogude maa edusammud sotsialismi ehitamiseks kogu ilma hädaohuks kodanlusele. Sellepärast määratseb kodanlus, sellepärast tapab ja veristab ta revolutsioonilisi töölisi. Niiviisi tuleb hinnata ka meie partei tegelase sms Jürna metsikut tapmist kodanluse käsikute poolt.“

„Hiljuti lasti uulitsal maha üks töölisklassi nähtavamatest veristajatest, fašistline kindral Hunt. Kogu kodanline ja sotsfašistline leer... ajab selle tapmise kommunistide süüks, et seda enam õigustada töölisliikumise rüüstamist ja kõige teravamast sõja ettevalmistamist N. Liidu vastu . . . Meie partei ei asu üksikute kurnajate hävitamisele, et niiviisi timukatele kätte maksta. Kommunistiline Partei ei tunnista isiklikku terrorit, kui abinõu kodanlise korra hävitamiseks. . . Meie oleme terrori poolt, kuid niisuguse terrori poolt, mis hävitab kodanluse kui klassi, see aga sünnib töörahva ülestõusu, mitte aga isikliku terrori kaudu.“

Ka viimasel raskel Pätsi-Eenpalu diktatuuri ajal jätkab EK(b)P selgitustööd rahva seas. Nii on välja pandud hektografeeritud revolutsioonilise maa ja linna töörahva häälkandja „Sirp ja Haamer“ nr. 2 1936 (jaanuar). Selles leidub fooliokaustas 8 leheküljel rida artikleid töörahvale poliitilise momendi selgitamiseks. Nii näit. esimeses kirjutises „Härrade riid“ ennustatakse prohvetlikult:

„Töörahval võib olla juba lähemal ajal tarvis valida tee kahest võimalusest. Üks tee on kas minna koos kurnajatega, lasta ennast härrade poolt ära müüa lääne röövsuurriikidele kahurilihaks maailma tagurluse sõjas Nõukogude Liidu vastu või

Teiseks — liituda 150 õnneliku rahvaga, kes elavad Nõukogude Liidus ja ehitavad koos nendega omale rõõmuküllast tulevikku tõelisel demokraatlikul alusel, kus vabad on kõik ühiskonna liikmed, kus pole härrasid ega kurnajaid.

Rohkem valikut ei ole, sest praegused riigi valitsejad Pätsid ja Larkad on ainult ajutised inimesed. Tõeline Eesti peremees on töörahvas. Töörahvas ajab laiali kõik ahned koerad ja teostab oma riigi, kus pole vaja parunitele tasu maksta selle eest, et nad meie esivanemaid peksid.“

Huvitavad on ka näitusel väljapandud fotod. Rida fotosid on 1905. a. rongkäikudest, 16./29. okt. ohvrite matustest, karistussalkadest, samuti 1917. a. revolutsioonilisest liikumisest. Ajaloolised pildid on Tallinna Soveti saadikute pilt 1917. a., I Ametiühingu Kongressi saadikud, kes jõudsid Petrogradi. Nagu teada, osa saadikuid lasti maha Irboskas. Esmakordselt näeme avalikult rea fotosid suure töörahva juhi sms V. Kingissepa lapsepõlvest, üliõpilasajast, tema foto, mis tehtud nuhkide poolt enne mahalaskmist, maja, kus ta vangistati jne.

Väljapanekute seast paistab välja ka rida valge terrori ohvriks langenud seltsimeeste portreid, nii seltsimeeste J. Sihveri, J. Kreuksi, J. Tompi, A. Sommerlingi, H. Heidemanni ja A. Riismanni pildid.

Rida fotosid kujutab otseselt partei elu, nii on foto III kongressi saadikuist, rida fotosid partei pörandaalustest trükikodadest, konspiratiivkorteritest jne.

Lõpuks peab märkima, et need ürikud ja materjalid EK(b)P ajaloost on väga huvitavad ja ajalooliselt suure väärtusega. Kuna see näitus oli esimene ja materjalide kogumine on alles algamas, siiski on jõutud lühikese ajaga koguda nimetamisväärselt materjali¹.

Esitatud materjalidestki nähtub, et eesti bolševikkude võitlusajalugu on sangarliku võitluse ajalugu. Näituse originaal-väljapanekud tõendavad, et eesti töörahva eesrinnet — Eestimaa Kommunistlikku Parteid — ei suutnud surmata kodanluse julm terror.

¹ Kõiki seltsimehi ja partei organisatsioone, kellel on materjale, ürikuid jm, EK(b)P ajaloo ja revolutsioonilise liikumise üle, palutakse sellest teatada Riiklikule Ajaloo- ja Revolutsioonimuuseumile, Kohtu 6, Tallinn, telef. 449-59.

VALERI TŠKALOV

KATKENDEID FILMISTEENAARIUMIST

G. BAIDUKOV, D. TARASSOV, B. TŠIRSKOV

Lennuväljak.

Võimsasse rivisse joonduvad pommilennukid, nende kõrval lendurite grupid, clavalt jälgides lendu...

Läbematul jalutussammul liigub Tškalov ja vaatleb kõrgel taevasinas liuglevat lennukit.

Noor lendur hüüab väljakutsuvalt:

„Kodanik, kes lubas teil hulkuda lennukite juures? ...“

Tškalov nopib kummeliõie, pöördub terve kehaga ja vaikides, aeglaselt, raskel sammul läheneb ta noorele lendurile.

„Valeri Pavlovitš ...“ vallandub hämmingusse sattunud noorelt lendurilt.

Langetades pea nagu löögi andmiseks rõhutab Tškalov raskelt:

„Jah, eru-sõjaväelendur Valeri Tškalov ...“ Väljakutsuvalt: „Aga kes oled sina?“

„Teie õpilane! ...“

Tškalov süngelt:

„Ei mäleta!“

„Katseinstituut ... Kursused ...“

„Ahah ...“

Tškalov on hetkeks pehmendunud ja uurides noort, meenutab ta aeglaselt:

„Õine lend ... „Siiras“ kõnelus ... Jegor ...“ Uuesti karmiks muutudes ja kurjalt: „Miks sa karjud oma õpetaja peale?“

„Andestage, ma ei tundnud teid ära!“

Tškalov kõigutas halvakspanevalt pead:

„Oma õpetajat ei tunne!“

Lendur, naeratades, noorusliku hoogsusega:

„Aga teie ei tundnud oma õpilast ära!“

Tškalov heitis talle huvitatud pilgu ja muigas heakskiitvalt...

★

Lennuväljak.

Aljošõn läheneb Tškalovile.

Üllatunult ja rõõmsalt raputab Tškalov tema kätt.

„Oh sind küll! Ja habe on sul uuesti pikaks kasvanud... Missugune auaste on sul nüüd?“

Aljošõn tõstab käega oma habet, näidates kahe rombiga vormikraed.

„Ohoh...“ imestab Tškalov. „Küll oled edasi jõudnud...“

Aljošõn naerab...

Rõõmus noor hääl:

„Seltsimees komandör, ilmusin teie käsul.“

Tškalov vaatab kohmetult tagasi. Siis ütleb ta imestusega ja naljatades:

„Tema... Hakkab minuga võistlema?!“

Jegor vastab rõõmsa hoogsusega:

„Just nii, teiega, seltsimees Tškalov!“

★

Tribüünid.

Ringhäälinguteadustaja mikrofoniga rahvast tulvil tribüüni tagapõhjal teatab:

„Kahevõitlus kahe uusimat tüüpi kiirhävitaaja vahel: number ühe all panu, lennukid valmistuvad stardiks!“

Jegor andis täisgaasi. Mürinal hakkas lennuk veerema ja tõusis kiiresti ameerika kiirhävitaaja, number kahe all nõukogude kiirhävitaaja... Tähele-taevasse.

Tribüünid.

Ilusti riidetatud tsiviilkülastajate mass jälgib lende.

Teadustaja mikrofoni juures, jälgides üleslendu:

„Kohe lahkuvad lennukid teineteisest maapinna järgi orienteerumiseks, et pärast tagasi tulla ja alustada õhulahingut lähtepositsioonidelt...“ Mikrofonist kõrvale kaldudes: „Mida nad nüüd teevad?!“

Ootamatult söötsid mõlemad hävitajad hirmuäratava kiirusega teineteisele vastu...

Kahe mootori mürin löikab õhku.

Lennuväljak.

Lennukitiibadele ja sõjalaevade tornidele tõusnud lendurid hoiavad hinge kinni...

Hävitajad tormavad teineteisele otse vastu. Kohutava kiirusega väheneb nende vaheline kaugus.

Lennukid lähenevad.

Jegori hasardist õhetav noor nägu. Silmad suunatud ette. Liikumatus tühiratast hoidev käsi...

Kohe kihutavad hävitajad teineteisele otsa. Nende vahel on 150 meetrit, 100...

Mootorimürin. Jegori kahvatu ja teravajooneline nägu, ettesirutatud käsi, mis näib olevat kasvanud tüüriratta külge.

Kohutavalt lähedal on temale vastu tormava Tškalovi hävitaja teras-laviin.

Kangekaelselt kivinenud, terve oma isikuga ühte eesasuvasse punkti suunduv Tškalov... Juhtimisseadist hoidvad käed näivad tardunuina, nad ei liigu...

Lähenevad lennukid. Järsku tõusid mõlemad ühel ajal kõrgele ja olles teineteist alumise küljega peaaegu puudutanud, eraldusid nad lindudena...

Terve lennuväljaku määratu kergendusohu. Tormiline aplaus...

Õhus areneb üliäge võitlus. Teineteise järel, andmata vaenlasele võimastust enda taha ilmumiseks, tõusevad hävitajad kõrgele, järskude lakka-matute pööretega end teineteisest lahti kiskudes.

Teadustaja hääl selgitab võitluse taktikat:

„Mõlemad vastased püüavad asuda teineteise sabasse, et rünnata...“

Ootamatult asub lennuk nr. 1 komandoseisundisse...

Järskude suunamuutustega püüab Tškalov põgeneda...

Teadustaja hääl:

„Lennuk nr. 1 on saavutanud kasuliku asendi... Tškalov on sunnitud taganema...“

Tškalovi lennuk põgeneb lennuki nr. 1 eest, mis igal hetkel ähvardab asuda tema sabasse.

Tškalov sooritab ootamatult tormilise liikumiste seeria ning ilmub lennuki nr. 1 sabasse.

Ent veel kord põgenes Jegori hävitaja Tškalovi alt, sooritades suurepäraseid pöördeid ja asudes kindlalt tema kohale.

Teadustaja, lõppsõna tooniga:

„Nr. 1, kasutades Tškalovi enda poolt harrastatud manöövrit, sunnib Tškalovi kindlasti alistuma...“

Pikeerides lendab Tškalovi lennuk kivina alla.

Aplausi saatel, samuti pikeerimisele üle minnes, jälitab teda järele-jätmatult lennuk nr. 1...

Mõlemad lennukid langevad kivina alla...

Võimetuna oma masinat langusest välja viima, tormab Jegor mööda, alla, ja kui tal õnnestub masinat tasakaalu asetada, on Tškalov järskude pöörete seeriaga kindlalt nr. 1 kannul.

„Andmata vaenlasele võimalust vabanemiseks, surudes teda maa ligi...“

Võidetud Jegor hakkab maanduma.

Tškalov lendab temast madalalt üle. Orkestrid hakkasid mürtsuma. Kiidu-avalduste ja hüüete kõmin veereb üle lennuväljaku...

Valitsuse tribüün.

Mürisev aplaus. Stalin, saates lennukit rahuldunud pilguga, aplodeerib kõvasti. Silmanähtava temperamendiga jutustab Sergo Ordžonikidze talle Tškalovi kukkumisest samas masinas tehase aerodroomile...

„Aga nüüd demonstreeris!“ hüüab rahuldunud Sergo.

Stalin, pilku pööramata Tškalovi masinalt, noogutab pead, naerab, plaksub kõvasti.

Tškalovi sujuvalt maanduv lennuk...

Madalalt maa kohal lendava masina kere alt väljub üks ratas... Teine ratas paistis, hakkab kinni jääma, tõmbleb... on kinni jäänud.

Jälle kaugeneb lennuk tiireldes maapinnast, tõustes kõrgele.

Lendurite hulgas on märgata rahutut liikumist... Vahetatakse elukutse kohaselt tagasihoidlikke, kuid ärevaid lauseid...

Vihase ilmega keerab Tškalov telliku käepidet...

Seadiste laual süttib vasakpoolne elektripirn, parempoolne jääb pimedaks.

Tross tõmbab ägedalt.

Lennuk kaotab hetkeks suuna, langeb.

Tškalov haarab tüüripidemest, liigutades selle õigele kohale.

Valitsuse tribüün.. Langev masin võtab uuesti õige suuna.

Ärevalt vaadates lennukit küsib Stalin enda ette sirgunud Aljošõnilt:

„Mispärast Tškalov ei maandu? Mis on masinaga?“

„Rike parempoolses maandumisseadises.“

Heitnud pilgu lennukile kõrgustes, ütleb Stalin otsustavalt:

„Tehke Tškalovile korraldus — masin maha jätta ja langevarjuga välja hüpata...“

Aljošõn tervitas ja jooksis kiiresti trepist alla.

★

Tškalov laskis käest juhtpideme, ta näeb mahalibisenud trossi, huulde hammustades püüab ta seda kätte saada. Talle andis tõuke lennuki algav pöördeliikumine... Visalt sirutub ta trossi poole...

Lennuväljak.

Tiirlevalt langev lennuk...

Lennuväljaku tribüünid.

Aljošõnit ja „külmaverelist lendurit“ ümbritsevad teised lendurid. Taevale sihitud pilgud, kivistunud näod.

Ringlevalt langeva lennuki üha jätkuvad tiirud...

Tškalovi kohutavast pingutusest moonutatud nägu.

Ta ei suuda jõuda trossini.

Maa ja aerodroom keerlevad, tõusevad kiirelt...

Maapind pöörleb lakkamatult.
Samas kiirenevas rütmis keerleb langev lennuk . . .
Pealtvaatajad on tardunud . . .
Korraga tormab hävitaja üles. Ja samal hetkel ilmub tema kõrvale teine lennuk . . . Tiib tiiva kõrval.
Jegor hüüab Tškalovile, osutades oma lennuki kerele.
Suurte tähtedega on kirjutatud:

VALJA HÜPATA LENNUKIST.

Tškalov hüüab midagi vastuseks ja vehib kurjalt käega.
Jegori lennuk pöördub üle tiiva ja laskub.
Ja kohe viskub Tškalovi hävitaja ulgudes uskumatute liikumiskujude lakkamatusse ja pimestavasse keerisesse.

Need pöörlemised on hämmastavad, sest nad järgnevad lakkamatult üksteisele . . . Pöörded üle tiiva, rullumised, lend ratastega pealpool, ja see kõik pole peaaegu üldse eraldatav, sest ta katkestab liikumiskuju, järsku masina uude asendisse viies.

Lennuk viskub üles, alla, kõrvale. See õudne mäng toimub sellise haarava, õnneliku meisterlikkuse võidurõõmuga, et pealtvaatajate hulgas puhkeb pöörane kiiduavalduste torm. Vaimustusest mõirgavate pealtvaatajate näod, naeratused, taskurätikuid lehvitavad käed . . .

Lennuväljak müriseb aplausist.

Mahasurutud ärevusega vaatab Stalin, nüüd vaatab ta ringi ja hüüab:
„Korrake talle — kohe masin maha jätta ja langevarjuga välja hüpata! . . .“

Jälle ilmub Tškalovi hävitaja kõrvale lennuk pealkirjaga: „Välja hüpata . . .“

Tškalovi nägu on hiline raskest tööst, surmavõitlusest.

Näol väljendub määratu jõupingutus, mõlemad käed klammerduvad tüüri külge . . . Lennuk pöörleb ja rappub hirmuäratavalt. Ja sellegipärast talt-sutamatu, jõuline näoilme.

Sirgjoonelise lennu sekundipikkune vaheaeg, mille jooksul ta ainsa käeliigutusega pühib nägu, vaatab ahnelt kontrolllampidele.

Süttib ainult üks lamp . . . Tškalov haarab maandumismehhanismi käepidemest, raputab seda ja samal hetkel, vajudes uuesti istmele, rebib ta lennuki üles . . .

Unnates paiskub hävitaja uute pöörete keerisesse.

Lennukijuhtimise pöörase meisterlikkuse imesaavutus.

Lennuväljak.

Terve väljak müriseb kiiduavaldustest... Aljošõn, Jegor, lendurid vaatavad asjatundlike elukutseliste silmadega ja on siiski haaratud tahtmatust vaimustusest. Nad on vapustatud.

Aljošõn on haaranud rusikasse oma toreda habeme, läbi esiletunginud pisarate hiilgavad tema laienuvad silmad...

„Ta tahtis tellikut välja raputada...“

Sireeni inisev undamine kõlab üle lennurväljaku...

Korraga hakkab Tškalovi lennuk pikeerima, kõrvulukustavalt unnates tormab ta kivina alla...

Esmasabiauto kihutab üle väljaku.

Hävitaja langeb kivina.

Tškalovi nägu, tagasi rõhutatud langemise üliiraskest survest... Tškalovi nägu näib maskina, silmad pooleldi suletud, käed pigistavad tüüri...

Maa läheneb ahnelt...

Mootorimürinaga seguneb sireeni kõvenev undamine...

Tškalovi elutul näol peegeldub äkki piinarikas tahtepingutus, jõulise käteliigutusega viib ta masina langusest välja...

Kohutav raputus ja ragin pikeerimisest väljumisel...

Hävitaja murrab järsult langusjoone...

Kere alt väljub telliku teine ratas...

Hetkeks teadvuse kaotanud Tškalov.

Kõrvadest ja ninast jookseb verd... Avanud silmad, vaatab ta hetke jooksul nagu pime... Seadiste laual põlevad mõlema telliku signaal-lambid... Ta vaatab... Puudutas käega lampi... Nägu kortsutatades sulges ta tugevasti silmad, raputas pead, vaatas ja muigas tškalovlikult...

★

Lennuk hakkab sujuvalt laskuma.

Vehkides kätega, kiivritega, hurraa-hüüete saatel jooksevad igast küljest sajad lendurid mitmesuguseist eskaadritest ja üksustest.

Lennuki ümber tungleva rahvahulga kohale ilmub kätele tõstetud Tškalov. Naljakalet liigub ta, tehes nõrku vastupanukatseid, ujub inimeste kätel...

Sõbralik „hurraa“, Tškalovit kiigutatakse ja loobitakse õhku...

Ootamatult vaikib lendurite mass, hajudes välkkiirelt. Tškalov lendab alla kõigest ühe, kahe seltsimehe kätel ja langeb maapinnale.

Vihastudes tõstis ta kurja näo ja tardus... Kätt sirutades kummardub tema kohale Stalin... Tema kõrval on Vorošilov ja Ordžonikidze.

Kohmetuses jääb Tškalov istuma...

„Sealt ei kukkunud, aga kahe meetri kõrguselt kukkus ikkagi...“ ütles Stalin naerdes. „Küll on kangekaelne...“

Aitab Tškalovit tõusta, aplodeerib.

Üksmeelne aplausimürin ümberolijailt toetas Stalinit... Naeratades vaatab ta jahmunud, sirgunud Tškalovit. Muigega kallutab ta pead.

„Ega ma teile plaksuta, vaid lennukile...“

„Hea masin, seltsimees Stalin.“

„Väga hea,“ ütleb Stalin. „Aga miks teie ei jätnud teda maha ega hüpanud välja langevarjuga?“

Küsimuse ootamatus ajas Tškalovi segadusse:

„Maha jätta niisugust masinat... Seltsimees Stalin, see on katsemasin, ta maksab miljoneid... Ja teie ütlesite — ta on hea...“

Stalin ütleb tõsiselt, tasasel häälel:

„Teie elu, lenduri elu on meile kallim mistahes imeheast masinast,“ (südamlikult) „kurvastasite meid, seltsimees Tškalov...“

Tškalov segaduses:

„Minu elu?“

Päikesekiirtes sädelev suurepärase masinate rivi. Naljatades laiutab Ordžonikidze oma käsi, lootusetult:

„Ta ei mõistagi säärast sõna, seltsimees Stalin! Ta sülitab elule!“

„Kuidas?“ haarab Stalin ägedalt, arusaamatuses Tškalovi käest. „Kui vana te olete?“

„Kolmkümmend üks...“

„Ja juba vihkate elu?“

Tškalov segaduses:

„Mis teha... Katselendur peab tihti... eluga mängima...“

„Mängima?“ naeratab Vorošilov. „Elu on meie kõige kallim relvastus, aga relvaga mängimine...“ vangutab ta pead, „pole soovitatav.“

Higine Tškalov pomiseb:

„Ma ütlesin halvasti...“ püüab ta end parandada. „Aga ma pean lendurhävitajat just niisuguseks võitlejaks, kes hoolimata kindlast surmast läheb ja kahetsemata ohverdab enese!“

Imetelles tema mehlist ägedust, ütleb Stalin rahuliku naeratusega:

„Nüüd ütles päris halvasti...“

Lõplikult segadusse sattununa vaikis Tškalov...

„... On ränk surra, kuid see pole väga raske, seltsimees Tškalov... Pooldan sääraseid inimesi, kes tahavad elada, elada võimalikult kauem, võidelda, vaenlast lüüa ja võita...“ Kohe küsis ta elavalt: „Kas teate, kui vanaks elab kotkas?“

„Kotkas...“ ütles Tškalov tasa.

„Üle saja aasta!“ Ta heitis ringpilgu ümbritsevaile lendureile ja kordas:
„Lendab üle saja aasta!“

Järsku libises kerge naeruvine üle ta näo, sõbralikult tõmbas ta Tškalovi enda juurde ja ütles talle kõrva sisse:

„Ütlen teile omavahel, et mina ise tahan elada enam aastaid,“ Stalini naeravad silmad on Tškalovi näo juures, „olen elanud poolsada aastat, aga olen veel nii vähe teha jõudnud.“

Tškalov liigutab üllatunult pead ja naeratab...

„Teie naljatate, seltsimees Stalin...“

Ka Stalin hakkab naerma. Vangutab pead:

„Ei, pole hea, kui eluga naljatatakse...“

Tškalov vaikib... Kuum erutusepuhang raputab tema hinge...

Vaevaga sõnu leides:

„Seltsimees Stalin, töotan kaua lennata... Lennata nii kaua, kui mu kätes on jõudu tüüri hoidmiseks ja mu silmad näevad maad...“

Õrna tähelepanuga vaatab Stalin Tškalovit, järsku ootamatult süttinud helgiga pilukile tõmbunud silmades:

„Aga kui juba riskeerida, siis ainult juhul, kui näed enda ees suurt, kõrget eesmärki! Eks?“

MÄLESTUSKILD SAAREMAA ÜLESTÕUSUST

K. ÜLGEKÜTT

16 veebruaril 1919. a. algas Saare töörahva ülestõus. Meie koosolekud olid alguses pörandaalused. Pidasime neid mõnes tühjas talukambaris; varsti osutus see aga kaasatulistate arvu tõttu võimatuks — pidime leidma suuremaid ruume. Käisime tühjas koolimajas; paar korda pidasime koosoleku lihtsalt metsas.

Leidsime, et on tarvilik püsiva sideme loomine seltsimeestega Muhus ja naabervaldades. Kehvad väiketalunikud, rääkimata vabadikest, olid valdavas enamikus ülestõusu poolt. Saare hommikupoolses osas tekkis tihe usaldusmeeste võrk, ainult õhturannas oli see hõredam.

Muhus, Kuivastu mõisa õues koostati kava ja igauks asus teotsemisele.

Meil, põidlastel, polnud relvi kaasas — tõttasime koju, et neid hankida. Läbi õõ Orissaarde: postkontori okupeerimine võimaldas seal sidet pidada naabervaldadega. Varahommikuks olid meie eeltööd jõudnud nii kaugele, et eelgrupid võisid asuda teele linna poole.

Sms Mui rekviireeris Oti mõisast hobuse ja kihutas sellega luurajana ette.

Meiega liitus üha uusi jõude. Mõned neist oskasid Internatsionaali. Laulsime ja marssisime.

Räägiti: mõned mõisavalitsejad ja suurtalunikud olid leidnud vajalikuks pageda peitu. Naersime.

Oli tuuletü veebruari õhtu.

Kui olime jõudnud Laimjala metsa, tõid luurajad teate, et valged on teinepool metsa. Liikusime edasi ahelikus.

Lühikese tulevahetuse järel taandus valgete salk Kõiguste poole.

Otsustasime mõne seltsimehega teha luurekäigu Kahtla külasse, selgitama, kas seal on valgete abijõude. Jõudes külast läbi põllule, avati meile küljelt kõva tuli. Roomates kivivarede taha, vastasime neile samaga. Valged külast välja tulla ei usaldanud.

Selgus, et valgete juht lipnik Johanson oli meid varitsenud küla ääres põõsastes.

Selles tulevahetuses langes meie poolt üks surnuna, teine haavatuna. Valgete kaotused olnud niisama suured. Muide: nende poolt langenu oli keegi pastori poeg.

Osa seltsimehi, kes liikusid järelsalgas, langes vangi. Seda saime liiga hilja teada: meie side polnud kuigi hästi organiseeritud.

Hambuni relvastatud ja hästi organiseeritud valged vallutasid saare võrdlemisi lühikese ajaga. Kodanlus hõiskas ja võidutses. Tal oli põhjust selleks: tal õnnestus endale veel kord kindlustada priiskamiskorda.

Kodanluse timukatel olid neil päevil kõik käed tööd täis. Sellest räägivad kõige selgemalt tapetute omaksed, kes hiljem korjasid laipu, mis olid tääkidega purustatud, luud murtud, t u l e l kõrvetatud. Kui tapetu oli kehvik, siis piisas sellest, et teda piinata ja siis purustada tääkidega või lasta maha.

Sellest on nüüd 22 aastat. Tõusik-kodanlus tappis töörahvast, lootes endale kindlustada profiidivabaduse. Tal õnnestus see — ent ajaloo taustal võttes — väga lühikeseks ajaks.

Ahi

Pottsepp pottkividest mind tegi,
kus vaheliti savi seas.
Mus kivid pole läbisegi,
vaid korraldatult kindlas reas.

Mind üheks chituseks liidab
pliit ülal, allpool tugev uks.
Puud lõhut minu vahel riidas,
ja mõni varem söestund tukk.

On pandud mulle üsna manu
luud, leivalabidas ja roop.
Kesk tuba pingil leivaanum
ja niisutuseks veega toop.

Ma olen varsti jälle rõõmus
kui tuli puudes süttib: praks!
Siis hõõgun süte hiiglalõõmus
ja muutun küllalt palavaks.

Raudkühvliga siis pliidi alla
mu'st pereema tõstab söed.
Uks poikvile on tehtud valla,
kui sütest karmu välja köeb.

On pätsid juba valmis voolit,
pird süüdat suul, kust tõuseb leek.
Käib labidas ju vastu tooli,
mu juurde otsides vaid teed.

Leib leiva kõrvale on laotud,
toas levib küpsetuse lõhn.
Päev juba õhtupoolde jaotub.
ja tunda annab jälle kõht.

Ei vältä seegi kuigi kaua,
kui aurab pada, särtsub pann,
või toidunõude keskel laual
on pandud lahtuma teekann.

Mus mitmes paigas konkse taotud,
kus nõör mu ümber pand kui vööks.
Ning nõörile on ritta laotud
töörõivad, kindad, sukad ööks...

Õö. Pikaldaselt unne laskun,
kuid lõõris undab tuulekeel.
Järk-järguliselt hajub raskus,
kui vaevalt hõõgun veel ja veel.

KAAREL MAID

MITŠURIN JA TA JÄRGLASED

AKADEEMIK B. KELLER

85 aastat tagasi sündis armetus metsavahimajakeses Pronski linna lähedal Ivan Vladimirovitš Mitšurin. 1875. aastal võõral tillukesel maalapil provintsikolkas Kozlovis külvas Mitšurin oma katsetaimede esimesed seemned.

1935. aastal, loova töö täies hoos, kustus looduse suure ümberkujundaja elu.

Need mäletamisväärsed daatumid juhivad uuesti meie tähelepanu nendele määratu suurtele tulemustele, mis andis Mitšurini looming meie maal.

„Muid soove kui jätkata ühes tuhandete entusiastidega maa uuendamise tööd, milleks kutsus meid üles suur Lenin, mul ei ole,“ kirjutas Mitšurin ühes oma artiklis.

Vanal tsaari-Venemaal töötas Mitšurin peaaegu üksipäini, ilma mingi toetuseta valituse poolt, vahendite äärmise nappuse tingimuses.

Ja pole imestada, et 1914. aastal, 60 aasta vanuses, Mitšurini purskavad välja kibedad sõnad:

„Aastad on läinud ja jõud on kurnatud... Äärmiselt solvav on töötada nii palju aastaid üldsuse kasuks tasuta ja vanul päevil mitte omada mingisugustki kindlustust enda jaoks.“

Tingimused Mitšurini loovaks tööks muutusid pärast suurt Oktoobrirevolutsiooni. Ja ligikaudu juba 80 aasta vanuses, mitte kaua aega enne oma surma, I. Mitšurin kirjutab: „Elu on saanud teiseks, täis olemasolu mõtet, huvitavaks, rõõmsaks...“ Mitšurini ja ta eluloomingu vastu ilmutasid suurt huvi Lenin ja Stalin. Nõukogude maa kiskus Mitšurini välja ta üksindusest ja andis ta teaduslikule loomingle haruldaselt võimsa liikumise laialdastesse rahvamassidesse, praktikasse.

Meie silme ees toimub tähelepanuväärne, enneolematu nähtus bioloogilise teaduse ajaloos. Teadlase-bioloogi looming on kaasa haaratud ta rahva poolt ja on kujunemas võimsaks rahvalikuks teaduseliikumiseks. Sellest liikumisest võtavad koos akadeemikute, professorite ja teiste teaduslike töötajatega toimekalt osa lihtsad praktika-inimesed, ürituse novaatorid — kolhoosnikud-katsetajad, entusiastid — mitšurinlased-harrastajad; sellest liikumisest võtavad õhinal osa ka noored naturalistid.

I. Mitšurin alustas oma töökat eluteed väikese kontoriametnikuna raudteel ja jõudis tsaristlikul Venemaal üksiku, unustatud aedniku-harrastaja seisundini.

Ent Nõukogude maal sai Mitšurin NSVL Teaduste Akadeemia auakadeemikuks, Lenini-nimelise Üleliidulise Põllumajanduslike Teaduste Akadeemia tegevliikmeks, juhtivaks rahvalikuks teadlaseks agrobioloogias. Kozlovi linn, kus elas Mitšurin, muutus uueks linnaks — Mitšurinskiks.

Selle artikli ülesanne on näidata Mitšurini teadusliku ja tootmisliikumise iseloomustavaid iseärasusi ja tähtsamaid edusamme Nõukogude Liidus.

Mitšurinskis on nõukogude ajal loodud tööstusliku aianduse suurim teaduslik ja tootmiskeskus. Siin tekkisid Selektioonilis-geenetiline kesklaboratoorium. Teaduslik uurimis-instituut, aianduse kõrgem kool ja tehnikum, teaduslikud aiandused 3500-hektaarilisel pindalal. Kümned kõrgesti-kvalifitseeritud, mitmesugustel erialadel töötajad hästisisustatud kabinettides ja laboratooriumides ning suurtel katsealadel töötavad läbi ja arendavad õpetlase loovat pärandit.

Üle kogu maa on laotunud teaduslike uurimisasutuste laialdane võrk: 18 võõtmelist katsejaama, 62 abipunkti, üle 400 korrespondentspunkti ja rohkem kui 1000 kolhoosilaboratooriumi ja mitšurini-ringi.

Erilist huvi äratav I. Mitšurini lähimate õpilaste ja kaastööliste tegevus, kes vahetult jätkavad elustaimede vaatlemist samal alal, kus töötas I. Mitšurin.

P. Jakovlev näiteks jätkab Mitšurini poolt lõpetamata tööd talvekindla virsiku aretamisel Liidu Kesk-Euroopa osa jaoks. Tal on juba korda läinud saada tähelepanuvääravaid hübriide ameerika ploomipuu ja lõunamaa virsiku ristsugutusest.

H. Jenikejevil on aretatud arvukaid hübriide ploomist ja aprikoosist, kirsist ja ploomist, aprikoosist ja kirsist.

S. Tšernenko, põllumajanduslike teaduste doktor, VNFSV Ülemnõukogu saadik, rikastab Liidu Euroopa-osa keskvvõõdet uute dessertõunte sortidega. S. Tšernenko aretas iseseisvalt mõned viljapuusordid ja hakkas Mitšurini kaastöölisteks juba vana kogenud aia-apidajana. Põllumajanduslike teaduste doktori auastet ei saanud S. Tšernenko kogukate teaduslike tööde eest, vaid tema poolt aretatud uute sortide toreda elusa vilja eest.

See Mitšurini vanade ja noorte lähimate kaastööliste jõuline, arvukas kollektiiv töötab pingsalt, suure eduga oma suure õpetaja loomingu jätkamise ja arendamise kallal. Ja nende silmapaistev õpetaja võtab kuni siiani märkamatu osa sellest loominguust. Igal aastal ju uued hübriidid, mis I. Mitšurin saavutas oma aias, astuvad oma esimesse õitsmise ja viljakandmise järku.

Võimsaks ajeks Mitšurini ettevõtte arenemisele oli laiade talupoja-hulkade pööre kolhoosliku korra poole. Ühes kolhooside asutamise ja kindlustamisega tekkis talupoegadel huvi aianduse vastu, rajati suuri tööstuslikke puuviljaaedu. Nüüd on paljud nendest aedadest juba astunud õitsmise ja viljakandmise järku. Ühes nendega kasvasid üles ka arvukad mitšurinlaste-harrastajate kaadrid.

Ent Mitšurini loomingu tähtsus on ulatunud kaugemale väljapoole puuvilja- ja marja-aianduse piire ja on levinud kogu agrobioloogiale. Et paremini selgitada seda nähtust, on vajalik kas või üsna lühidalt meenutada Mitšurini õpetuse põhilisi printsiipe ja nende arenemist viimase viie aasta jooksul.

Mitšurini õpetuses on evinud erakordselt tähtsat kohta nn. kaug-hübriidatsioon. Kaug-hübriidatsiooni teele astus I. Mitšurin juba möödunud sajandi 80. aastail. Nii sai ta 1885. aastal kirs- ja murelivõrse ja 1889. aastal — hübriidivõrse hiina õunapuust ja hallist renetist; samal aastal — hübriidivõrse mustploomist ja renklood-ploomist. Need kolm võrset andsid vastavalt kolm uut mitšurinlikku sorti: „põhja ilu“, suhkru-renett ja kuldne renklood (ploomipuu).

Seega Mitšurin asus kasutama kaug-hübriidatsiooni ammu enne seda, kui hakkas arenema iseseisva teadusena geneetika.

Palju aastaid hiljem, 1923. aastal, saksa pärivusseltsi aastakoosolekul ütles silmapais-
tev õpetlane O. Renner oma ettekandes:

„Võib-olla saavutame suurema edu, kui asume risti ja põiki ristsugutama omavahel
liike kaugetelt ja ammusest ajast üksteisest eraldatud geograafilistelt asumisaladelt.“

Ent selle oma märkusega kutsus Renner meid, oluliselt võttes, õnneliku juhusliku võidu
jahile. Mitšurinil oli oma deviis: „Meie ei või oodata ande looduselt, meie ülesanne on
neid talt võtta.“ Ja kaug-hübridatsiooni rajas Mitšurin sügavale arusaamisele taimede
elavast loomusest ja juhtis seda selles suunas, et saavutada kindel, varem ülesseatud
siht. Näiteks seab ta endale ülesandeks saada pirn hea talvekindlusega ja õrna prantsuse
bere-royal-pirni väärtusliku maitsega. Näib, et selleks on vaja ristsugutada see prant-
suse pirn metspirniga, mis kasvab looduslikult Kozlovi ümbruskonnas ja talub hästi külma.
Ometi ristsugutab Mitšurin bere-royali metsikult kasvava ussuuri pirniga, mis pärineb
teisest kaugest geograafilisest rajoonist. Mispärast on vajalik selline kauge ristsugutus?
Osutub, et kui kasutada ristsugutuseks kohalikku, Kozlovi metspirni, siis saadud hübriidis
ta domineerib, tõrjub varju kultuurse bere-royal-pirni omadused, olles hästi kohanenud
kohaliku kliimaga. Ent ussuuri pirn, küllalt külmakindel, ei evi mainitud head kohane-
misvõimet ega suru hübriidis maha kultuurpirni väärtuslikke omadusi. Nii on saadud
tähelepanuväärne pirnisort — Mitšurini bere-talvepirn.

I. Mitšurin õpetab meid, kuidas taimede hübriidiseerimisega, mis on üksteisele võõrad
oma liigitussugulusest ja geograafiliselt päritolult, luua taimede organisme, mis on eriti
kohanemisvõimelised uutes elutingimustes ja eriti järeleandlikud nende loomuse ümber-
kujundamiseks ja hüvastamiseks vastavalt ülesseatud eesmärgile.

Looduslike taimede maailm on oma evolutsioonilise, palju miljoneid aastaid kestnud
oleluse jooksul kogunud praktiliselt ammutamatud vastupidavuse ja produktiivsuse aar-
ded. I. Mitšurin näitas kätte tee, kuidas julgesti kasutada neid aardeid kultuurtaime-
riigi, mille evolutsiooni loob inimene, rikastamiseks.

I. Mitšurin rõhutab alati oma töödes, et paindlikkust kohanemises ja järeleandlikkust
oma loomuse ümberkujundamiseks evivad hübriidid noores eas, oma arenemise varajasel
astmel. Ja oma taimekasvatuse meetoditega õpetab Mitšurin meid, kuidas kasutada seda
paindlikkust ja järeleandlikkust. Nende meetodite hulka kuulub vegetatiivne lähenda-
mine, vegetatiivne hübriidatsioon, mentorite (kasvatajate) meetod.

Nii näiteks I. Mitšurin toimetab ameerika belle fleure'i kaug-ristisugutust hiina õuna-
puuga ja saab uue õunapuusordi — belle fleure-kitaika. Ent selle sordi esimesed viljad
olid väikesed ja valmisid vara. Siis poogib Mitšurin noore hübriidse puukese võrassa kor-
duvalt ameerika belle fleure'i ja veel napoleon-õunapuu oksa. Need oksad etendavad
mentorite osa. Nende mõju tulemusena belle fleure-kitaika vili suurenes kaalult ja ma-
hult, hakkas valmima nädal aega hiljem ja säilis tervenisti poolteist kuud kauem.

Viie aasta jooksul pärast I. Mitšurini surma arenes ta õpetus jõudsasti edasi, levis ula-
tuslikult ka põllutaimede kultuuridele ja muutus üldse juhtivaks agrobioloogias.

Mitšurini õpetusest tuleneb taimede staadiumilise arenemise teooria, mille lõi aka-
deemik T. Lössenko. Selle teooria alusel, selliste hämmastavalt lihtsate võtete abil, nagu
tõustamine ja kartuli svine muldapanek, saavutatakse määratu suure väärtusega praktilisi
tulemusi. Koos sellega tuli T. Lössenko selle teooria alusel uutele, väga suure põhimõtte-
lise teadusliku tähtsusega saavutustele. Kasvatusemeetodite abil vastavas tõustamisjärgus

ta kujundab kahe põlve jooksul ümber mistahes talv-teraviljasordi suviviljaks või vastupidi.

T. Lössenko koos oma kaastööliste ja õpilastega on ulatuslikult arendanud mitmesuguste põllu- ja juurviljade vegetatiivse hübriidiseerimise tööd. Need tööd näitavad, et vegetatiivne hübriidatsioon on kasutatav taimesortide suunatud parandamiseks mitte väiksemal määral kui tavaline hübriidatsioon sugulisel teel.

N. Tsitsin kasutas mitšurinlikku kaug-hübriidiseerimise meetodit põllukultuuri sellise tähtsa vilja kui nisu suhtes.

N. Tsitsin hakkas nimelt ristsugutama tavalise nisu väärtuslikke sorte metsikult kasvava orasheina mitmesuguste liikidega. Nende metsikult kasvavate liikide hulgas on väga kahjulikke umbrohte. Orasheina (*agropyrom*) enda teaduslik sugukonnanimetus on vanakreeka päritoluga ja tähendab tõlkes — põldude tuli.

N. Tsitsin oma töödes kasutab seda „põldude tuld“ teisest küljest. Nimelt on orasheina metsikutel liikidel rida väärtuslikke omadusi, näiteks: 1) puhmalisus — kuni 300 vart ühel taimel; 2) terarohkus — kuni 5000 tera ühel taimel; 3) vastupidavus mitmesuguste seenhaiguste, kliima ja pinnase ebasoodsate tingimuste suhtes; 4) mitmeaastane iga jne.

On, milleks ületada raskusi. Ja need raskused polnud väikesed. Ent põhiliselt on nad juba ületatud. Milline määratu suur väärtus on kas või mitmeaastase nisu saamisel! Ei ole tarvis igal aastal läbi teha suurt külvi-ettevalmistust ja külvi ennast. Kui palju hoitaks kokku inimtööd ja materiaalseid vahendeid! Liiasi on mitmeaastane nisu viljakam kui suvi- ja talinisu.

Prægusel ajal kogu Nõukogude Liidus, kus vaid üldse on mõeldav taimekasvatuse, võib vaevalt leida kohta, kus ei tehtaks mitšurinlikku tööd taimeriigi viljakuse ja ilu tõstmiseks sotsialistliku ühiskonna huvides. Üle kogu maa töötavad I. Mitšurini järglased — karmist Arktikast ja kõrgmäestikulise taimekasvatuse aladest kuni Nõukogude kuiva ja niiske subtroopikani, Valge-Venest kuni Kaug-Ida kraini ühesarvatult.

N. Tihhanov, I. Mitšurini õpilane, põllumajanduslike teaduste kandidaat, rikastas kaheteistaastase tööga Suifuni-Ussuuri katsejaamas Primorjet ja Priamurjet aprikoosi- ja ploomisortidega.

Bira ja Bidžani jõgikonnas, keset määratu suurt, omal ajal läbimatut taigat, tekkis stalinlike viisaastakute jooksul uus suur põllumajanduslik ja tööstuslik keskus. Ja siin tekkisid esmakordselt uued, Rezniku poolt aretatud talvekindlad viljapuusordid, terved puuviljaaiad.

A. Olonitšenko, Siberi vanim mitšurinlane, aretas Krasnojarski tingimustes, 55- kuni 60-kraadilise talvepakasega, uue külmakindla õunapuusordi, mis annab antonovka-suurusi õunu.

M. Grinško asutas Altai kraisis koos kolhoosnikega mitšurinliku aia 26 hektaaril ja seal on üle 6000 puuvilja- ja marjataime kohaliku hübriidi.

Dagestani mägedes, 1500 meetrit merepinnast kõrgemal, õitseb kolhoosnik Abdurahman Ušujevi aed. I. Mitšurini nõuannete varal, kes saatis talle 1929. aastal oma õuna-, piri- ja kirsipuusorte, oli kolhoosnik Ušujevil 1939. aastal oma aias ligikaudu 100 puuvilja ja marjataime sorti.

Odessa Üleliiduline selektsioonilis-geneetiline instituut, mida juhatab akadeemik T. Lössenko, arendas silmapaistvat mitšurinlikku teaduslikku tööd, mis omandas väga

suure rahvamajandusliku tähtsuse. Siin on välja töötatud taimede staadiumilise arenemise teooria, mille põhjal viiakse läbi sellised rahvamajanduslikud üritused, nagu tõustamine (jarovisatsioon) ja kartuli suvine muldapanek.

1939. aastal oli NSVL-s külvatud tõustatud seemet umbes 15 miljonile hektaarile ja riik sai tõustamise tõttu täiendavalt 100 miljonit puuda teravilja. Kolhoosnike laiad massid teevad kaasa tõustamisüritust, täiendades ja rikastades teadust oma praktika kogemustega.

Odessa Üleliiduline selektsioonilis-geneetiline instituut on aretanud rea uusi väärtuslike põllutaimede sorte, nende hulgas ka kõrge viljakusega puuviljasordi Ukraina lõuna-rajoonide jaoks. Põhjas, Jäämere ranna lähedal, on asutatud esimene polaarpõllunduse katsejaam. Selles jaamas akadeemik Eichfeldi juhtimisel toimub terve rea juurvilja- ja põllutaimede kultiveerimine, kusjuures võimsat abi nende taimede nihutamiseks põhja poole annab tõustamine.

Kalininis kannavad vilja mitšurinlikud viinapuusordid.

Nii käib üle kogu maa üldrahvaliku mitšurinliku töö üha uute, üha suuremate saavutuste märgitsemine sotsialistliku ühiskonna huvides.

I. Mitšurin oma loomingus viib edasi ja arendab tavatu jõulisusega Ch. Darwini teooriat. Mitšurin tuli darvinismile iseseisvalt, ilma selle õpetlase vahetu mõjuta, oma loomingu arengule väga ebasoodsates tingimustes. Ja see ainult suurendab I. Mitšurini teenet. Ta tuli darvinismile elavate taimede juurest, oma määratu suurte, erakordselt rikkalike kogemuste juurest taimede ümberehitamisel ja ümbertegemisel inimese huvides, rajades endale uut iseseisvat teed eksperimentaatori suure taidurlikkuse ja mõtte geniaalse jõu abil.

Kui me kinnitame, et Mitšurin tuli darvinismile, siis see ei tähenda sugugi seda, nagu oleks Mitšurini tee Darwini tee kordamine. Mitšurin pani aluse oma uuele algupärasele suunale darvinismis, rikastas, viis edasi, arendas darvinismi, andis talle uue iseloomu.

Darwin selgitas evolutsiooni. Ent Mitšurin lõi erakordse eduga taimede evolutsiooni, kujundas ümber nende loomuse inimesele vajalikus suunas.

Darwin selgitas, kuidas toimub evolutsioon ja tekivad kohanemised pärilike muutuste ja loomuliku valiku kaudu. Ent Mitšurin õpetab meid, kuidas luua selliseid uusi taimi, mis on eriti sobivad kohanemiseks uute elutingimustega ja pärilikeks muutusiks vajalikus suunas.

Darwin näitas, et inimeste kogemused uute taimesortide ja loomaliikide aretamisel tuleb ära kasutada loodusliku taime- ja loomariigi evolutsiooni selgitamiseks. Ent Mitšurin avastab meile metsikult kasvavais taimedes, nendes sagedasti põlatavais looduse „tuhkatriinudes“ ammutamatud allikad selleks, et uuendada, rikastada, tõsta kõrgele oma kultuurtaimede maailma, mille evolutsiooni loob inimene.

Akadeemik T. Lössenko ütles:

„Ma olen alati leidnud ja leian I. Mitšurini töödes üha uute mõjusate, juhtivate näpunäidete ammutamatu allika. Meie kohustus on — arendada ja rakendada Mitšurini geniaalset teooriat sotsialistliku põllumajanduse praktikas.“

Nõukogude valitsuse otsusel ilmuvad I. Mitšurini teosed toredas kunstilises väljaandes. Valitsus hoolitseb selle eest, et teha Nõukogude rahvale kättesaadavaks suure õpetlase tööd.

Ja millistes hiiglaslikes maastaapides teostub T. Lössenko ülalmainitud märkus — selle kohta on meil nüüd lausa hämmastavaid, jõulisi, veenvaid ja kauneid tõendusi.

Neid tõendusi esitab Üleliiduline 1939. ja 1940. aasta põllumajanduslik näitus. Näitus annab tunnistuse paljumiljonilise Nõukogude rahva loominguilisest kasvust, säärasest kasvust, millist ei ole veel tundnud maailma ajalugu. Ja tihedas sõltuvuses sellest kasvust on mitšurinlik õpetus saavutanud väga suuri edusamme.

Näitusel on välja pandud I. Mitšurini raidkuju, ümbritsetud küllusrikkast mitšurinlikust aiast. Ent Mitšurini loomingu, tema geniaalse teooria mõju on tunda mitte ainult siin ja mitte ainult aianduse eripaviljonis. See mõju avaldub nii suure hulga inimeste loomingu silmapaistvais tulemusis kui ka näituse peapaviljonis, paviljonis „Tera“ ja teistes näituse paviljonides, aedades ja istandikes.

Määratu suur rõõm ja uhkus oma suure sotsialistliku kodumaa üle täidab iga nõukogude õpetlase südant.

I. Mitšurini eeskuju näitab, millise päratu vägevuse saab teadus, kui ta teenib oma rahvast.

„VANGIMAJA KIIR“

JOOSEP SAAT

1 mai hommikul 1927. aastal said meie kongi poliitilised vangid Tallinna keskvanglas suure üllatuse osalisteks. Olime sooritanud oma hommikused toimingud, käinud pesuruumis ja jalutamas. Meie korrespondent (järjekordne sidepidaja teiste kongidega) läks laua taha nurka ja harutas teiste seltsimeeste varjul lahti paberipuntra, mis ta oli äsja saanud.

Ootasime teistest kongidest uudiseid. Ajalehti meile sisse ei lastud. Kui keegi vangidest juhtus saama tüki ajalehte või uudiseid, siis toimetati see kohe edasi teistele seltsimeestele. Kongis jäi vaikseks. Oodati uudiste ettelugemist. Oli keelatud koguneda lugeja ümber hunnikusse, sest siis märkaks valvur läbi ukselapi, et kongis on „midagi käimas“.

Seekord ei olnud aga „tonksus“ (vangide salajases kirjas) mitte harilik kiri ega tükk ajalehte, vaid õhukese maispaberi poogen värvilist kirja. Üles esimesele küljele oli joonistatud:

VANGIMAJA KIIR

Klassiteadlikkude poliitvangide häälekandja
Toimetus ja talitus — Patareis.

Viimase külje lõpus oli: Vastutav toimetaja ja väljaandja: Toimetuse Kolleegium. Tiraaž 1 eks.

Meie häälekandja esimest numbrit tahtis igamees isiklikult käega katsuda ja oma silmaga vaadata. Suure uudishimuga unustati konspiratsiooni põhimõtted ja lehe ümber tekkis trügimine. See oli aga hädaohtlik, sest iga liigutust valvati. Sellepärast korrespondent pakkis lehe uuesti kokku ja lubas avada alles õhtul, kui ametnikud on oma päevased kontrollkäigud sooritanud.

Olid sünged aastad. Tööraha ülestõus 1. detsembril 1924. a. oli kodanluse poolt veriselt maha surutud. Võitlus aga kestis edasi. Sügaval põranda all korraldas kommunistlik partei ajutiselt taganenud töötava rahva ridu uueks võitluseks. Neil aastail oli kapitalism ajutiselt veidi toibunud. Oli kapitalismi nõndanimetatud osalise ja relatiivse stabiliseerumise ajajärk. Töölistel polnud avalikku häälekandjat ega avalikke organisatsioone.

Poliitilistel vangidel tekkis hädaline vajadus oma häälekandja järele. Kodanluse nuhid ja provokaatorid terroriseerisid poliitiliste vangide omakseid ja levitasid mahajäänud tööraha kihtide hulgas valet töölisliiku-

mise kohta. Poliitiliste vangide perekondi, kelle toitjad olid tapetud või mõistetud kümneteks aastateks ja eluajaks sunnitööle, kiusati taga, ei võetud tööle, lapsed heideti koolist välja. See mõjus rõhuvalt paljude vangide meelelule.

Sel raskel, mustal ajajärgul „Vangimaja Kiir“ tegi suurt ja tähtsat tööd. Ta tõi julgust ja meelesindlust, olukorra õigeid hinnanguid, valgustas tuleviku sihte, andis perspektiive, tegi kokkuvõtteid tööliste ja talurahva suurtest võitudest Nõukogude Liidus. „Vangimaja Kiire“ esimene number ilmus sms Joh. Lauristini algatusel. Selles oli juhtkiri 1. mai pühitsemise kohta vanglas. Joone all följeton „Tindid päästku!“ Sel ajal poliitilised vangid pidasid võitlust alaväärtusliku tindisupi vastu, mida jagati vangidele lõunaks kaks korda nädalas.

Kommunistid „Vangimaja Kiire“ veergudel võitlesid järjekindlalt kondi-loopimise (armuandmisalvete esitamise) meeleolude vastu, mis esinesid üksikute vähemteadlike seltsimeeste keskel, võitlesid parema leiva, parema supi, korralikuma riidevarustuse, kütmise eest, organiseerisid poliitilisi vange ühisteks aktsioonideks, tõmbasid nendeks kaasa ka kriminaalvange, paljastasid vanglaametnike jõhkrust ja ülbet käitumist. Ilma oma häälekandjata kommunistidel-poliitvangidel oleks olnud väga raske organiseerida poliitvangkonda, pidada organiseeritud võitlust tähtsate ülesannete täitmise eest.

Juba esimest numbrist peale kogunes „Vangimaja Kiire“ ümber laialdane kirjasaatjate võrk üle kogu vangla ja hiljem ka teistest vanglatest. Esimesel kahel küljel oli peale juhtkirja ja artiklite ka sõnumeid töötava rahva elust väljas, ent kaks järgmist lehekülge olid täiesti täidetud sõnumitega vangla sündmustest. „Seespool trelle“ ja „Elu kongides“ olid „Vangimaja Kiire“ huvitavamad ja tähtsamad osakonnad. Tapivagun veeres järjest raudteel ja paiskas vange ühest vanglast teise. Poliitilisi vange taheti eraldada üksteisest ja piinamisega, näljutamisega ning omaste tagakiusamisega sundida oma aatest loobuma ja armu paluma. Poliitilised vangid säilitasid aga ka laialipaisatuna omavahelise sideme, ja vangimajade administratsioon alatiste puistamise ja vangide siia-sinna paigutamiseega ainult suurendas „Vangimaja Kiire“ mõjupiirkonda. „Vangimaja Kiirele“ saabusid tonksud Harku vanglast, Tartust, Haapsalust, Rakverest, Valgast ja Narvast, ehkki mõnikord oli tonks rännanud nii raskeid teid mööda, et ta polnud enam loetav.

Toome näitena mõne sõnumi osakonnast „Elu kongides“ 1. jaan. numbris 1929.

33. kong.

Uueaasta popurii. Korraldasime ettekande päevakohase sisuga. Mäng oli loomutruu ja näitlejad ning muusikud said publiku tormiliste kiiduaval-

duste osaliseks. Aga oh häda! Vile! Õhtune ülelugemine tulemas! Teenelise näitleja grimeeritud nägu ei taha kuidagi endist jume tagasi saada. Grimm — tint, nõgi, hambapasta, rasv jne. tahavad jonnakalt püsida. Pestes muutis see segu näo ja kaela kohutavalt mustaks. Naeruhoo sirutas nii mõnegi mehe pikali.

41. kong.

Talve vaheaeg. Uudisena võiks mainida, et jõudsid kohale kaks uut raamatut: „Письма Маркса и Энгельса“ ja И. Эренбург, „Тринадцать трубок“. Pühade ajaks toodi padajanni, sellepärast on referaatide pidamises praegu vaheaeg. Kogutakse jõudu uute jaoks. Ka spordist pole asja. Meie mehed armastavad niivõrd soojust, et ei taha sinelist lahkuda, kuid riiete puntras ei saa sportida. Kitsed on punkrist välja toodud ja vehivad nurgas (kaardimäng).

44. kong.

Uued mehed. Pere suurenes paari semu võrra, missugune sündmus erilist huvi tõstis raamaturiuli vastu. Tõsteti kõik vaimuvara ükshaaval läbi ja seati programmid kokku. Üks uutest semudest on suur ahjusõber ja, nagu loomulik, hea jutupuhuja. Mõõdus mõnigi hea õhtupoolik jutustamise tähe all. Peakõneaineks oli Nõukogude Liidu elu-olu. Pilviste ilmade tõttu on elu kongides loid ja pingid pikutajaid täis, sellepärast on korralikul „töömees“-vangil raske leida paika süvenemiseks.

★

Osakond „Seespool trelle“. „Vangimaja Kiir“ nr. 1 (23) — 1. jaan. 1929.

Patarei töökojad.

Puudujääkide katteks vangide tööraha. Puudujäägid on vangimaja töökodades harilikud nähtused. Sepad-lukusepad kirjutavad, et viimase järjekordse puudujäägi katteks on vangide tööraha puutumatus poollest „toetussummasid“ võetud 1.000—3.000 sendi suuruses.

Rakvere vangimajast.

Vangimaja ülem terroriseerib ja ehitab vangide kulul maju. Söök on võimatu halb, isegi Patarei omast poole viletsam. Osa vange saatis kaebused ja nõudis prokuröri kohale. Kui see ilmus, rääkisid vangid muuseas ka ülem Männiku kahe maja ehitamisest vangla materjali ja ka tööjõuga. Lõpptulemuseks oli: 45 vahialust saadeti teistesse vanglatesse koos mitmesuguste kartsa-karistuste määrustega. Üks neist viibib praegu 5. jsk. üksikus, kuhu paigutati määramata ajaks. Peale selle sai 14 päeva kartsa.

Keskvangimaja haiglast.

Sperrlingk normeerib haiguste „muutmatut tasapinda“. Kuna statistilised andmed ei tohi näidata haiguste kasvu, siis on hakatud administratsiooni poolt haigete arvu normeerima. Vangimaja ülem tuleb haigla

Коллекционер А. Смирнов

А. С. Смирнов

M. Aslamadjan

Armeenia vaibakudujad

Turner 37

Törsa

Lilled

P. Gauguin

Tahiti

J. F. Millet

Üiljapeade korjajad

koridori, silmitseb haigete tahvlit ja pöördub velsker Raigi poole: „Mis-pärast on niipalju haigeid?“ Raik vastu, et pole parata, on palju tiisikuse-, kõhu-, jooksva-, ergu- jne. haigeid. Ülem Sperrlingk teeb kohe korralduse: „Kõik, kes jaksavad käia, haigemajast välja!“

Lisaportsud maha! Paljudel rasketel haigetel, kellele oli velskri poolt kirjutatud toidulisa, võeti see maha. Velsker seletas vangide pärimisele, et ülema poolt tulnud kõva käsk — vähendada lisaportsude arvu, sest see ületavat eelmise aasta oma.

★

Esimese numbril väljatuleku puhul mõni kahtleja arvas, et „Vangimaja Kiire“ korrapärane ja pikemaajaline ilmumine on võimatu. Ta olevat liiga suur selleks, et teda ühest kongist ja ühest vanglast teise toimetada. Ühe numbril sissekukkumisel vangla administratsioon korjavad välja vastavad kirjutusabinõud; tegevat röövi nii sageli, et võimatu on kirjutada ja kaastööd koguda; polevat võimalik saada õhukest suitsupaberit jne. Praktika näitas, et raskustest hoolimata on võimalik lehte välja anda.

„Vangimaja Kiir“ ilmus 1. maist kuni 7. novembrini regulaarselt kuni 2 korda kuus ja tegi ringkäigu kogu keskvanglas ja ka teistes vanglates. 7. nov. 1927. a. juhtus see õnnetus, et vanem-valvur hüüdnimega Närvöö tabas kontrollkäigul „Vangimaja Kiire“ ettelugeja käest. Viimase liigutused peitmise juures tekitasid Närvöös kahtlust ja ta korraldas kohe läbiotsimise. Peitmine oli raske ka seetõttu, et nimetatud number oli kaks korda suurem — Oktoobrirevolutsiooni juubelinumber.

Selle tagajärjeks oli, et rööv viis kambritest välja suitsupaberid, keemilised pliiatsid, lillavärvilised tindid, puistas läbi põhukotid. Kahe nädala pärast olid hangitud uued abinõud...

Jälgede segamiseks oli tarvilik, et lehte ei tehtaks ühes ja samas kongis, vaid järgemööda kõigis kongides, kus leidis vajalikul arvul poliitilisi vange. 1927.—1929. aastani leht ilmus üks kord kuus, kui aga 1929. aastal kapitalistlikku maailma tabas äge majanduskriis, mis tõi kaasa palju tähtsaid probleeme ja põnevuse poliitiliste vangide hulgas, „trükiti“ lehte jälle 2 korda kuus. Üksikkongidesse paigutamine 1933. aastal katkestas ajuti „Vangimaja Kiire“ ilmumise.

Kogu kümnekonna aasta kestel „läks miini“ mitugi numbrit, läbiotsimistel kisuti üles pörandad, lõhuti seinu, läbiotsimistel kooriti vangid ihualasti, avastati mõnikümmend poognat maispaberit, mitte väiksem arv keemilisi pliiatseid, mis olid hangitud keerulisi teid kaudu, ent ei trehvanud ühtegi niisugust õnnetust, et „Vangimaja Kiir“ oleks tabatud valmistamise pealt, pooleli olekus. Seetõttu jäigi administratsioonile teadmatuks, kuidas lehetegemine toimub...

PEREKOND JA ABIELU MINEVIKUS JA TÄNAPÄEVAL

B. ŠAREVSKAJA

Kõik religioonid loevad naist alamaks olendiks mehe suhtes. Ristiusu kirikuis on nais-tele altarile pääs keelatud. Usklik juut alustab oma päeva palvega: „Issand, meie jumal, ole õnnistatud selle eest, et sa ei loonud mind naiseks.“ Islami usuline seadus võtab naiselt koguni õiguse vabalt hingata: naine peab oma näo katma tiheda hobusejõhv-dest looriga.

Kõigi uskude jutlustajad kinnitavad, et säärane naise alandatud seisund olevat õiglane, sest see olevat määratud jumala poolt. Nad sisendavad usklikele, et see on alati nii olnud, et sellest ajast peale, kui eksisteerib maailm inimestega, allub naine mehele, et mees ja isa on alati juhtinud perekonda ning määranud naise ja laste saatust. Niisugust väidet toetavad ka arvukad kodanlikud õpetlased, kes tegelikult osutuvad samasuguseiks pappideks, selle vahega, et nad ei kanna preestrirüüd. Kapitalistidele ja suurmaaomanikele on naise alandatud seisund kasulik, seepärast kutsuvad nad religiooni ja pappide võltsteadust veeama töötajaid selles, et perekond, abielu ja naise olukord on alati olnud niisugune nagu kodanlikus ühiskonnas. Tõeliselt kinnitab teadus midagi hoopis muud.

★

Teadus, mis uurib inimkonna minevikku — ajalugu loob pildi perekonna ja abielu tulenemisest ning järjekindlast arenemisest, samuti naise seisundist erinevail ajastuil.

On tõsi, et neis küsimusis vabanes ajalugu alles hiljuti religiooni mõjust. Engels kirjutab, et kuni läinud sajandi kuuekümnendate aastate alguseni ei või rääkida perekonna ajaloo-
st. „Ajalooteadus oli selles valdkonnas veel tervikuliselt Moosese viie raamatu mõju all¹.“ Möödunud sajandi teisel poolel algatasid niisugused teadlased nagu Bachofen ja eriti Lewis Morgan perekonna ja abielu ajaloo teaduslikku uurimist. Ent nende küsi-
muste tõeliselt teadusliku käsitelu andis esimesena Engels oma raamatus „Perekonna, era-
omandi ja riigi tekkimine“, mis väljendab samuti ka Marxi vaateid selles valdkonnas. Iga uus avastus, iga uus tõik kinnitab nimetatud raamatus väljendatud vaateid ja mõtteid.

Perekonna tekkimine ja esialgne arenemine toimus ürgkogukondliku korra ajal. Aja-
lugu, kasutades antropoloogiat, arheoloogiat ning etnograafiat andmeid, on nüüd vaielda-
matult tõendanud, et oma olemasolu koidikul ei tundnud inimkond perekonna niisugust
kuju, mis näib meile harilikuna. „Esimesed inimesed elasid arvatavasti karjadena²,“ ütles
Engels, ja viimased uurimised näitavad, et Engelsil oli täiel määral õigus. Ürgne mets-
inimene poleks suutnud üksikuna elada selles karmis võitluses loodusega, mida tal tuli
pidada päevast päeva. Ainult kollektiivis, millena esines ürgne inimkari, võis inimene
kindlustada enda ja järeltulijate olemasolu.

Selles ürgses inimkarjas ei elanud mehed ja naised alaliste paaridena, vaid nad ühinesid ja lahkusid teineteisest täiesti vabalt. Need suhted ei sõltunud ühestki seadusest. Lapsed olid kõigil ühised, kuuludes terve kollektiivi eestkostmise alla. Nüisugune olukord vastas inimkonna seisundile tol perioodil, kui esimesed ürginimesed polnud veel arenenud palju kõrgemale loomadest, kelle maailmast nad pärinesid.

Vastavalt inimese, tema füüsilise kuju, tema psüühika ja tööharjumuste arenemisele, seoses ürgse inimkarja muutumisega ürgseks kollektiiviks muutus ka abieluliste suhete iseloom. Järk-järgult vähenes ring inimesi, kes olid omavahelises sugulises subtlemisses, sellest ringist lülitusid välja üksteise järel lähedaste sugulaste grupid. Eelkõige eraldusid abielulistest vanemad ja lapsed, hiljem vennad ja õed. Lõppeks astus jõusse abiellumise keeld ühe ja sama suguvõsa liikmete vahel, olgu sugulus nende vahel kui tahes kauge.

Ühiskondlike suhete kasv erinevate sugukondade ja tõugude vahel arendas välja tava — võtta naise teistest suguvõsast, ja need suguvõsad, kus see tava juurdus suurema järjekindlusega, evisid tervemaid ning täisväärtuslikumaid järeltulijaid, võrreldes järelkasvuga neis suguvõsades ja tõugudes, kus endiselt abiellusid lähemad sugulased.

Uurides metsinimeste elu avastasid teadlased nende juures primitiivse abieluvormi. Iga suguharu jaguneb mitmeks, vähemalt kaheks abielugrupiks. Sama grupi liikmed ei või omavahel abielluda, kuid ühe grupi mehed on meesteks kõigile teise grupi naistele ja ümberpöörduvalt.

Grupiabieli on tähele pandud austraallaste, Havai saarte ja India ookeani saarte pärismaalaste juures. Grupiabieli eksisteeris ka giljakkide juures, kes elasid Sahhalini saarel.

Grupiabieli ei tule kaugeltki mõista üheaegse massilise abieluna. Engels ütleb, et „... lähemal vaatlusel pole grupiabieli kaugeltki nii hirmus, nagu seda kujutab meie labaste ja kitsarinnaliste kodanlaste prostitutsiooniga harjunud fantaasia... Pealiskaudsele vaatlejale näib ta ebakindla monogaamia, aga mõningail juhtudel — polügaamia aeg-ajalt ilmnevat ebatruudusega³⁴“.

Grupiabieli juures olid lapsed seotud emaga; tihti oli võimatu kindlaks teha, kes oli isa. Ent faktiliselt olid lapsed terve grupi hooldamisel.

★

Üleminek grupiabieli paaridele teostus matriarhaadi õitsengu ajastul. Sõna „matriarhaat“ tähendab juhtimist ema poolt („mater“ — ema kreeka keeles, „arhon“ — juht). Nii nimetatakse ajaloos perioodi, millal põlvnemist ja sugulust ei loetud isa, vaid ema järgi ja naine etendas ühiskondlikus elus juhtivat osa, sest ürgse kollektiivi kodune majapidamine, juhitud naiste poolt, oli sel ajal inimsoole tähtsam meeste tegevusest.

Esiajalugus teenisid inimesed endile ülalpidamist jahipidamise ning kalastamisega. Naised kogusid usinalt puuvilju, juuri, pisiloomi, tõuke, sest tehnika algelise arengu juures ei kindlustanud jahipidamine ja kalastamine igapäevast saaki. Eriti kasvas naise tähtsus üleminekul paiksele elule, põllundusele. Oma varasel kujul oli põllundus naiste avastuseks ja naiste tegevusalaks. Naine oli siis tähtsamate elatustarvete looja ning säilitaja. Vastavalt sellele etendab naine juhtivat osa ürgses inimkollektiivis, võrdselt mehega võtab ta osa suguharu koosseisust, valib juhi, otsustab rahu ning sõja küsimusi jne. Ta ei taha, et tütreid lahkusid tema lähedusest, seepärast asuvad mehed naiste juurde elama, või tulevad nende juurde mõneks ajaks, kuid naised jäävad oma suguharusse. Lapsi ei nimetata isa, vaid ema järgi.

Engels tsiteerib oma töös „Perekonna, eraomandi ja riigi tekkimine“ kirjeldust Arthur Right'ilt, kes elas palju aastaid Põhja-Ameerika indiaanlaste irokeeside seas: „Nende perekondade kohta tuleb tähendada, et sel ajal kui nad veel elasid pikkades majades (mõnede perekondade kommunistlikud majapidamised) ... valitses seal alati üks klaan (suguharu), nii võtsid naised mehi alati teistest klaanidest... Oli tavaliseks nähtuseks, et majas valitsesid naised; tagavarad olid ühised; ent häda sellele õnnetule mehele või armukesele, kes oli liiga laisk või ebaosav ega toonud oma osa ühisesse tagavarasse. Olgu tal kuitahes palju lapsi või vara, sellest hoolimata võis ta igal hetkel oodata käsku oma asjade korjamiseks ja lahkumiseks. Ta ei tohtinud isegi avaldada vastuseisu; kodu muutus talle põrguks, tal ei jäänud muud üle, kui tagasi pöörduda oma suguharusse või astuda uuesti abiellu mõnes teises klaanis, mis harilikult ka teostus. Naised olid suureks jõuks suguharudes ja üldse kõikjal. Juhtus, et nad ei kokkunud tagasi juhi kukutamise ja tema alandamisest lihtsõduriks.“

Paljud kodanlikud teadlased eitavad sellise perioodi olemasolu inimkonna ajaloos. Nad peavad seda häbistavaks ja nõustuvad äärmisel juhul sellega, et matriarhaat võis eksisteerida mingisuguste metslaste juures, kuid nad ei suuda alistuda mõttele, et kõik kultuurrahvad on läbinud matriarhaadi kui üldise arenemisstaadiumi: nii kreeklased, roomlased kui ka praegused eurooplased. Need teadlased moonutavad igati teatud fakte ja sulevad silmad teiste faktide ees. Ent arheoloogiliste leidude, ürginimese eluasemete uurimine, kindla stiiliga naistekujude leiud, aga samuti metslaste ja barbarite elu uurimine on näidanud, et papid valetavad häbitult, jultustades naise igavesest alandusest ja orjusest. Faktid näitavad, et ürgkollektiivse korra ajal, selle tekkimise ja õitsengu ajastul evis naine mehega võrdset tähtsust, vahel mehe tähtsust ületadeski.

Matriarhaadi olemasolu fakt lükkab ümber pappide vale, mille kohaselt naine olevat alati allunud mehele. Selle ajaloolise tööga suurt tähendust märgib seltsimees Stalin. Oma raamatus „Piloodi märkmed“ esitab meie sangarlik naislendur Marina Raskov meie geniaalse juhi avaldusi selles küsimuses: „Ta meenutab matriarhaadi ajastut, selgitab, mis on matriarhaat, kuidas see tekkis, seletab, et naised olid meestest hoolsamad kogujad, et naised hakkasid harima põllumajanduslikke kultuure ajal, millal mehed tegelesid ainult jahipidamisega, ja nii osutusid naised meestest tähtsamaiks. Pärast kõneleb ta naise raskest osast kõigil järgnevail sajandil. Ta räägib sellest, kuidas rõhuti, võeti talt lihtsa inimliku olemasolu õigused, ja lõpetab: „Täna on need kolm neidu kätte maksnud naiste rõhumise raskete sajandite eest“.

Ent ürgkollektiivne kord kannab nimelt scepärast ürgse nimetust, et ta eksisteeris inimliku ajaloo alguses, tema arenemise kõige madalamas staadiumis. Inimkond ei saanud edasi areneda suguharu-korra raamides. Ühiskonnas tekivad protsessid, mis järk-järgult viivad ürgse kollektiivi lagunemisele. Neiks protsessideks on eraomanduse, klasside ja riigi tekkimine.

★

Kui tootlus komplitseerus, arenes suurkarjapidamine, tekkisid tööndused ja arenes põlluharimine, kui sagesid sõjalised konfliktid suguvõsade vahel, tõrjus mees — karjakasvataja, kündja, sõdija — naise tagaplaanile ja tõusis ise esikohale. Hiljem hakkab mees suguharu vanemana loomakarju ning tooteid oma valdusse haarama, hakkab endale

jätma sõjavange ja trofeesid. Ürgse kollektiivi sisemusest hakkab eralduma patriarhaalne perekond, mis järk-järgult eraldub suguharust iseseisva majandusliku rakuna ja milles naine — kodune perenaine — allub mehele. Juba ei taha isa poegi teise suguharusse lasta; vastupidi, suguharu vanem tahab suurendada töötajate arvu. Seepärast võtab mees naise oma suguharusse, kuna naine lahku oma suguharust, minnes mehe omasse. (Sellest päribki väljend „mehele minna“.)

Eraomanduse ilmumisel ja patriarhaalse perekonna tugevnemisel muutub ema õigus olematuks ja lapsed saavad õiguse — olla järglasiks oma isale, kes muutub perekondliku eraomandi valdajaks.

„Ema õiguse kaotamine oli maailma-ajalooliseks kaotuseks naissoole. Mees haaras ka kodus ohjad enda kätte, aga naine kaotas oma austava seisundi, muudeti teenijaks, tema ihade orjaks, lihtsaks laste sünnitamise vahendiks.“

Naine muutus tähtsaimaks teenijaks, kes valvas orjataride üle, ent nii mõneski suhtes lakkas tema erinevus orjatarist. Tekib nõندانimetatud „monogaamiline“, ainuabieluline perekond, kusjuures rikkais perekondades pidi seda ainuabielu respektseerima ainult naine, sest meesorjapidaja oli tegelikult mitmenaisepidaja, röövides ja ostes endale orjatare, kes said tema ebaseaduslikeks naisteks. Ainult mees sai õiguse omal tahtel abielu lõpetamiseks ja naise minema kihutamiseks, kuna naiselt võeti see õigus.

Orjapidajate ühiskonnas ei erinenud naine tegelikult palju orjatarist. „Vahetu rahva-valitsuse“ õitsengul, Kreeka kuldsel ajastul Ateenas polnud orjadega võrdsel naisel õigust osavõtuks ühiskondlik-poliitilisest elust. Tal polnud isegi teatriskäimise õigust.

Feodalsmi, pärisorjuse ajastul olenes naise saatus täiel määral mehest. Ristisõdijad, sõites lahingusse „issanda haua eest“, asetasid oma naistele „süütusevööd“, tähendab — lukustasid neid täpselt samuti, nagu nad sulgesid oma kulla varakambreisse. Ent kui aadli-soost daam evis veel mõningaid inimlikke õigusi, siis peeti talunaist juba täiel määral mõisniku valdusse kuuluvaks. Nii tööli kui eraelus oli ta täielikus olenevuses mõisniku suvast.

Ristiusu kirik avaldas väga teravat hukkamõistu teiste „paganluse“ nähtuste kõrval ka mitmenaisepidamisele ja lõi abielu „pühaduse kultuse“. Ta andis õpetuse sellest, et „abielud sõlmitakse taevas“ ja „seda, mis jumal ühendanud, ei tohi lahutada inimesed“. Ristiusu kirik määras, et katoliku preestrid ja mungad ei tohi abielluda. Ent ta ei protesteerinud säärase jultumuse vastu, nagu „esimese öö õigus“, sulges silmad korruptsioonile, mis valitses vaimulike keskel. On teada, et ühe kirikukongressi puhul Konstanzis 1717. a. sõitis kokku üle 1,5 tuhande prostitueeritu. Piiskopid ja abtid olid tihti avalike majade ülalpidajaks.

Eriti silmakirjalikuks muutus kristlik moraal kapitalistlikus ühiskonnas. Kodanlikus ühiskonnas „... on abielu sõltuvuses poolte klassiseisundist ja osutub seepärast alati kasu- taotlevaks“.

Bourgeois'le, kodanlasele on abielu tehinguks, mis sarnaneb kaubamajja astumisega. Kodanlike abielude iseloomu paljastavad väga avameelselt kosjakuulutused ajalehtedes. Neid kuulutusi, samuti loendamatu kosjavahetalitus-büroosid peetakse täiesti normaal- seks nähtuseks ja nad ei kutsu esile vähimatki protesti avaliku arvamise poolt.

Kodanliku saksa ajalehe „Berliner Tageblatt“ kosjakuulutuste osas võis lugeda seda- laadi kuulutusi:

* Kreeka keele sõnadest: „monos“ — ainus, „gamos“ — abielu.

„Noor äriimees, kellel iseseisev ettevõte, otsib noort daami heast perekonnast. Laitmatu minevik nõutav. Kaasavara — mitte vähem kui RM 10.000.—. Vanus: 18—25 aastat, kasv: 1 m 50 cm kuni 1 m 60 cm.“

Tulevane peremees ei häbene andmast kõige täpsemat tellimist, nagu oleks tegemist uue ülikonna hankimisega. Vahe on ainult selles, et ülikonna ostmisel ei alluta noor bourgeois seda ostu mingisugusele tseremooniale. Leides pruudi, pöördub ta pastori poole, kes pühitseb seda omandamist liigutavate fraasidega „pühakirjast“. Naine, astunud sel viisil mehe valdusse, on täiel määral tema käsutuses. Kuivõrd kodanlik seadus kaitseb mehe omandusõigust naise üle, seda võib näha kas või niisuguse näite põhjal. Mõne aasta eest otsustas Prantsuse valitsus võtta oma koosseisu Irène Curie, raadiumi avastanud teadlaste abielupaar Curie tütre. Irène Curie ise on väljapaistev teadlane, kelle nime tunneb terve maailm. Ent prantsuse seaduse kohaselt tuli tal hankida mehe luba, et saada ministriabiks.

Endastmõistetavalt valitsevad töötajate keskkonnas erinevad suhted. Töötavas perekonnas on mehe ja naise suhted tunduvalt väiksemas sõltuvuses majanduslikest kalkulatsioonidest, enamasti sõlmitakse armastusabielusid. Kuid raske elu on tihti ajeks vastastikusele sallimatusele, mehe toorele käitumisele naise ja kapitalistlikes maades ei kaitse seadus, avalik arvamine ega kirik naist-töötajat, kes kannatab sel kombel kahekordset survet. Selline olukord eksisteeris ka tsariaegsel Venemaal, eriti maaelanike hulgas. „Tõepoolest,“ — ütles seltsimees Stalin peediväljade kolhooslannadele-lööklastele nende üleliidulisel nõupidamisel, „kui mõelda, mida kujutasid endast naised enne, vanal ajal. Seni, kui naine oli neiupeel, peeti teda nii-ütelda viimaseks töötajate hulgas. Ta töötas isale, töötas väsimatult ja isa tegi veel etteheiteid: „Mina toidan sind.“ Kui temast sai abielunaine, töötas ta mehele, töötas nii, nagu mees sundis, aga jällegi tegi mees talle etteheiteid: „Mina toidan sind.“ Naine maal oli viimane töötajate hulgas“.

Kuigi tänapäeva kodanlik seadusandlus ei lähtu enam vaatest abielule kui „pühadusele“, ei kaitse ta abielu lahutamatus väiksema kadedusega kui feodaalse ühiskonna kiriklik seadusandlus. See kõik on seletatav samade mehe-eromaniku ja isanda huvidega. Selle tagajärjena ilmneb, et kannatavaks pooleks on peaaegu alati naine. Ta peab kannatama omavoli vihatava mehe poolt. Kui ta hakkab armastama teist meest, siis on selle tulemuseks tragöödia. Selletaolist tragöödiat kirjeldatakse võrratult Tolstoi „Anna Kareninas“. Ent mees kompenseerib end tihti sellega, et suhtleb prostitueerituga. Niisugune on selle „sakramendiga“ pühitsetud abielu pale kapitalistlikus ühiskonnas.

Engels lõpetab oma peatüki perekonna ajaloost kinnitusega, et terve perekond võib tekkida alles pärast seda, kui on hävitatud kapitalistlik tootlus. Kuidas kujunevad siis suhted abieluinimeste vahel? Mida uut võib tekkida? küsib Engels. Ja ta vastab: „See selgub siis, kui tõuseb uus inimpeel: meeste inimpeel, kellel oma elus iialgi ei tule osta naist rahaga või teiste sotsiaalse võimu vahenditega, ja naiste inimpeel, kellel iialgi ei tule anduda mehele mingi muu aje mõjul peale tõelise armastuse...“

Niisugune olukord on tekkinud NSVL-s, maal, kus on võitnud sotsialistlik revolutsioon.

Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon, algatades igasuguse klassiekspluateerimise hävitamist ja klassideta ühiskonna üleshitamist, pani samal ajal aluse naise täielikule, lõplikule orjusest vabastamisele.

Vladimir Iljitš Lenin kirjutab 1921. aastal: „Naise seaduslikust ebavõrdsusest mehega pole meil, Nõukogude Venes, jäänud jälgegi. Eriti alatu, madal, silmakirjalik ebavõrdsus abielu- ja perekonnaõiguses, võrdsusetus lapse suhtes on Nõukogude võimu poolt täielikult hävitatud¹⁰“.

Ent naise poliitiline ja õiguslik võrdsustamine mehega, mille tõi sotsialistlik revolutsioon, oli ainult esimeseks sammuks naise tegeliku vabastamise suunas. Kapitalistliku režiimi all „... valitseb säärane olukord, et kui ta täidab oma erateenistuse kohustusi perekonnas, siis jääb ta välja ühiskondlikust tootlusest ega või midagi teenida, aga kui ta tahab osa võtta ühiskondlikust tööst ja saada iseseisvat töötasu, pole ta võimeline oma perekondlike kohustusi täitma¹¹.“ Ainult NSVL-s on esmakordselt ajaloos loodud kõik tingimused naise ühiskondlikust tootlusest osavõtu ühendamiseks ilusa ja rõõmuküllase perekonnaeluga.

Oma töös „Suur algatus“ ütleb V. I. Lenin, et ühiskondlikud söögimajad, lastekodud, lasteaiad on „... neiks lihtsaks, igapäevaseiks vahendeiks, mis ei eelda midagi toretsevat, ilusõnalist, pidulikku, mis on võimelised naist tegelikult vabastama, tegelikult suutelised vähendama ja hävitama tema ebavõrdsust mehega, vastavalt tema osale ühiskondlikus tootluses ja ühiskondlikus elus¹²“.

Nõukogude seadusandlus on kindlustanud naise — sünnitaja ning ema huvid: ta on loonud eritasulised puhkused raseduse puhul mitte ainult ettevõteteis ja asutuses, vaid ka kolhoosides, on andnud töötavale naisele töö katkestamise õiguse lapse imetamiseks, on korraldanud toetuste andmise lapse toitmiseks ja hooldamiseks. Peale selle on loodud eritoetused lasterikkaile emadele. Veel iialgi ajaloos, üheski riigis pole olnud midagi vähegi sarnast selle ülisuure hoolitsusega naise, ema ja laste eest, mida avaldab meie suure sotsialistliku kodumaa valitsus ja rahvaste armastatud juht seltsimees Stalin.

Kõik need ajaloos seniolematud meie sotsialistliku kodumaa saavutused naise tegelikul vabastamisel kajastuvad võiduka sotsialismi Stalinlikus Konstitutsioonis:

„Naisele antakse NSV Liidus mehega võrdsed õigused kõigil majandusliku, riikliku, kultuurilise ja ühiskondlik-poliitilise elu aladel.

Nende õiguste teostamise võimaluse kindlustab naistele neile meestega võrdse õiguse andmine tööle, töötasule ja haridusele; ema ja lapse huvide riiklik kaitse, raseduse korral naisele puhkeaja andmine tööpalgas edasimaksimisega; laialdane sünnitusmajade, lastekodude ja -aedade võrk.“ (§ 122.)

Naise tegeliku vabastamise alusel, tema mehega ühise võitluse ja töö alusel kujuneb uus, nõukogude, sotsialistlik perekond.

Sotsialistlikus ühiskonnas ei likvideerita kaugeltki perekonda ja abielu, nagu meid selles süüdistasid kodanlus ja kulaklus. Meil mitte ainult säilitatakse, vaid ka tugevdatakse individuaalset perekonda abielulise liidu kindla kujuna, mis on rajatud vastastikusele armastusele ja austusele. Perekond on sotsialistliku elu algrakuks, mis täidab laste kasvatamise vastutusrikast ülesannet. NSV Liidus loodud sotsialistlik perekond ei salli sugulist lodevust, juhuslikke sugulisi suhteid, hoolimatut suhtumist lastesse.

Hiljuti trükkis avaldatud kirjades Inès Armand'ile annab V. I. Lenin hävitava hinnangu väikekodanlikule jutlustamisele „vabaarmastusest“. Uurides Inès Armand'i poolt saadetud naistöötajate brošüüri kavandit, kirjutab Vladimir Iljitš: „... [naiste] nõuet armastuse vabadusest soovitan hoopis välja jätta. See pole tõeliselt proletaarlik, vaid kodanlik nõudmine¹³“.

Järgnevalt on antud üksikasjaline seletus selle kohta, mida võib mõista vabaarmastusena. Rida punkte käsitleb tingimuste hävitamist, millistes sõlmitakse abielu kapitalistlikus ühiskonnas. Kuid V. I. Lenin arvab, et mõned võivad „vabaarmastuse“ all mõista ka vabadust tõsiduse suhtes armastuses, vabadust laste sünnitamise suhtes, samuti adultère'i* vabadust. Seepärast Lenin rõhutabki, et see „pole proletaarlik, vaid kodanlik nõudmine.“

Kuna adressaat esines vastuväidetega, kirjutab Vladimir Iljitš teise üksikasjalisema kirja. Inès Armand'i sõnadele: „Isegi möödunud kirk ja ühinemine on „luulelisem ja õilsam“ (labaste ja labasevõitu) abikaasade „armastuseta suudlusist“, vastab Lenin: „Kas vastuväide on loogiline? Labaste abikaasade armastuseta suudlused on ebapuhtad. Nõustun sellega. Neile vastandiks tuleb esitada... mis? ... Võib näida: suudlused armastusega? Aga Teie esitate vastandina „mööduva“ (mispärast mööduva?) „kire“ (miks mitte armastuse?) — loogiliselt järeldub, nagu oleksid armastuseta (mööduvad) suudlused vastandiks abikaasade armastuseta suudlusile... Imelik. Kas poleks sobivam populaarses brošüüris vastandina esitada väikekodanlik—haritlaslik—talupojalik... labane ja ebapuhas armastuseta abielu ning proletaarlaste, kodanike armastusabielu...“¹⁴ Meie maal on loodud kõik vajalikud eeldused, et teostada seda proletaarlaste, kodanike armastusabielu. Asendades kodanlikku monogaamiat ja kõike selle jätkust ning räpasust kujuneb meil sotsialistlik monogaamia, mida ette nägi Engels.

„Et monogaamia tekkimine oli tingitud majanduslikest põhjustist, kas ta ei kao siis, kui kaovad need põhjused?

Võib põhjendatult vastata, et ta mitte ainult ei kao, vaid vastupidi — ainult siis teostubki täielikult. Ühes tootlusvahendite muutumisega ühiskondlikuks omandiks kaob samuti üüriv töö, kaob proletariaat, aga järelikult ka teatava statistiliselt loendatava naistehulga tarvidus — anduda raha eest. Prostitutsioon kaob jäljetult, kuna monogaamia, selle asemel et muutuda olematuks, muutub lõppeks tõelisuseks ka meestele¹⁵“.

Sotsialistlikus ühiskonnas pole abielu „pühaduseks“, ta põhjeneb terveil, mõistlikel alusel, ei vaja mingisuguseid „pühitsemisi“. Religioonile ei jää ruumi sotsialismi juures; selle eest vaid sotsialistliku ühiskonna-korra juures omandab kapitalismi poolt moonutatud armastus, isa olemus ja emasus tõeliselt inimliku sisu, täitudes rõõmu ning iluga.

* adultère — abielulise truuduse murdmine.

¹ Ф. Энгельс, К истории первобытной семьи, К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., XVI к. II osa, lk. 118.

² Ф. Энгельс, Диалектика природы. Партиздат 1936. Лк. 226.

³ Ф. Энгельс, Происхождение семьи, частной собственности и государства. К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., XVI к. I osa, lk. 29—30.

⁴ Tsitaat F. Engelsi tööst. Venekeelne tõlge: „Происхождение семьи, частной собственности и государства“, К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., XVI к. I osa, lk. 33.

⁵ М. Раскова — Записки штурмана. Изд. „Молодая гвардия“ 1939. Лк. 224—225.

⁶ Ф. Энгельс — Происхождение семьи, частной собственности и государства. К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., XVI к. I osa, lk. 40.

⁷ Ф. Энгельс, Происхождение семьи, частной собственности и государства. К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., XVI к. I osa, lk. 53.

⁸ Ленин и Сталин, Сборник произведений к изучению истории ВКП (б), III к., lk. 642.

⁹ Ф. Энгельс, Происхождение семьи, частной собственности и государства. К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., XVI к., I osa, lk. 63.

¹⁰ В. И. Ленин, Соч., XXVI к., lk. 193.

¹¹ Ф. Энгельс, Происхождение семьи, частной собственности и государства. К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., XVI к., I osa, lk. 55.

¹² В. И. Ленин. Соч., XXIV к., lk. 344.

¹³ V. I. Lenini kiri Inès Armand'ile. Ajakiri „Большевик“ nr. 13 juulist 1939, lk. 59.

¹⁴ V. I. Lenini kiri Inès Armand'ile. Ajakiri „Большевик“ nr. 13 juulist 1939, lk. 61.

¹⁵ Ф. Энгельс — Происхождение семьи, частной собственности и государства. К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., XVI к., I osa, lk. 57.

PUNAARMEE KUJUTAVAS KUNSTIS

Kadetseme oma poegi ja pojapoegi, kellel on võimalus näha Venemaad 1940. aastal — kes seisavad haritud inimkonna eesotsas, annavad seadusi nii kunsti kui ka hariduse alal ning kes on austatud kogu eesrindliku inimkonna poolt.“ (Belinski.)

Belinski sõnad võisid täituda ainult seepärast, et Nõukogude rahvas lõi võitmatu Punaarmee, kes, saavutades ühe võidu teise järel, kaitseb meie suure kodumaa piire vaenlase kallale tungi eest, andes Nõukogude rahvale rahu ja võimaluse chitada sotsialistlikku kodumaad, luua sotsialistlikku kultuuri ja kunsti.

Käsitleda teemat „Punaarmee kujutavas kunstis“ on samaväärne kui kirjutada nõukogude kunstit üldse. Nõukogude maa relvastatud jõudude ajalugu on orgaaniliselt seotud töötava rahva elu ja kultuuriga 23 aasta jooksul, alates Punaarmee loomisest. Kaitsetemaatilal on väga ulatuslik koht nõukogude kunstnike loomingus. Samaaegselt kõik maalid väljendavad sooja poolchoidu, mida avaldavad nõukogude kunstnikud oma maalides Punaarmee vastu. Punaarmee elu on nõukogude kunstnike alaliseks inspiratsiooniallikaks.

Punaarmee ja merelaevastiku kangelaslik ajalugu, kodusõja legendaarsed sündmused, rahva ning Punaarmee suur sõprus, punaarmeeelaste, komandöride, juhtide elu — need on teemad, mis rikastavad nõukogude kunstnike loomingulist varakambrit.

Lenin isiklikult juhatas kõiki organisatsioonilisi küsimusi, varustas Punaarmeed. Lenini lähemaks kaastööliseks oli sms Stalin. Nõukogude kunst käsitleb seda teemat erilise armastusega, jälgib tähelepanelikult mõlema inimkonna geeniuse elukäiku seoses Punaarmee ajalooaga. Teema „Lenin ja Stalin morsi-vastuvõtja juures“ huvitas paljusid kunstnikke. Nad löid unustamatud kujud oma teostes. On küllal dane mainida I. Brodski nime ning paremini temast teemat mõistnud I. Grabarit ja Moravovi.

Erilise tähtsusega oli sms Stalini osa kodusõja rinnete juhtimisel. Tema isiklik osavõtt sõjalisest tegevusest leidis kujutamist mitmes teoses. Kuid oli veel palju kangelasi ning sõjaväejuhte neil aastail ning sellepärast omab portree suurt tähtsust nõukogude kunstnike teostes nii maalikunsti, skulptuuri kui ka graafika alalt, teostes, milledes on jäädvustatud nõukogude inimeste kangelaslikkus mitte ainult kodusõja ajal, vaid ka praegusel silmapilgul. Niisama suurt tähtsust omavad ka ajaloolise temaatikaga teosed. Nendes on näidatud nõukogude inimeste kangelaslikkus.

Üheaegselt huvitab nõukogude kunstnikke tsaari-Venemaa olu ja kombed. Kujukaks näiteks sellest oli reamehe olukord sõjaväes; traagiline oli tol ajal nekrutite ärasaatmine (kunstnik N. Tšeremnihhi maal). Kukurõnõksid löid teose „Hommi“, mis kujutab ohvitseride ärkamist pärast öist joomingut. Karske teener koristab kartlikult purustatud nõusid, katsudes jääda märkamatuks. Kui kontrastne sellele on kunstnik V. Odintsovi maal „Liidu Ülemnõukogu valimistel 12. detsembril 1937“, kus punaarmeeelane ja kõrge aukraadiga komandör mõlemad üheaegselt täidavad oma kodanikukohust!

Töötamine ajalooliste teemade kallal, mis on rikastanud nõukogude maalikunsti nii paljude väärtuslike teostega, on kaasa aidanud kunstnike loomingulisele kasvule. Kuid argi-

päev on niivõrd huvitav, et kunstnikkond hakkas seda uurima ning leidis niisuguseid kunstivorme, mis aitasid vaatlejal näha ning läbi elada sündmusi. Sellele aitas palju kaasa realistlik meetod.

Kunstnik Solovjev, luues maali „Episood Mandžuuria piiril“, teadis, et nõukogude vaatajat huvitab meie kodumaa piiride kaitse, teda huvitavad nimetud kangelased, nende elu, sündmused piiril, kus avaldub piirivalvurite kangelaslikkus. Võimsa raidkuju, piirivalvuri-punaarmeelase lõi skulptor P. Balandin.

Rahva ja sõjaväe ühtlust kujutab sümboolselt maalikunstnik A. Gerassimovi lõuend, „J. V. Stalin ja K. J. Vorošilov“. Rahulikult sammuvad mööda Kremli müüre avarduva Moskva taustal juht-ehitaja ja ta lähim kaastööline Vorošilov.

Vaatleja, nähes niisuguseid teoseid nagu Johansonini „Kommunistide ülekuulamine“, Nevežini „Komissar“, Sokolov-Skalja „Štšors“, ei saa jääda ükskõikseks. Nad äratavad temas patriotismi, nad peavad kasvatama kõigil üleschituse aladel töötavate kodanike sangarlust. Punaarmeelane ja mereväelane, need on tulevane kolhoosi brigadiir, külanõukogu esimees, traktorist, õpetlane. Neid me kohtame iga päev, neid armastame kui kodumaa eesrindlikke poegi, järgime nende ceskuju.

Nõukogude kunstnikud, võttes oma materjali kodusõja ajaloost, piirivalvurite kangelastegudest, kujutades oma teostes lendureid, punaarmeelasi koduste seas, saavutasid seatud eesmärgi, äratades nõukogude inimestes armastustunnet kodumaa vastu, ohvrimeelt ja kangelaslikkust.

BÖRSI MELODRAAMA

ILJA EHRENBURG

Citroën“ 1841...
See on Akropolis ja püha Peetruse peakirik. Siin austatakse kirjeldamatul viisil ainsat jumalat, tema nime, siin kummardutakse kolme tuhande ülempreestri ees. Nende kõlavad ja mõistatuslikud nimed täidavad kõrgeid võlvialuseid; nad paiskuvad väljakule, valguvad laiali Pariisi kitsaste tänavate kaudu; nad ujutavad üle pangasaalid, kus valitseb raamatupidamise virvendus, ametnike mure, ja klaasletile visatud sigariotsad; nad tungivad kõikjale: ajalehtede toimetustesse, ministrite kabinetidesse, armukeste magamistubadesse, pillates seal vaibale puudrit või pärle; kergelt lendavad nad Eiffeli torni või Woolworth Buildingi tippu, et muutuda laineks jumalikus eetris, mis võrdselt ümbritseb Normandia talu, ookeaniaurikut kaugel Atlandil ja Citroën-autot Sahara tuiskliivade keskel. Suured nimed, higi, ärritav ja raske nagu muskaat, vere kleepuvus, unenägude lämmatavus, mälestus, heategev meeleheide: „Royal Dutch“, „Rio Tinto“, „Thomson-Uston“, „Canadian Pacific“, „Malopolska“, „Santa-Fé“. Ei, see pole vask, õli, maakera kare ihu, vaid need on ülempreestrite nimed, see on arvude ja lainete kõikumine, inimkonna jumalakartlik värin.

Kusagil kaugel surevad kurbalt nimeta inimesed, kes ei taipagi, et siin selles templis lahutamatu kolonnidena iga päev kella kaheteistkümnest kaheni usklikud nende eest härdalt palvetavad.

Rumeenia. Must maapind. Ei puud ega rohukört. Ainult tööstuslikud ehitused, kuumus ja hais. Sir Henry truud alamad askeldavad õlitornide ja tsisternide juures. Nad on tusased, mustad, neil on juures õlihais. Siin on ainult õrn nimi:

— „Astra Romana“! Annan 80 aktsiat 376-ga!

Penhami lähedal, nagu alati, niriseb puudest kautšuk. Piimjas mahl haiseb hapuks minnes. Mister Davis piinleb niiskeil linadel palavikuhoost tabatuna. Kulid pöörlevad ja langevad nagu sääsed.

— Võtan „Malacca“ 311-ga!

Kaplinnas otsivad neegrid teemante: „Johannesburg“ — 295. Saloniki sadamas lossitakse õrnu tubakalehti: 1 117. Indo-Hiina fosfaat: 310. Sentimentaalsed misterid ruttavad oma naistega Euroopasse: „Magamisivagu-

nid“ — 674. „Rootsi tikud“ — 2 895. Kes ei vajaks tikke? ... Arstid kirjutavad maksahaigetele mineraalvett: „Vichy — 2 645. Maksahaiged joovad vargsi likööre: „Cointreau“ — 2 850. Galiitsias kolisevad mäetööliste kirjad: „Dombrova“ — 1 948. Praegu astuvad hotelli säravad noorpaarid. Kuus hiiglaslikku hotelliteenrit tassivad suure vaevaga pikki reisukohvreid, mis täis kleebitud etikette. Need on kirevad nagu gloobus: „Hôtel Continental“ — 655. Gaasisõda on hukka mõistetud, kuid jäävad veel väetusained, jääb inimloomuse kogu ebatäielikkus: „Nitraat“ — 323. Montparnasse'i kohvikuisse tulevad turistid vaatama, kuidas elavad suured kunstnikud; turistid joovad muidugi õlut, ja silmitsevad odavaid tütarlapsi: „Rotonde“ — 189.

Suure templikoguduse liikmed ei näe õli, tütarlapsi ega tsinki. Nad ei näe isegi meeldivaid rohelisi pabereid, millel on kujutatud kautšukipuud, õlitornid, alasti neegrid, korstnad ja viljapead. Paberid on tulekindlais teraskappides. Inimesed vahetavad siin ainult arve, ainult heli, seda kerget osa eetris.

Neil on ülitundelised kõrvad: nad kuulavad, millest räägib maailm. Tarvitseb ainult puhkeda tulekahjul Transilvaanias või sündida uuel Mehiko kindralil, ja kohe värisevad arvude tulbad. Vanameelsete kaotus Norra valimistel! Leiti uued hõbedalademed! Arvud värisevad. Väriseb hää: „Annan, annan, annan!...“

Kautšuki väljavedu Inglise asumaadest langes mais 49 800 tonnilt 43 960 tonnile. Ford avas uuesti oma tehased. „Padangi“ aktsiad tõusevad.

Sõda Hiinas näib raugevat. Kaubaliiklus võib jälle alata. Port-Said nõuab kanalist läbisõidu eel: „Härra kapten, makske kaheksasada naelsterlingit!...“ Aruandeaasta läbikäik — 6 084 laeva. „Suez“ hüppab kõrgele: 1 264. Võtan!

New York märgib suhkru liigküllust. 145 000 tonni ülearu. Suhkruaktsiate omanikud ohkavad murelikult: „Pointe-à-Pitre“ veereb alla — 2 685.

On leiutatud uus heliülekanne-vahend — „rääkiv paber“. Muidugi on see inimsoo hüvanguks, kuid samal ajal „Columbia“ aktsiad tõmbuvad kokku: 635.

Kahe nädala pärast on Lõuna-Aafrikas valimised. Kindral Smuts? ... Või kindral Herzog? ... Väljavaated on võrdsed. Kullakaevanduste „Goldfield“ ja „Breakpan“ aktsiad kord tõusevad, kord langevad. Kindral Smuts? ... Kindral Herzog? ...

Äkki on kõik unustatud: nii võidukas on vask „Rio Tinto“, suhkruhaigus kui ka Aafrika kindralid; unustatud on isegi mingisuguse „Colomb-Oil'i“ skandaal: selgus, et seal polnud õli, raha, isegi mitte inimesi, keda

oleks võidud lohutuseks vangistada. Praegu on kõik unustatud. Praegu on võlvide all üks nimi: „Citroën“.

— „Citroën“ — 1 840!

— 1 845! Võtan!

— 1 860!

Nagu alati, kiunub nukralt raudlint Clichy, Levallois' ja Javel'i tehaseis. Pierre Chardaigne kinnitab haake nagu alati. Klõbistavad masinakirjutajad. Garaažis ootavad erutatud tellijad. Härra André Citroën valmistab ettekannet tollimüüride üle: autotööstus lämbub!... „Toledo“ tüüpi press muljub metalli ja liha. Seal on — teisipäev, tööpäev, töö.

Siin on mõirgamine, vaimustus, meeleheide, katastroof: „Citroën“! Ostke „Citroën“! Ainult „Citroën“! Rutem! Te näete — 1 865! See on ennekuulmatu! Tagasi võita! Rikastuda! Ennast päästa! Rutem! 1 880!

Kitsais telefonikappides karjuvad higinised maaklerid kahedal häälel:

— Hallo! „Citroën“! 60, 65, 70, 65, 70, 80.

Seal, kus sigariots klaasletil ja kus pangaraamatud virvendavad, ei lase väikese panga direktor käest telefonitoru. Ta vaikib. Ta kuulab: 65, 70... Siis pühib ta käisega laupa ja vingub:

— See on kindlasti „sündikaat“... Michaud, halloo! Ostke!... Kuni üheksakümneni...

Spekuleerijad tunglevad leti ääres. Naiste nägudelt langeb puuder: on kuum. Mehed topivad paberossiotsad tindipottidesse. Rutuga kirjutavad nad tellimisi. Käed värisevad ja tähed hüplevad — seitse salajast tähte: „Citroën“.

Noor ametnik tormab oma kohalt: näete, tal on kõhukrambid. Ta jookseb lähimasse kohvikusse. Seal ta ei joo kohvi. Ta helistab oma vanale onule, endisele kooliteenrile Michelet' lütseumis:

— Sa võid osta kümme „Citroëni“. See asi on täiesti kindel. Ma nägin Collot' tellimisi. Tähendab — ilma riskita... Ainult rutem!...

Ajalehemüüjad jooksevad hallide, määrivate lehtedega. Ajalehtedes on muidugi palju lehekülgi ja palju uudiseid. Grenoble'is näiteks tappis alaealine vanaeide. Argentiina president kõneles täna õige külmalt boliivlasest tsiingikuninga Patinoga. Ekspersedid puhkasid. Slovakkias mõistetakse kohut mustlaste-inimsööjate üle. Ent see kõik lendab mööda. Tõeline elu algab kaugemal: börs märgib suurt nõudmist „Citroënide“ järele. Informeeritud ringides kinnitatakse, et see olevat seoses ühe suure ameerika trusti tahtega — koondada oma kätte ettevõtte aktsiaid. Juhtkiri: „Ameerika hädaoht“. Teade: „General Motors“ ründab Euroopat. Märkus: liigub kuuldusi, et Citroën pidavat läbirääkimisi „General Motors'iga“. Telegramm Riiast: Citroën korraldab ekspeditsiooni Turkestani, Citroën teeb

ettevalmistusi kokkuleppeks Nõukogudega. „Tööstuse“ osa: väljaveo suu-
rendamiseks Citroën tõstab toodangu lähemal ajal tuhandele autole päe-
vas. Spordiveerg: nagu kõneldakse, laskvat Citroën varsti välja uue mudeli,
millel kõik eelmiste hüved, kuid mis on veelgi odavam. Börsiosa: 1960. 1975.

Jooksev lint kiunub. Mürisevad pressid. Javel'is ja Levallois's...

Maakler Chelognier jookseb nagu meeletu kitsal Vivienne'i tänaval. Ta
ei näe midagi. Ta on täis kõrget eneseunustust. Tal on ruuged vurrud ja
joobunud silmad. Ta jookseb jalust maha mingisuguse vanaeide. Ta ei
jõua isegi lausuda: „Andestage.“ Linnuna lendab ta templi astmeile. Ta
karjub. Ta hüüab vanaaegse „evohe“:

— 85! Võtan!

Väikesel tänaval, otse börsi enese kõrval asub väliselt küll näotu, kuid
täit tähelepanu vääriv restoran sildi all „Kuldpart“. Seal einestavad au-
väärised börsitegelased. Nad kiidavad faasani-pasteeti ja „Mexican Eagle'i“
õliaktsiaid, nad söövad „Shell'i“ peale majoneeskastet, nad niisutavad
elektrigrupi langust vana „Pommard'iga“ 1921. aastast. Aeg-ajalt jooksevad
sellesse restorani lõõtsutavad maaklerid. Need, kes einestavad, vaatavad
märkmikulehtedele ja pomisevad, suutäit lõpuni närimata: „Jätkake kuni
425-ni...“ Maaklerid tormavad minema. Nad loodavad ka ise teenida
selle „Breakpan'i“ pealt. Tuleb tund, mil ka nemad siin einestama hak-
kavad, andes kahe šampuse-lonksu vahel kaalukaid korraldusi: „Katkes-
tage,“ „Ostke“, „Stopp 70 juures“.

Uksehoidja tunneb hästi kõiki külastajaid. Ka tema on valmis speku-
leerima. Härra Leblois'le palitut andes küsib ta aupaklikult, kuid asja-
likult:

— Kuidas teie arvate, härra Leblois, kas vask tõuseb veel?...

Härra Leblois, vaskpunane kalkunist ja „Pommard'ist“, prääksub
elavalt:

— Nagu tainas, mu sõber! Te ei tarvitse kahelda...

Uksehoidja teab, kes joob lihtsat bordooveini, kes 1878. aasta lafite'i,
kes spekuleerib väikeselt ja kes moodustab suuri „sündikaate“. Härra
Aubert annab talle jootrahaks alati ühe frangi: siin ei saa vihastuda, aga
härra Aubert ajab suuri rahandusasju. Tema organiseeris hiljuti „Kaa-
liumi“ languse. Ta levitas kuuldusi, et Iraanis ja samuti Surnumere rajoo-
nis olevat avastatud uusi potassiumi lademeid ja surus kursi kaheksale
punktile. Uksehoidja usub vääramatult härra Aubert'i võimsusse ja vaimus-
tatult vaatleb ta väikest lauda nurgas: härra Aubert imeb sparglit ja vaa-
tab ükskõikselts kaugele. Raske on ütelda, kas ta on rõõmus või kurb, millele
ta spekulereib — kas tõusule või langusele, millega tegeleb tema aju:
vase või söega?

Praegu räägitakse kõigi laudade taga ainult sellest, mis toimub „Citroëni“. Kuuldes maakleri hingeldamist, kallavad külalised laudlinale veini, mis on tume nagu härjaveri. See mees siin müüs kahe tunni eest kaheksakümmend „Citroëni“. Kas ta võib nüüd rahulikult vaadelda artišokilehti? Ainult härra Aubert on rahulik. „Citroën“ ei puutu temasse. Võib-olla tegeleb ta „Salonikiga“? ... Kes teab! Näilise kurvameelsusega imeb ta sparglit. Nüüd astub tema laua juurde noormees märkmikuga. Ta näitab midagi härra Aubert'ile. Söömingut katkestamata pillab see:

— Hea. Jätkake!

Puhudes tolmu kõvakübaralt, sosistab uksehoidja:

— Härra Aubert, mida teie arvate „Citroënist“?

Härra Aubert kehitab õlgu:

— Ma ei mõtlegi sellele. Kutsuge minu auto!

Härra Aubert istub sõidukisse. See pole „Citroën“. Ei, härra Aubert on küllaldaselt teeninud vase ja potassiumi pealt, et omandada voolujooneline, uusimatüübiline „Buick“. Ta sõidab, ennast laisalt kõigutades. Ta ei vaatle aknast teisi autosid. Ta ei loe börsiteateid. Rahulikult vajutab ta kellanupule. Uksel on vasksilt: „Vabariikliku Rahandustegelase toimetuse“. Härra Aubert teretab vaikides. Kogelev toimetaja sosistab:

— Noh, mis? ... Mis on? ...

Toimetaja kannab kootud vesti. Tema vurrud hüplevad naljakalt. Tal on sarnasust hauduva kanaga. Eelkõige härra Aubert võtab välja paberossi; koputanud sellega portsigarri vastu, hakkab ta suitsetama, siis istub ta läbihõõrutud vahariidega kaetud toolile ja ütleb, sõnu laisalt venitades:

— Korras. Viimane kurss — kaheksakümmend. Aga nüüd asuge töö juurde. Kõige paremini on söödas konsortsium ...

Pühkinud vana sule vesti vastu puhtaks, kirjutab toimetaja suurte tähtedega: „Meile teatatakse Citroëni läbirääkimistest „General Motors'iga“, samuti „Mercedes-Benziga“ ja „Fiat'iga“. Sel kombel on väärtuste tõus täiel määral õigustatud ja me võime ainult soovitada oma ...“

Vana sulg krigiseb. Toimetaja hingab kõvasti: tõepoolest, ta närvitseb.

MONUMENTAALSUSEST KUNSTIS

LEO SOONPÄÄ

Kapitalistlikel maadel valitseb põhimõte: „Kõik hüved kuulugu nendele, kellede kätte on koondunud riikliku võimu soodustusel (sageli ka otsesel kaasabil) kapital.“ Ja nii see ongi. Niihästi majanduslikud hüved kui ka kultuuriväärtused on kodanlikes riikides rikka kihi kasutada. Muude kultuurihüvede hulgas kuulub ka kunst niisugustes maades rikastele. See kunsti monopoliseerimine üksikute poolt viib kodanliku kunsti rahvast ja elust eemale. Kunstnik saab tellimuse kapitalistilt ning loomulikult sellise „äritehingu“ puhul peab tootja tarvitaja nõudeid arvestama. Üksiku inimese maitse saab mõõduandvaks. Ja nii see tulebki, et kapitalistlikes maades rahva valdav enamik seisab kunstiteose ees arusaamatuses.

Tarvitaja nõuded määravad kindlaks ka kunstiteose ideoloogilise suuna, kuid käesolevas kirjutuses ma ei kavatse otseselt selle küsimusega tegelda. Tahan juhtida tähelepanu ainult sellele, et niisugune kunstniku ja tarvitaja vahekord vajutab pitseri ka kunstiteose käsitlemise üldlaadile.

Sotsialistlikus ühiskonnas valitseb põhimõte: „Kõik hüved olgu kõigi päralt!“ Seda põhimõtet kunstis rakendades saame deviisi: „Kunst rahva tarvis, kunst rahva sekka!“ Siin ei ole kunst enam üksikute toredustarbe rahuldamiseks, vaid siin seisab ta kogu ühiskonna, kogu rahva teenistuses. Kui kapitalistlikus ühiskonnas kunstil on prostituudi seisukoht, siis sotsialistlikus ühiskonnas on talle antud sihiteadliku töötaja positsioon. Ta ei paku „naudingut“ üksikule „äravalituile“, vaid ta on esteetiliseks puhkuseks ja veelgi suuremal määral julgustajaks ning teenäitajaks parema tuleviku ehitamisel kogu rahvale.

Loomulik, et sellest ülesandest sõltuvalt muutub ka kunsti üldlaad. Intiimselt vestelda võib ainult kahekesi, kuid nõukogude kunstnik peab kõnelema laiadele massidele. Ta peab seda tegema kõigile kuuldavalt ja arusaadavalt. Vähe sellest. Ta peab suutma laiul hülki haarata, neid vaimustada, neis luua ülevaid, paatoslikke tundeid. Selleks et auditooriumi aktiveerida ei piisa üksnes hiilgavast tehnikast, vaimukatest vahemärkustest, õigest ja üllast ideest — kõnelejal (mõtlen muidugi kunstnikku) peab olema siiras veendumus idee õigusest ning võimed selle väljendamiseks.

Suurtele hulkadele on monumentaalne kunstikäsitluse laad kõige mõjuvam. Siin on kunstikeel kõige selgem, kõige arusaadavam. Monumentaalne kunst on jõurikas, ta tekitab vaatlejas ülevustunnet, idee paatoslik väljendus on talle omane. Seepärast ongi nõukogude kunstis monumentaalsuse küsimus teravalt päevakorda kerkinud. Monumentaalsus arhitektuuris, skulptuuris ja maalikunstis on probleemiks, mis oluliselt huvitab sotsialistlikku kunstnikku.

Meilgi on jõutud nõukogude korra ajal sellest küsimusest huvituda. Kuid väga vähesed teavad tõeliselt, mida tähendab monumentaalsus kunstis. On ju nii, et me sageli kasutame oma kõnes sõnu ja termineid, millede tähendust me täpselt ei tea. Kõnevoolus oleme sel-

Mangassarou

Puvilla korjamine

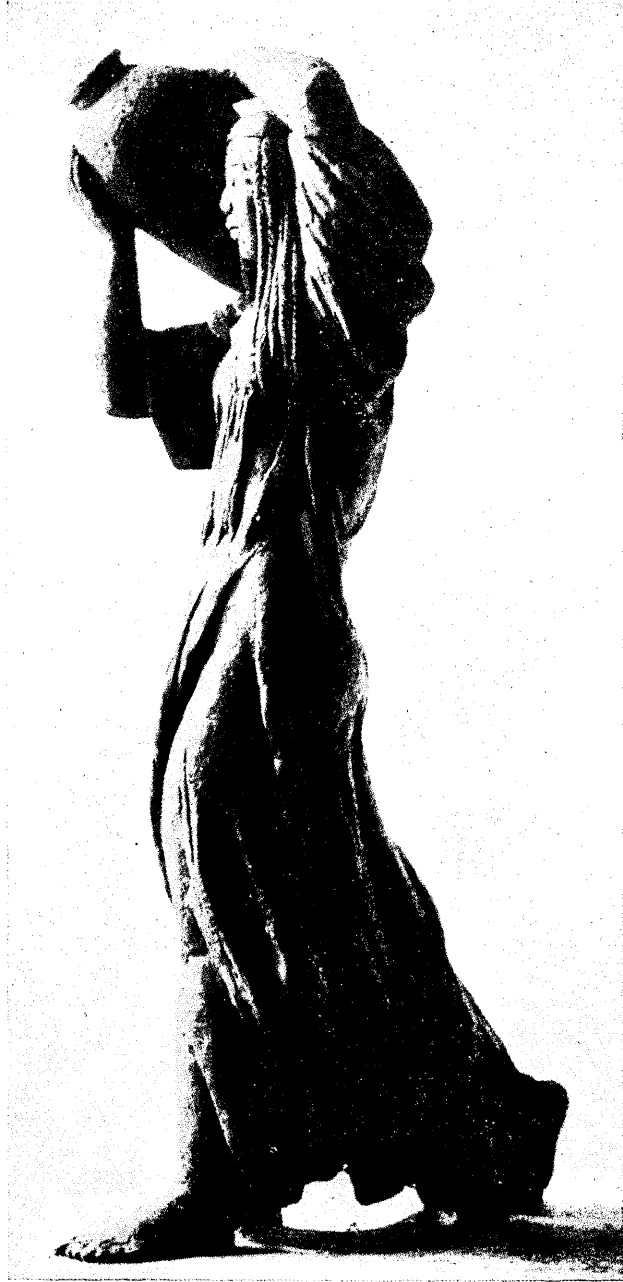
C. Meunier

Nüitja

A. Lavinski

Metro bareljeef

U. Muhhina

Naine veenõuga

lise sõna langetanud, ning meile ei tule pähegi endalt aru pärima hakata, mis oli selle sõna sügavam mõte. Asetasin hiljuti ühele tuttavale küsimuse, et mis tähendab õieti monumentaalne kunstiteos. Ta vastas mulle silmapilkselt: „Tead, see on niisugune suur-suur maja või kaju, või maal!“ Põhjalikumal küsitlemisel selgus, et ta pidas monumentaalsuse tunnuseks teose suurust. Ja too tuttav ei olnud kunsti alal päris võhik.

Kindlasti oli selle mehe vastuses osake tõtt. Suurus on sageli monumentaalsuse mõistet konstitueeriv tunnus. Ei saa ju hästi kujutella „monumentaalselt kääbust“ — kuid suurus üksi ei tee veel kunstiteost monumentaalseks. Monumentaalsuse olulisemaks tunnuseks on siiski ta jõurikkus, mis tekitab vaatlejas üleva tunde. Muidugi on see tunne iga teose puhul varieeritud, teiste tunnete kompleksidega seotud. Täpselt ühesugust elamust ei saa vaatleja püramiide, gooti kiriku sisemust, Michelangelo laemaale, Donatello skulptuure jne. vaadeldes. Kuid kõigi mainitud kunstiteoste vaatlemisel tekkinud elamuste ühiseks komponendiks võime pidada tunnet, mille tekkimine on tingitud nende teoste jõulisusest, võimsusest. Ehk võtkem näiteks meie oma Kristjan Raua joonistused. Nende formaat pole nimetamisväärtne, kuid ürgjõu tõttu, mis selle kunstniku loodud kujudes väljendub, mõjuvad ta teosed monumentaalselt.

Ükski mõiste pole niivõrd lihtne, et teda ühe-käbe tunnusega täielikult määratella võiks. Nii on ka lugu monumentaalsuse mõistega. Selle täielikul defineerimisel peame arvestama veel tervet rida kunstiteose omadusi. Nii näiteks proportsioonide küsimus. Inimeses on mingi ürgne proportsioonitunne. Teatavaid suuruse ja jaotuse vahekordi mingisuguse kujundi juures peetakse kauniteks — need meeldivad kaugelt suuremale osale inimestest. „Kuldloige“ (nelinurga juures külgede suhe, mis vastab suhtele 5:8) on selle väite parimaks tunnuseks. Nii on meil välja kujunenud arusaamised inimkeha proportsioonest, seinapinna ja selle jaotuse vahekordadest, pildi „tühja“ pinna ja figuuri suhtest, aluse ja kaju suuruse vahekorra-st jne. Siin me mõningaid proportsioone peame kauniteks, mõningaid mitte. Mida lähemad need vahekorrad kunstiteoses on inimese proportsioonitundele, seda selgemana tundub kunstiteos.

Selgus on aga monumentaalse kunsti juures tähtsaks nõudeks. Monumentaalse kunsti vormikõne peab olema ülevaatlik, esimese pilguga haaratav, sest ainult niisugusel juhul võib inimeses ülev tunne tekkida. Ülevustunde tekkimine on ikka spontaanne, järsk. Kui vaatleja kunstiteost „dešifreerima“ peab, siis kaob spontaansuse moment ning võetakse alus ülevustunde tekkimiselt.

Selguse nõudest on tingitud ka lihtsuse nõue joonistuses, värvikäsituses ja ideeväljenduses. Detailide hulk surmab enamail juhtumil monumentaalsuse. Kuid ka „ülilihtsus“ on kardetav. Nii näiteks jäävad „kastmajad“ üksluiseks ja igavaks. Vaatleja naudingu-line isetegevus jääb ära. Arhitektuurised elemendid, kui nad oma funktsionaalsetes ülesannetes on selgejooneliselt välja toodud, tõstavad ehituse mõjuvust. Parimaks näiteks on kreeka tempel, kus sammaste, arhitraavi ja krepidooma funktsioonid igale vaatlejale selgesti kätte paistavad.

Peale üksikosade funktsionaalsuse toonitamise on arhitektuurse teose juures nõutav üldine piirjoonte ja sisemiste kontuuride lihtsus, sest see teeb ehituse ülevaatlikuks. Samuti on monumentaalse skulptuuri ja maali juures kontuuride lihtsus teose mõjuvust tõstvaks ja ülevaatlikkust soodustavaks jooneks. Lapidaarne käsituslaad annab skulptuurile ja maalile monumentaalsuse. Selguse ja lihtsuse nõue jääb maksma ka maali

värvikäsituse suhtes. Suured lokaaltooni pinnad mõjuvad märksa jõulisemalt kui peened üleminekud värvitoones ja nüansirikas koloriit.

Kui arhitektuuri juures monumentaalsuse tõstmiseks tuleb arvestada ka ümbrust, missuguses ehitus asub, tema nähtavust jne., siis veelgi rohkem kerkib see küsimus esiplaanile skulptuuri ja maali juures. Skulptuur lahtisel väljakul nõuab hoopis teissugust käsitlust kui skulptuur hoone kaunistajana. Viimasel juhul on just nõukogude kunst suuri saavutusi osutanud. Mainigem siinkohal vaid V. Muhhina skulptuurigruppi Pariisi maailmanäituse Nõukogude Liidu paviljonil. Veelgi grandioossemalt kavatakse monumentaalse arhitektuuri ja skulptuuri liitmist läbi viia Moskva Nõukogude Palee ehitamisel.

Monumentaalmaal tuleb kõne alla ainult seoses arhitektuuriga. Seni on ta esinenud peamiselt siseruumide kaunistajana, kuid ka väliste seinapindade elustajana ei ole ta tulevikuväljavaated väikesed. Ruumi ja maali sobivus on suurema tähtsusega kui talle üldiselt omistada on tahetud. Igale on selge, et mitte kõik maalid ei sobi igasse ruumi. Kahjuks on aga siin kõige rohkem patustatud. Mainigem vaid Michelangelo poolt loodud Sixtuse kapelli laemaale. Missugune roimarlik hoolimatus lasta võrratuid kunstiaardeid asetada kohta, kus neid keegi ebamugavustundeta (valu kaelasontes!) vaadelda ei saa!

TÄNAVLAULIK

MARTIN ANDERSEN-NEXÖ

Kes ei armastaks laululinde? Isegi ülemus võtab nad enda kaitse alla ja valvab, et neile halba ei juhtuks. Ning me kõik teeme, mis võime, et nad meie aedades pesitseksid ja meile laulaksid. See, kelle aeda õöbik oma pesa teeb, tunneb end olevat nagu Looduse poolt eelistatud.

Erandiks on ainult tänavlaulik. Vastandina kõigile teistele laululindudele on tema oma elukohaks valinud pealinna, esineb aga — ainult vaesemais linnaosades. Ning kui õöbik eelistab parki vaeste inimeste aiale, vahetab tänavlaulik korterit kohe, kui ümbrus, kus ta elas, muutub suursugusemaks.

Tänavlaulik on vaeste inimeste laululind. Ta kerkib esile alles talveks, kui teised laululinnud on ammu vaikinud, ning kaob enamasti kevade lähenedemisega. Nälg ja külm meelitavad tema kurgust hääli ja muudavad pealinna tagahoovid laulust kajavaiks linnupuurideks.

Veel kümne aasta eest oli tänavlaulik Kopenhaagenis igapäevane nähtus. Kuid linnaelanikest olid ainult vaesed tema sõbrad — teised keegi ei sallinud teda. Ja seesama ülemus, kes kaitseb lõokesi ja teisi laululinde, oli temale vaenuline ning seadis püüniseid. Nüüd on ta peaaegu hävitatud. Süngetes tagaõuedes ei tohi enam kõlada laulu.

Ent nüüd tahan teile jutustada, kuidas jälitati ning kahjutuks tehti üht viimaseist tänavlaulikuist.

Masinist Vang põlvnes samust ringkonnist kui mitmed maailmakuulsad tenorid — ja tal oli häält. Peaaegu kõik suured lauljad ja lauljannad pärinevad vaeste maailmast; see on üks vaese rahva katseid end maa peal kuuldavaks teha — nad tekivad vaeste optimismist.

Vangi hääli oli tore, ning ma mõtlesin tihti, kui kaugele ta võiks tõusta, kui — —

Kuid iga „kui“ ja „siis“ oli tegelikult liigne, sest ta oli õppinud masinistiks ning omas naist ja lapsi. Pealegi meeldis talle tema elukutse.

Ta laulis oma naisele ja lastele, nagu sobibki õigele laululinnule. Ja kui ta õhtul töölt tagasi tuli oma korterisse tagamajas, avasid kõik esimaja elanikud oma õuepoolsed aknad, et kuulda pisut Vangi laulu.

Mul oli väike katusekamber akendega õue, ning ma jäin mõnelgi öhtul videvikus istuma, et unistades kuulata seda kiidulaulu oma kodule, laulu, mis näis nagu lõokesel kerkivat esile tühjaksammutamatuist allikaist. See oli veetlev puhkus peale pingutatavat tööpäeva ja heategu sellele, kes polnud just vabatahtlik erak.

Ühel öhtul Vang ei laulnud. Seda juhtus aeg-ajalt, kui nad naisega kedagi külastasid või neil midagi muud ees oli; sellega lepiti nagu paratamatusega — lauliku tujud, ning trööstiti end sellega, et seda juhtus harva. Kuid käesoleval öhtul oli vaikus kuidagi teisiti, pealetükkivam; midagi seletamatut veenis mind, et väikeses pesas kolmandal korral on midagi juhtunud.

Ka järgmisel öhtul polnud Vangi kuulda. Ma pärisin majas järele ja kuulsin, et ta on jäänud tööta. Rohkem ma ei kuulnud ega vajanudki kuulda. See ainus neetud sõna sisaldas kõik.

Töötaolek talvel on vaeste linnaosa elanikele sama, mis laastav katk või koolera — keegi ei tea, kas ta elab üle homset päeva. Kui ta mõnes linnaosas puhkeb, siis kummitab ta igal näol, teeb need siniseks ja halliks ning jubedalt pinevaks. Kus kohtuvad kaks, ütleb nende heitunud näoilme: „Kuidas — sa oled veel siin?“ Maa võib avaneda kellegi all igal hetkel — keegi ei tea, millal seda oodata. Nii tihti, kui kaks inimest jumalaga jäta-
vad, sünnib see tagamõttega: „Kummaga meist see enam juhtub?“ Keegi ei tea katsumuse aega, heidetakse rahulikult ja hubaselt voodisse — ja kui päev koidab, oli ilmunud näljaingel ja teinud oma tumeda risti uksele. Tõesti, ei võinud õudsemalt kosta, kui katku ajal musta rietatud surnukandjad koputasid uksele ja üks sosistas teisele: „Nad viivad Peterseni!“, sellest, kui käib nagu ohe läbi maja: see ja see on jäänud tööta!

Seni oli meie maja imekombel säästetud. Jõulud olid möödunud õnnelikult ning nüüd oli meil jaanuar, optimismi kuu. Uus aasta tähendab vaestele inimestele mitte ainult kangemat külma, vaid ka uut elujõudu — asi paraneb, päevad ju pikenevad! Tõmmati hinge ja mõeldi juba, et talve halvim osa on seljataga — ja nüüd tabas Vangide perekonda selline ränk lõök!

Oma aknast võisin näha otse nende väikesesse korterisse üle õue. Just akna all laual seisis õmblusmasin; siin istus Vangi rõõmsameelne abikaasa tihti pärastlõunati, kui päike paistis. Tema pea kohal rippus puurike, kus laulis kanaarilind nagu meeletu, kuna naine õmbles; ning teisel pool lauda istus kolme-nelja-aastane põngerjas oma mänguasjadega. Kuidas küll käib selle väikese, alati õnneliku pere käsi? Lihtrahva juures ilmneb ju puudus harva hiljem kui paar päeva pärast töötajäämist.

Jah, kuidas käis nende käsi? Kardinaid olid nüüd alati ette tõmmatud: nad mõjusid suletud silmadena. Seda, mis sündis nende taga, polnud tarvis näha teistel. Kunagi nii rõõmus perekond tõmbus täiesti endasse.

Ma püüdsin läheneda, kuid minust hoiduti eemale. Et mul polnud nendega varem, hääl aegadel, suhteid, siis võisin nüüd niisama hästi eemale jääda. Vahel kohtasin meest või naist pakiga kaenlas — vist teel pandimajja. Keegi majas ei teadnud, kuidas nad hakkama said, võis arvata, et majakraami arvel.

Ühel päeval olid aknakardinad kadunud, asendatud ajalehtede ja vana salliga — esemed, mis selgesti reetsid seda, mida nad pidid varjama. Sel ja järgmistel päevadel mõtlesin rohkem Vangidele, kui minu hingelise tasakaalu säilitamiseks hea oli; nende käekäik pani inimese nii mõnegi asja üle nurisema.

Ühel ennelõunal aga äratati mind sellest tusast. All õues kõlas korraga tuntud hele hääl, hõljus külmas talveõhus nagu lõokese lõõritamine. Ruttu avasin akna.

Keset õue seisis masinist paljastatud päi, nägu tõstetud ülemiste kordade poole. Ta laulis „Tycho Brahe jumalagajattu“ ja kitsaste müüride vahel värises ta hääl liigutusest. Kõigile aknaile ilmusid kuulajad; nad plaksutasid käsi ja viskasid talle alla paberissemähitud rahatükke. Kümneaastane poiss, ta vanem poeg, jooksis asfaldil ringi ja korjas raha.

Veidi aja pärast ma väljusin ja kohtasin väravas Vangi ühes pojaga; nad olid teel teise õue. Vangi silmad särasid, kui ta mind nägi, ta tervitas nagu keegi, kes on teinud hüppe teadmatusse ja kel see õnnestus.

„Vaadake aga ette!“ ütlesin mina. „Teie teate ometi, et laulmine tänaval on keelatud.“

„Keelatud, muidugi! Kas võite mulle ütelda, mis pole keelatud sel niiskel ja külmal maal?“ vastas ta. „Kaks aastat olin ühe saksa montööriga välismaal; käisime mööda Euroopat ringi ja seadsime masinaid üles. Igal pool tohtisid inimesed tänaval laulda ja mängida niipalju kui tahtsid — isegi Berliinis. Meil kodus teevad nad haput nägu. Noh, see pole suur kuritegu; peaks aga mõni politseinik tulema, siis seisab mu poiss väraval ja hoiatab mind. Küllap juba läheb!“

Ning näis tõepoolest minevat! Mul oli lausa rõõm näha, kuidas tema ja ta naine end jälle üles töötasid ja taas endise rõõmsa ilme omandasid. Inetu aknakate kadus ja andis maad kardinale. Peaaegu alati kohtasin neid koju tulles millegagi kaenla all — arvatavasti pandimajast.

Selline tõus on alati meeldiv, kahekordselt rõõmustav siis, kui inimesed omal jõul suudavad seisma panna saatuse rasked rattad. Vang oli kõigis õuedes meeleldi nähtud külaline; ta sai hüüdnime: vaeste laulik!

Ma kohtasin teda tihti meie ümbruses ja varsti saime häiks sõbruks.

Ühel õhtul otsis ta mind üles minu korteris, et minult tähtsas asjas nõu küsida. Viimaseil aastail oli kunstitaevasse kerkinud uus täht, keegi itaalia

voorimees. Milaano konservatooriumi professor oli täiesti juhuslikult tenori avastanud ja välja koolitanud. Nüüd reisis ta ühest pealinnast teise, tema jalge ees oli terve maailm. Loomulikult oli tema kuulsus ka meieni jõudnud ning üksvahe ootasid kõik, et ta tuleb kontserdiks Kopenhaageni. Kuid läbi-rääkimised katkesid tema liiga kõrge honorari nõudmise tõttu.

Vang oli jälginud laulja triumfikäiku ajalehtede kaudu; selle seikluslik saatus avaldas talle suurimat mõju. Märkasin mõnigi kord, et ta end võrdles kunagise itaalia voorimehega ja tegi sellest järeldusi.

Et tal häält oli, seda ei saanud salata. Kas sellest aga jätkus, et sellele ehitada perekonna tulevikku, ei võinud mina muidugi otsustada. Ning ma ei näinud selles mingit tulu, kui ta omaste lihtsast, kuid õnnelikust ringist välja kistaks ja maailmas üks ringreisiv tenor enam oleks. Alustasin alati teist juttu, kui kõnelus kaldus tema kunstiuunistustele.

Kuid täna asus ta otse asja juurde. Itaalia laulja pidi ikka tõesti tulema, pealegi kõige lähemal ajal. Rikkamaid maaomanikke riigis oli, nagu ajalehed teatasid, suurte isiklike lisatasudega meelitanud laulja esinema üheainsa korra oma seltskondlikul õhtul, millega ta pühitses nagu eelmistelgi talvedel oma kolimist maalt uhkesse majja Laijal tänaval.

„Mis teie arvate? Kas pean itaallase üles otsima ja teda paluma mu häält proovida?“ päris Vang, kelle põsed õhetasid ootusest.

„Miks just teda? Meil on endil küllalt kuulsusi,“ vastasin mina.

Vang mossitas põlglikult suud.

„Meie inimesed avastavad harva sellise ande isiku juures, kes tuleb alt-poolt,“ ütles ta. „See itaallane kuulus ise alamasse klassi. Kui ta siis arvaks —“ Vang katkestas ja süvenes oma isiklikesse fantastilistesse mõtete-tesse; ta nägu omandas unistava ilme.

„Selline õppimine on kulukas asi,“ laususin ma aralt vahele. „See kestab aastaid — ja perekond peab ka elama.“

„Muidugi, see võib olla täiesti õige, kuid ma teenin tänaval laulmisega kaunis hästi.“

„Seni kui teil õnne on,“ tähendasin mina. „See on politsei poolt keelatud, varem või hiljem — — —“

„Kuid seni on alati hästi läinud.“

„Kann käib seni kaevul, kui ta puruneb.“

„Ma ei arva, et mul politsei poolt midagi karta oleks,“ vastas Vang. „Meie jaoskonna politseinikud on mind tihti näinud. Miks peaksid nad endid sellesse segama. Itaallane laulab krahvile ja tema külalistele Laijal tänaval — võib-olla ilmub isegi õukond ja kuulab teda. Ta saab selle eest kümme tuhat krooni, mida talle muidugi ajalehepaberisse mähituna alla ei visata — ja ta laulab nooblis saalis. Siiski ei näe ma suurt vahet meie vahel

— vaestel pole ju teist kontsertsaali kui tagaõu. Ei keelata ju lindudel Kopenhaagenis laulda — ega inimestel neile tänuks leivaraasukesti puistata. Ja kõik ju rõõmutsevad, kui ma laulan.“

Teda ei saanud tagasi hoida tema ettevõttest ja ma pidin talle lubama, et kirjutan lauljale saksakeelse kirja, kui on paras aeg.

Meil kulus ligemale terve pühapäev selleks; Vang tahtis ikka jälle midagi muuta.

„Kiri peab ju talle jätma võimalikult hea mulje,“ ütles ta toonil, millest kuuldus uhkus itaallase üle.

Kiri saadeti ära õigel ajal, et laulja selle kohe saabudes kätte saaks; vastust sellele ei tulnud minu teada kunagi. Kuid suurest tenorist sai siiski Vangi saatus — kuigi kurvemal viisil, kui meie mõtlesime.

Oli päev enne seltskonnaõhtut. Kaks politseinikku, kes pidid palee ees korrapidajaiks olema, hoolitsema autode vaba ettesõidu ja muu sellise eest, said vabaks juba lõunaks, et nad välja puhkaksid ja oma uued mundrid selga tõmbaksid. Nad elasid mõlemad väljas Jahiteel, ning kõnelesid koduteel haruldasest laululinnust, kes sel õhtul pidi esinema.

„Kui teda kuulda ka saaks!“ ütles üks. „Kuid see pole meietaoliste jaoks.“

Oli see nüüd laulja mõjul või puhtast teenistusinnust — nad otsustasid pärastlõunal üheskoos minna Nörrebrosse tänavaulikute ja teiste „kerjuste“ jahile. Nad läksid koju, tõmbasid selga oma vanimad erariided, et pääseda jahiloomale laskekaugusele, ja kohtusid siis Nörrebros. Siin hulkusid nad mööda tihedalt asustatud tänavaid, mis kandsid põhjamaiste jumaluste nimesid. Jõudsuse mõttes võttis teine teise tänava külje.

Vang laulis parajasti ühes õues Aegiri tänaval; tema poiss seisis väraval ja valvas. Laulik oli parajasti keset laulu „Oli laupäeva õhtu“, kui tal kraest kinni haaras keegi mees, kes välimuse järgi otsustades võis olla ülimalt kaltsukaupmees. Kiire liigutusega vabastas Vang end haardest. Siis nägi ta viletsalt rietatud mehe käes, kes hetke eest oli uksest sisse hiilinud ja prahiämbreis sorinud, politseimärki ja ta läks marru. Milline alatus end moondada ümberriietumisega, et tabada oma kaasnimest! Ta lõi politseiniku maha ja väljendas oma pahameelt vängete sõnadega, ise väljapääsule lähenedes, et pojaga eemalduda. Ei, küll on bandiit! Põrguline!

Oma ärevuses ei pannud ta tähelegi politseiniku teravat vilet ja jooksis väravas teisele otse sülle. Ruttu pöördus ta ja põgenes jälle väravast tagasi, lõi jalust maha oma esimese vastase ja kargas üle mingi aia, politseinikud tema kannul. Nad olid nüüd laoplatsil, kust Vangil ei olnud pääsu. Pärast lühikest verist võitlust ta püüti siin kinni ja sunniti alistuma.

Meie kodus kuulsime sellest alles õhtupoolikul — varem ei julgenud poiss koju tulla — ja me taipasime kohe, mida see tähendas. Mõtlematumalt

poleks Vang võinudki käituda — tema, maailma heasüdamlikem inimene, politseile kallale tungida! Igaühele meist oli selge, et oleks politseinikud olnud mundris, ta poleks neil juuksekarvagi kõverdanud. Viha oli tema üle võimust saanud, ta ei sallinud kõveraid teid ega salakavalust. Kuid mis oli sellest kasu? Ta oli hakkama saanud pühadusetootusega, nüüd ei võinud teda päästa enam parimgi tunnistus.

Sel õhtul need kaks politseinikku ei esinenud galamundris palee-esisel teenistusel; ühe sepa rusikad olid nad pehmeks teinud, nii et nad ei võinud ennast näidata — Vangi pärast oli sellest kahju! Ta sai selle eest karistuseks aasta parandusmaja.

Otsest kahju tema hingele sellest ei tulnud. Ta oli üks neist vähestest — kui mitte ainus, keda olen näinud väljuvat vanglast rikkumatuna. Ainult väga vaikseks oli ta jäänud.

Ka oma hääle oli ta kaotanud.

„See tuleb niisketest müüridest,“ ütles ta ise.

Kuid põhjus oli ehk sügavamal.

J. Uasneisou

Hunt ja seitse kitsatulle

Ratsaväie harjutus

U. Kurda ja

K. Rudakov

Tšapaiev

E. Tšarušin

Rebasepoeg

R I N G V A A D E

LENINGRADI KUNSTNIKE VÄRVILISED LITOGRAAFIAD

1939. aastal asus rida Leningradi maalikunstnikke ja graafikuid looma suure tiraažiga litograafiaid. Kuigi ei tõstetud esile loosungit „Kunst rahvahulkadele“, arvestasid kunstnikud siiski õigesti seda suurt tähtsust, mida omab graafika kujutatavas kunstis, tema kättesaadavust, tema massilist iseloomu. Kaheaastane kogemus ja kümned mitmevärvilised autolitograafiad on näidanud, et kunstnikud on valinud õige tee. Estambi peaülesanne, mis on mõeldud seinailustusena, on õigesti lahendatud.

Sellele tööle on rakendatud parimaid noori kunstnikke. Äratõmbed on valmistatud kunstnike poolt, kes ei püüdnudki eksperimenteerida, vaid andsid parima oma loomingust.

Ka temaatika küsimus on õigesti lahendatud. Iga kunstnik on valinud teema, mis on lähim tema loominguale. Kõik nad kajastavad neid ümbritsevat nõukogude reaalsust.

Temaatika küsimus on kahtlemata tähtis ja kunstnikud on ka õigesti aru saanud sotsialistliku realismi tähtsusest. Nende temaatika on üldulatuslik, ta haarab maastikku, portreed ja vaikelu, kuna ainult kõik need alad koos võivad kajastada kogu avara kodumaa rikkalikku argielu ja tema mitmekesisust. Ent ka kodumaa suursündmuse, sotsialistliku ülesehitamise temaatikat võime leida nende estampide hulgas. Puudub sotsialistliku realismi labastamine äratõmbeile võõraste elementide sissetoomisega, puudub ka odav naturalism.

Värviliste litograafiade ilmumisel on olemas ka oma loogika. Sellest on möödunud juba mitu aastat, kui nõukogude gravüür pööras selja ühevärvilisele puolõikeile ja siirdus mitmevärvilisele gravüüridele, mis annab kunstnikele paremaid võimalusi väljendada oma kunstiloomingus värviküllast elu. Esialgul väljendus see raamatute illustratsioones, kus kaua aastaid oli valitsenud puolõige, kusjuures litograafiat kasutati ainult lasteraamatute illustreerimiseks. Parimad raamatute illustraatorid nagu Konaševitš, Rudakov, Kibrik jt. on loonud viimaste aastate jooksul selliseid oivalisi meistriteoseid illustreeritud väljaannete hulgas nagu Charles de Costeri „Legend Ulenspiegelist“ E. Kibriki autolitograafia, samuti tema poolt illustreeritud Romain Rolland'i „Colas Breugnon“, Guy de Maupassant'i „Ilus sõber“ K. Rudakovi illustratsioonidega jne.

Samad kunstnikud olidki mitmevärvilise litograafia üritajaiks. Litograafia vastas kõigepealt üha suurenevaile vajadusile varustada ühiskondlikke maju, klubisid, koole ja elamuid algupäraste kunstiteostega. Ses mõttes osutus litograafia kõige demokraatlikumaks kunstialaks, olles igähele kättesaadav.

Huvitav on märkida veel tõsiasi, et litograafia uus õitseng on meelitanud ka paljusid maalikunstnikke sellele kunstialale siirduma. Litograafia annab kunstnikule suuri võimalusi, tema tehnika võimaldab alal hoida täpset joonist ja edasi anda teose värvirikust ning maalilikkust.

Silmapaistvat kohta litograafia alal omab portree. Kunstnikud on loonud hulga portreid suure Oktoobrirevolutsiooni, Partei ning Punaarmee juhtidest. Eriti suurt tähelepanu on pööratud V. I. Lenini ja J. V. Stalini kujudele. Õnnestunumaid on G. S. Vereiski teosed.

Hulk viimaseil aastail valminud äratõmbeid kujutavad revolutsioonilise võitluse ajalugu. Näiteks käsitlevad „Talvapäee ründamist“ nii I. Ets kui ka V. Pakulin, kes täiendavad teineteist. Esimese mai demonstratsiooni rõõmsat rongkäiku kujutab V. Konaševitš. Tema temaatika on niisama mitmekülgne kui tema tehnikagi: tema litograafiate hulgas leiame nii muinasjutulist teemat „Ilja Muromets“, Siberi kaugeid maastikke kui ka vaikelu. Iga teema jaoks on tal eri tehnika.

K. Rudakov, värvilise litograafia vanu meistreid, kes on loonud hulga illustratsioonide selle tehnikaga raamatute jaoks, omab virtuooslikku kergust joonistamisel; ta on alati jutustava laadiga nagu „Tšapajevis“.

Terve hulk kuulsaid loomade maalijaid, kes on populaarsed ja tuntud oma lasteraamatute illustratsioonide kaudu, on andnud rea kauneid estampe. Nende kunstnike hulgast väärib mainimist E. I. Tšarušin. Tema loomad elavad omapärast elu, ta armastab ja oskab neid kujutada, olles leidnud erilise käsituslaadi, millega saab edasi anda loomade naha pehmust või karedust.

Niisama tähelepanuväärne on ka J. Vasnetsov. Muinasjutuline maailm on tema maailm. Ka tema tunneb end loomade hulgas nagu kodus.

Osavalt käsitseb litograafiapliiatsit V. Kudrov. Tal on rikkalik kompositsiooniline fantaasia, palju liikumist ja elu.

Tõrsa, värvilaikude meister maalikunstis, pakub meile värviküllaseid õisi oma kunstiloomingus, mis soodsalt paistavad silma Konaševitši või J. Vasnetsovi kõrval. Niisama värviküllased on ka tema maastikud.

A. Pahhomov armastab laste maailma. Ta elab nendega nende koolitöös ja laagreis, jälgib neid nende mängude juures ja puhketundidel ning tema isikus on leidnud nõukogude kunst silmapaistva meistri laste maailma kujutamisel. Nõukogude lapsed on leidnud dokumentaalse kujutuse tema litograafias.

V. Tambi on spetsialiseerunud meie kodumaa sõjalise jõu käsitlemise alal. Tema litograafias kajastub Punaarmee ja -laevastiku elu-olu.

Oivalisi äratõmbeid on hakanud pakkuma noor, hiljuti esile kerkinud maalikunstnik Lidia Timošenko. Tema äratõmbed on värvidelt värsked, maastikud on täis lüürilist soojust, õhku, kuid neis tundub hoolimatust vormide käsitluses ja joonistuses, tema litograafia omab etüüdide iseloomu.

Värviküllased ja maalirikkad on Mariam Aslamadjani litograafialeded, nad kujutavad tema kodukoha idamaisi motiive, on ilmekad ja koloriitsed, olles siiski pisut formaalsed ainekäsitluses.

Leningradi graafikute algatust tuleb soojalt tervitada ja võib ennustada, et hea algus annab hoogu ka värvilise litograafia edaspidisele arenemisele.

JUL. GENSS

ERNI KRUSTEN: „PIME ARMASTUS“

Novellid. RK „Ilukirjandus ja Kunst“. Tartu 1941.

See jutustuste kogu, äsja ilmunud sirbi ja vasara uudse märgi all, on mitmeti veel pärit endisest ajast, kõigepealt küll enamiku novellide sünni- ja ilmumisaaja poolest. Kuid selle konstanteeringuga ei taha me teda ennakult asetada mingisse kolmandajärgulise kirjanduse liiki, citada temas väärtuste võimalusi. Meie uus ühiskond ja meie tulevikueesmärgid ei salli halba majandamist ka kunstilise loomingu aladel: väärtusi tuleb osata näha ja kasutada kõikjal, kus neid on, ja vaimse elu dialektilist arenemist jälgides peame suutma suurte jõudude märke näha ka väikeses.

Erni Krusten tegeleb oma novellides-jutustustes kui ka hiljutises romaanis „Mägedi armastus“ meeeldi „väikeste asjadega“ ja väikeste inimestega kodanlikus ühiskonnas. See kallak on tema toodangus kunstiliselt otse silmatorkav niihästi oma järjekindluse kui ka terava fikseerimisviisi poolest. Erni Krusteni teoste ainestikul ning miljööol pole kuigivõrd ühist ei meie vana talupojarealismiga ega uemate üritustega kujutada eesti linnakodanluse, s. o. tõusikute ja „salongi“-rahva moraalselt palet. Teiselt poolt on tema laadile seni olnud kahjuks võõras ka ehtsa proletariaadi kui olulisima ühiskonnakihi, kui tulevikujõudude kandja nägemine, mille poolest on erakordne tähtsus näiteks mitmetel Eduard Vilde üsna ammustel teostel. Erni Krusteni senine toodang on kuulunud peamiselt sellesse linna ja aguli kehvikulises miljööos juurduva novellistika ning pikema jutustuse liiki, mis meil hakkas kujunema umbes poolteise aastakümneni eest ja mis käsitles kaasaegseid, „iseseisvusaegseid“ elunähtusi mitte just valjuhäälese, ent järjekindla ja visa ühiskondliku protesti seisukohalt. Kui näiteks August Jakobson liikus selles suunas teatava laiahaardelisusega ja jõulise naturalismiga, mis tihti aitas teda üle individualistlikust nägemis- ja käsitlusviisist, siis mitmed vähem tuntud, samuti noorema põlvkonna kirjanikud, nende seas ka Erni Krusten, osutasid temperamendilt vähem vitaalseiks ning näisid kannatavat pessimismi ja psühholoogiliku elutaju all, mis on iseeneest vägagi mõistetav meie äsjust režiimi arvestades. Aga hoolimata sellest, et Erni Krusten on seni oma teostes kaasa elanud aina üksikute elust vaevatute muredega ning petlike rõõmudega, on ta jõudnud oma psühholoogilises kunstis tunnustamisväärse tiheduse ja veenvuseni, nagu võisime konstateerida „Mägedi armastuse“ puhul, laskmata end hirmutada selle romaani peategelase hingelisest haiglusest. Ja õige tõhusat realistlikku ühiskonnakriitikat oli Erni Krusten ses raamatus andnud episoodiga puupalja agulineiu abi-elu masendavusest rikkas majas; selle loo teatav sentimentaalsuski oli kunstiliselt vastuvõetavaks tehtud.

Neid igale nüüdisaja kirjandusteosele olulisi väärtusi tajume märksa enamgi, igal puhul aga teravamalt „Pimeda armastuse“ kaheksast novellist. Tõsi küll, nendegi lugude väikestest inimestest tegelased on aina ebatavalised kõiges oma elulises usutavuses; selles koormatute ja vaevatute seltskonna valikus on midagi veidi groteskset ning võigast. Laostunud notar oma õela naisega talu pidamas; mingi algeline vepslane või karjalane Saksamaale ümberasuva härra Sivisohni sulasena; allakäinud andekas viuldaja, kes enese mürgitab ja sellega teene osutab vanale baptisti-pastorile ning kogudusele; saamatu vana maamees, kes leiab õnne pidalitõbise naisega ja lõpetab totaka korstnapühkijana;

pime, keda sunnib kerjama joomar vanamoor, tema kujutluses ta pruut — ilus kuldjuukseline tüdruk; tatarlane-vanakraamikaupmees, kelle hävitab kurvastus nurjunud tehingust... Tihti on ühes ja samas novellis koos terve kimp õnnetuid veidrikke. Novellis „Lonkur kell“ ütleb autor ise tegelaskonna iseäralikkuse õigustamiseks: „Saatus nähtavasti armastab kuhjata viletsaid ühtekokku.“ Ebatavaline ja kummalisi kontraste ning üleminekuid võimaldav on ka mitmete novellide tegevuspaik: mingid linnaääre tagused laostunud talud, linna ja maa viletsuste kokkupuuteala, ja muudki miljööd enamjaolt samataolised. Kui autor korraks võtab tegevuskohaks kaluriküla saarel — novellis „Kodukäija“ — siis hõreneb realistlik andmestik ning ilmneb romantismi sugemeid. Vana ihnurit hakkavad piinama unenäod ja hallutsinatsioonid pärast kauapõdenud naise surma, kelle vastu ta on olnud ülekohtune; et saada novellivormilisemat lõppu, selleks laseb autor tal viimastes ridades nähtavasti aru kaotada, nagu nii mitme muugi novelli peategelasel ses raamatus...

Niisiis ei saa „Pimedade armastuse“ tegelaste- ja ainevalikut nimetada realistlikuks ranges mõttes. Kallakut grotesksesse romantismi ilmneb ka nimede valikus. Kõigi nende gailitlike Sademeelte, Jairuste, Aunes Ronirooside ja Siviisohnide kõla on meie kirjanduses juba liigagi ära kulutatud. Just säärasele „pisi-asjadele“ komistades võib lugeja hakata õhkama kasvõi Petersonide ja Kaasikute järele, hakata kärsitult igatsema läbini karget, läbini päevavalguses nähtud ning tehtud kirjanduslikku kujutust, mida meie viimaste aastate rikkalikust raamatutoodangust on muide vähem leida kui võiks huupi arvata. Kuid teiselt poolt peame vähimalt oma senise, healgi juhul vaid osaliselt sotsialistliku sihi-teadvusega kujundatud kirjanduse vaatlusel arvestama ka vormitaotluste tagasimõju sisule. Erni Krusteni kõnealused novellid põrkavad nõudlikust realismist mitmeti kõrvale eeskätt sellepärast, et nad kangesti tahavad olla novellid! Oma temperamendi ja senise maitse piires on autor harjunud taotlema lahendust ootavat pinget muude vahendite kõrval ka grotesksete vastanditega, salapärasusega, otsitud haruldustega. Ei või ütelda, et need vahendid tal igakord just tagaksid vormilise õnnestumise. Viletsa eks-notari enesepoomine avanovelli lõpul saabub liigagi pika ootuse järele; „Soitul“, „Neitsiaul“ ja niminovellil õieti puudub tegevuslik lõpplahendus või lõppüllatus; mitmeski asjas, nagu pikas „Õnne suurus“, ent ka lühikeses „Hasjanis“, on liiga paigaltammuvat jutustust, mittevajalikke kirjeldusi, tagasihaaramisi. Aga ometi ei puudu näiteks „Soitulgi“ oma meeldejääv lõppteravik, ja peaaegu igas novellis leidub neid teravikke ka enne lõppu. Need puäntid, mida siin silmas pean, pole aga oma olemuselt mitte puht-esteetilised, ei seisne mitte üllatavais ja lahendavais tegevuspõrdeis, vaid on iroonilist, kriitilist laadi „päljastused“. Neis annab autor teravas, vaimukas sõnastuses oma sotsiaaleetilise hinnangu jutustatu kohta. Kui Siviisohni kannulõhkuja Soitu, kes peab tööd tegema toidu ja napsisentide eest, on oma ümberasuvate härraste koera viinapudeli eest maha müünud, selle asemel et teda maha lasta, „asus ta läheneva pimeduse tõttu rutates auku kaevama ning pärast piitsa mahamatmist seda veelgi suurema innuga täitma, et Siviisohnidel oleks sellest maast ükski kallis nurgake, kuhu enne lahkumist võiks kuumi pisaraid kukutada“. Koerapiits liigutava haua ainsa sisuna — säärane sümbol maksab terve koorma sümbolistide võrdpilte-medaljone! Halvem pole ka teise novelli lõpp, kus õilis baptisti-pastor kasutab surnud väljapressija kirjavahetust toetuse väljapressimiseks ühelt rikkalt patu-selt oma koguduse heaks. „Meie kõik oleme jumala käes ainult tööriistad!“ Või kapita-

listliku korra üdini tungiv puänt „Hasjani“ algusosas ühe soliidistunud vargapoisi puhul: „Sellised võimalused tühjendada ligimese taskuid ausal teel, millele ei järgnenud vanglakaristust, põhjustasidki säärase ime, et ta juba pika aja jooksul oli suutnud taltsutada oma näppamiskirge.“

Kõige „sabatum“, s. o. puänditum novell valimikus on „Neitsiau“. Seejuures aga on stseenid kahe abikaasa vahel sama novelli algosas psühholoogiliselt kui ka kujutusoskusest üks kõige väärtuslikumaid ja realistlikumaid löike kogu raamatus. Peale muu on siin antud metsaülema naise Kristiine Arutamme „üliinimlikust kadedusest“ tulenev väärvagaduse ja moraalisõgeduse põhjalik analüüs. Sama ere õis, nagu neid võib kasvada ainult väikekodanlikus õhkkonnas, on allakäinud notar Uusimaa naine avanovellis. Uusimaa perekonnaliikmete kujudes on muide erilise teravusega välja joonistatud kõik see vaimne ja moraalne viletsus, mis on võimalik tüübiliste „härrasinimeste“ sattumisel vastamisi säärase eluga, millist pidid taluma proletaarlased. See novell ja „Neitsiau“ lubavad väita, et Erni Krusteni võimed ehtsa, tõsielu avaramalt haarava psühholoogilise realismi alal on tähelepanuväärsed, ja et meie kirjanduse ülesannete määratult avardudes need võimed ei jää „vaka alla“. Allakirjutanu arvates ei maksa karta, et Erni Krusteni praegune kalduvus abstraktsevõitu vaimukusse ja grotesksesse stilisatsiooni, mõnikord ka lausa ülemeelikusse, osutuks sel arenguteel piduriks. Pigem annab ta sõnastuse teadlikkus ning mõtteline tihedus tunnistust säärasemasemelisest kirjanduslikust kirjaoskusest, mida ei omandata ainuüksi hea tahtega ja esimeste harjutustega. See sõnastus on „Pimedas armastuses“ paiguti küll liiga raskepärane oma abstraktsuse tõttu ja leidub vigasusigi, kuid tuim või juhuslik pole ta kuskil. Erni Krustenil on silma iseloomuliku reetliku detaili jaoks, ja samuti distantsihoidmise võimet. Kui ta esitab meile vana baptisti-pastori algul sümpaatse patriarhina ning erakuna, siis hiljem osutub ta suhtumine sellele tegelasele irooniliseks taktitundeks, mis ütleb öeldava ära ilma robustsusteta. Erni Krusten näeb inimestes palju halba kui ka head — viimast peamiselt neis, kes on eluraskustes lahti saanud pimedast egoistlikest hullustusist —, kuid ta ei kohtle neid naiivselt. Ta arvustus on süüdistav, kuid me teame, et peasüüdlane asub „kulisside taga“.

H. PARREST

PUNALAEVASTIKU-TEATRIST TALLINNAS

Tänu Nõukogude valitsuse ja partei suurejoonelisele hoolitsusele kunstide eest, nagu seda ei tunne ükski teine maa maailmas, ja tänu lavahuviliste punalaevastiklaste innule on endisest väikesest estraaditeatrist kasvanud tõeline kunstiasutus, mitmekülgsete võimetega ja igakülgsest varustatud suurteater, nagu on võinud Tallinnaski veenduda iga selle teatri küllastaja. Tema trupp on tihedasti liitunud, kunstilisele juhile paindlikult kuulekas kunsti-kollektiiv.

Milles aga seisneb selle teatri kui Punalaevastiku-teatri, kui sotsialistliku isamaa kaitsjate teatri erilme? Mis eristab teda teistest mitmeladsetest nõukogude teatritest?

Kõigepealt tuleb märkida, et PBML Teater ei esinda oma liiki mitte üksinda. Ta on ainult vanim neljast nõukogude laevastiku-teatrist. Ja peale selle tegutseb rida Punaarmee-teatreid, kuulsaim neist Moskvast. Terve selle eri teatriliigi jaoks on kujunenud ja üha kujunemas eriline liik näidendeid, kõige tõsisemaist kuni kõige lõbusamateni, ja, nagu näib, ka eriline lavastus- ning mängužanr vastavalt selle repertuaari ainestikule.

Kodanlike maade šovinistlikust paatoosist ja lavasõjakusest pahanenud arvustaja võib igatahes suurima rahuldusega ning heameelega märkida, et ka teatris erineb „sotsialistlik sõjakus“ kapitalistlikust järsult. Vähemalt peab seda ütleva PBML Teatri esinemiste põhjal Tallinnas. Ühegi Punaarmee või Punalaevastiku elu käsitleva näidendi lavastuses ei näinud me seda rinda ette ajavat, relvi täristavat ning mundrist vaimustuvat sõjakust, mis kodanlikul laval ei piirdu ainult arvustavate, sõjavastaste teoste ning operettidega, vaid ilmneb ka „positiivseil“ juhtudel niitelda kangelasliku tegumoena. Juba PBML Teatri avatendusest Tallinnas, N. Pogodini „Hõbeoru“ lavastusest selgus, et Punaarmee kangelane, nõukogude kangelane on sotsialistliku lavarealismis tõlgitsuses ikkagi kõigepealt inimene. Seda mõtet rõhutab muide elulisel ning ideelisel pinnal eriti V. Gussevi näidend „Kuulsus“, mis mõnda aega oli „Draamateatri“ repertuaaris. Siin on nõukogude kangelase „inimestamine“ otse teose peateemaks. PBML Teatri meil esitatud lavastustes aga näeme seda tõde endastmõistetavalt kehastatuna, nii et igas vaatajas ta võib-olla ei ärata tähelepanugi. Ometi on väga õpetlik meenutada, kuidas näiteks „Hõbeoru“ A. Kutjini mängis komandöri — piirivalve väeosa kordoniülema. Sel kujul ei olnud puudu mehisusest, käskivusest vajalikul korral ega ka hääletugevusest. Kuid see ei takistanud teda kõiges silmanähtavalt kuulumast oma üksuse kollektiivi, olemast kõigi alluvate parim seltsimees, ilma et see oleks vajanud sentimentaalset allakriipsutamist. Vahest veelgi enam võib seda ütelda isaliku polkovniku kohta samas näidendis, keda mängis A. Trussov. Need komandörid olid „lihtsad nõukogude inimesed“ kõiges oma valvsuses vaenlase vastu. Ja väeosa kollektiiv — see oli ühtne, hubane pere, liidetud seltsimehelikkusega, kes mõtleb alati rohkem teistele kui enesele. Neid punaarmeealasi laval jälgides võis peaaegu unustada igasuguse „soldatlikkuse“ olemasolu. Kuski ei märganud liialdamist „mehisusega“, robustsusega või käratsemisega mõjuda tahtmist. Iga isamaakaitsja individuaalne loomus oli inimlikult esile toodud, ja see ainult tugevdas nende ideelise teadlikkuse, üksmeelsuse ning ohvrimeelsuse mõju. Vastandina säärasele sotsialistliku kodumaa poegadele näidati jaapani sõjaväelasi majorist kuni ohvitseri teenrini: siin valitses mundry ja „au“ jumaldamine, piiritu üleolek alluvaist ja masendatud alistumine käskijatele.

Võib olla kindel, et PBML Teatris ei tähenda säärane esitusviis mitte idealiseerimist ega romantikat, vaid asjatundlikku, realistlikku elukujutust. Eriti on teatri trupp kodus muidugi Punalipulise Balti Mere Laevastiku elu kujutavais näidendis. Neis teostes kui ka lavastustes valitseb sama vaim, mida iseloomustasime „Hõbeoru“ puhul. Näidatakse, kuidas omavaheline seltsimehelik kasvatus ning usaldus teeb mehe noorest madrusest, keda on rikkunud ebaterved perekondlikud mõjud; hädaohu hetkil on kaaslaste usalduse võitnud endine sulipoiss esimene kangelane. Või siis esitatakse lõbus kevadiste armusekelduste lugu Kroonlinnast, milles tegelasteks on miinilaevade masinistid, komandörid, kokad, nais-sõjaväearstid, naisrätsepad jne. ja muidugi salkkond punalaevastiklasi, kes pole laisad vajaduse korral muutuma sundimatuks laulu ja muusika estraaditrupiks. Sääraseski pooloperetlikus lavastuses äratav tähelepanu kõigist aastmeist punalaevastiklaste hubane läbi-

saamine omavahel kui ka „eraisikutega“. Ja paljugi ütleb ses idüllis kiri Kroonlinna rannapargis seisva Peeter Suure kaju alusel: „...seda kohta kaitsta kuni viimse veretilgani...“

Nagu võib märgata ülalkirjeldatust, ei ole PBML Teater seni Tallinnas esinenud säärase suuremate lavateostega, mis otseselt käsitleksid tegelikke võitlusi sotsialistliku isamaa eest. Tõsi küll, teatri üheks paremaks saavutuseks sel hooajal üldse tuleb pidada B. Lavrenevi teose järgi dramatiseeritud „Neljakümne esimese“ lavastust, mille aineks on episood kodusõjast. Kahe teineteist üksinduses armastama hakanud inimese kehastuses pörkavad siin erilise teravusega ning selgusega vastamisi töörahva eest võitleva „punase“ naise ja raamatutest unistava ning „inimrämpsu“ põlgava „valge“ mentaliteet. Kuid kahjuks moodustas see esmajärguline asi ainult ühe pala viiejärgulise miniatuuride õhtu kavas, mille üldnimeks oli „Viis armastuse katsumist“. Üldiselt püüsid sel hooajal PBML Teatris esitatud Punalaevastiku- ja Punaarmee-näidendid olustikulise žanri piirides. Meie publikut oleksid arvatavasti enam huvitanud kuulsad nõukogude lavateosed kodusõja ainetest. Kuid tuleb arvestada, et Nõukogude Liidu teatris üldse ja loomulikult kõnealuses on säärase teosed juba tugevasti „läbi mängitud“ ja publikule vahest liigagi tuttavad. Ja mis ehk veel olulisem: kodusõja-ainelistes teostes puudub veel see võimas, ideeliselt ning sõjaliselt läbikujundatud Punaarmee ning Punalaevastik, mis olulisele osale PBML Teatri publikust on praegu kodus, kasvatajaks ning hoolealuseks. Seepärast nähtavasti lepitakse meeeldi sisult „rahuaegse“ repertuaariga, kui see on uudne ning värske, kui ta esitab huvitavalt sotsialistliku isamaa kaitsjate elu-olu ning täidab veenvalt ideelise kasvatuses ülesandeid. Tuleb küll märkida, et säärase uude repertuaari autorid, isegi nimekas ordenikandja N. Pogodin, ei suuda enamasti olustiku ja episoodide huvitavust tugevdada kandvama sündmustikuga, intriigiga. Nähtavasti on see „erialaline“ aine kirjanikele siiski veel omajagu võõras, nii et nende kujutluses ei kristalliseeru pingelisemaid teoseid. Või läheb siin täide veidi pessimistlik väide, et teatud aineala peab enne olema küllaldaselt vananenud, kui teda saab täie tõhususega kujundada kirjanduslikult?

Kuid selle, mida siin-seal jätab puudu PBML Teatri uude erialalise repertuaari kunstivormiline külg, teeb enamasti alati tasa teatrikollektiivi ennast kandev vaim. Võiks ütelda, et see vaim näib olevat ette jõudnud teda varustavate autorite vaimust. Siin on tegemist tõelise a n s a m b l i g a, orgaaniliselt ühtse trupiga, milles — laval nähtu järgi otsustades — ei tunta „tükitööd“, kuidagiviisi ülesandest ülesaamist. Pääaegu võimatu on ses teatris silmata laval statiste: iga tegelane on kõigepealt inimene oma osas, igaüks püüab olla see, keda antud kujus näeb autor, lavastaja ja ta ise. Teatri kunstiline juht A. V. P e r g a m e n t on oma kuueaastase tööga selles noores teatris loonud sügavalt realistliku lavakunsti terve õhkkonna, mis ei luba kuskil irduda tõelisest inimlikust psühholoogiast ega taotella efekte efektide pärast. Seda näeb niihästi mõnes Punalaevastiku-näidendi lavastuses, kus selle teatri vanade traditsioonide kohaselt aina „improviseeritakse“ hoogsaid vahepalasid jazzist kuni kasakatantsudeni, kui ka nõudlikemais klassiliste teoste esitustes. Välises lavastuses — dekoratsioonis, kostüümis, rekvisiidis — peab PBML Teater sama hoolega kinni võimalikult täiuslikust realismist, nagu võime meenutada näiteks A. N. Ostrovski „Talentide ja austajate“ lavastusest. Kuid see ei takista lavastajail ja dekoraatoreil loomast ka väga kunstipäraseid, värvikauneid lavapilte. Mitmes stseenis äsja juubelilavastusena läinud Schilleri „Fiescost“ jätsid dekoratsioonid viimisteldud, stiilsete maalide mulje.

H. PARREST

JAANUARIKUU „LOOMINGU“ SISU

B. Kangro, J. Kärner, K. Merilaas, A. Sang: Lauldavaid laule. J. Parijõgi: Taandumine (novell). V. Majakovski: Kõnelus luulest finantsinspektoriga. Tõlk. A. Oras. A. Tuulse: Töö eesti kunstist (artikkel). Leedu nüüdislühirikat. Tõlk. A. Rannit. I. Ilf ja J. Petrov: Ühtekordne Ameerika (reisukirjeldus). A. Vihalemm: Epigramme ja satiire. O. Luts: Sõjavächaiglas (mälestusi). B. Kangro: Kojutulek. Armsamale (luuletused). P. Krusten: Barbar (miniatüür). A. Adson: Mälestusridu August Sunnest (artikkel). Ringvaade: H. Viires: Moodne imperialism ja inimene. L. Upite: Läti kirjanikkonna organiseerumisest. A. Varika: Läti-Eesti kirjandussuhetest aastavahetusel. A. Säärits: Töötava rahva kunstilisest isetegevusest. V. Vaga: Seitsmes Kunstnike Kooperatiivi näitus Tartus. M. Sillaots: E. T. A. Hoffmanni „Fantastilisi lugusid“. E. Aavasaar: J. Kärneri „Võitluslaule“. H. Raudsepp: P. Krusteni „Purustatud pesa“. Ühendriikides 1940. aastal ilmunud raamatuid. Varia.

Kunstireproduktioone A. Bachilt, E. Haamerilt, A. Jansenilt, A. Johanilt, E. Kollomilt, N. Kummitsalt, J. Kölerilt, A. Laigolt, A. Laikmaalt, E. Lepsilt, K. Liimandilt, P. Liivakult, V. Mellikult, H. Mugastolt, R. Sagritsalt, M. Saksalt, O. Sädekilt, N. Triigilt, R. Uutmaalt ja J. Võerahansult. Kaas A. Laigolt. Tiitelleht S. Treilt.

KAASTÖÖLISTELE

Vastavalt kirjastuse korraldusele „Viisnurga“ toimetuse palub kõiki kaastöölisi silmas pidada, et toimetusele saadetud käsikirjad oleksid lõplikult redigeeritud ja masinal kirjutatud.

Et „Viisnurga“ trükk peab olema lõpule viidud iga kuu 25-ndaks, siis toimetuse ühtlasi palub käsikirjad ära saata hiljemalt 5-ndaks kuupäevaks. Käsikirja hilinemise puhul tuleks toimetust sellest aegsasti informeerida.

TOIMETUS.

Vastutav toimetaja A. Hint, Kunstiosa toimetaja B. Lukats, Toimetuse sekretär E. Krusten. Väljaandja ENSV Hariduse Rahvakomissariaat. Kirjastaja R.K. „Pedagoogiline Kirjandus“. Toimetuse kolleegium: A. Jakobson (ilukirjandus), M. Laosson (marksism-leninism), K. Taev (kirjandusteadus ja NSVL kirjandus), A. Vaarandi (Lääne-Euroopa kirjandus), L. Käsper (kunst), A. Kotli (arhitektuur).
Toimkond: A. Alle, N. Andresen, A. Antson, A. Bach, J. Barbarus, J. Genss, A. Johani, M. Jürna, H. Haberman, P. Keerdo, J. Kärner, J. Lauristin, N. Ruus, R. Sirge, A. Uibe. Toimetuse ja talit. aadr.: Piirnu mnt. 10, k. 1. Toimetuse telef. 411-34. Talituse telef. 412-13. Ladumisele antud 19. veebr. 1941. Trükki antud 1. märtsil 1941. Trükipoognaid 7¼. „Ühiselu“ trükk, Tallinn. 1941. Tellimise nr. 669, MB-2785. Tiraaž 10.000.

Журнал „Вийсурк“ — на эстонском языке. Ответственный редактор: А. Хинт. Редактор художественного отдела: Б. Лукатс. Секретарь редакции Э. Крустен. Издатель: Нарком просв. ЭССР. Государственное издательство „Педагогическая литература“. Сдано в набор 19 февраля 1941 г. Подписано к печати 1 марта 1941 г. Печата. лист. 7¼. Напечатано в типографии „Южислу“, Tallinn. 1941 г. Зак. № 669. MB-2785. Тираж 10.000.

1941. AASTAL ILMUVAD
JÄRGMISED KULTUURI-,
KIRJANDUSE- JA KUNSTI-
AJAKIRJAD:

EESTI KEEL JA KIRJANDUS

Eesti keele teaduslike uurimuste, kriitika ja bibliograafia ajakiri. Ilmub 12 korda aastas ENSV Hariduse Rahvakomissariaadi väljaandel. RK „Teadusliku Kirjanduse“ kirjastus. Tellimishind: 12 k. rbl. 44.—, 6 k. rbl. 22.—, 3 k. rbl. 11.—. Uksiknumber 4 rubla.

VIISNURK

Rahvalik kultuuri-, kirjanduse- ja kunstiajakiri. Ilmub 12 korda aastas ENSV Hariduse Rahvakomissariaadi väljaandel. RK „Pedagoogilise Kirjanduse“ kirjastus. Tellimishind: 12 k. — rbl. 32.—, 6 k. — rbl. 16.—, 3 k. — rbl. 8.—. Uksiknumber 3 rubla.

TEATER JA MUUSIKA

Nõukogude Eesti heli- ja näitekunsti ajakiri. Ilmub 12 korda aastas ENSV Kunstidevalitsuse väljaandel. RK „Pedagoogilise Kirjanduse“ kirjastus. Tellimishind: 12 k. rbl. 17.—, 6 k. rbl. 8.50, 3 k. rbl. 4.50. Uksiknumber 1 rbl. 50 kop.

LOOMING

E. N. Kirjanike Liidu ja E. N. Kunstnike Liidu häälekandja. Ilmub 12 korda aastas. RK „Ilukirjanduse ja Kunsti“ kirjastus. Tellimishind: 12 k. rbl. 45.—, 6 k. rbl. 23.—, 3 k. rbl. 12.—. Uksiknumber 4 rubla.

NÕUKOGUDE KULTUUR

Kultuuriküsimuste ja poliitharidustöö ajakiri. Ilmub 12 korda aastas ENSV Hariduse Rahvakomissariaadi ja Ametiühingute Keskliidu väljaandel. RK „Pedagoogilise Kirjanduse“ kirjastus. Tellimishind: 12 k. — rbl. 17.—, 6 k. — rbl. 8.50, 3 k. rbl. 4.50. Uksiknumber 1 rbl. 50 kop.

AJAKIRJADE TELLIMISI VÕTAVAD VASTU: RKK MUUGIOSAKOND, PÄRNU 10, KÕIK RKK RAAMATUKAUPLUSED, AJALEHTEDE KONTO-
RID, POSTIASUTUSED-SIDEKONTORID JA RKK USALDUSMEHED.

6401 Argal
Viishurk

HIND RBL 3.-